

ISSN № 1728-9572

ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА

ДОНЕЦЬКИЙ
ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА

*ПОЛІТОЛОГІЯ
ІСТОРІЯ,
МЕДІАДИДАКТИКА,
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО*

Том 55

Харків – Запоріжжя

2025

Засновано в 2001 р.

**Д-67 Донецький вісник Наукового товариства ім.. Шевченка. –
т. 55. – ХАРКІВ-ЗАПОРІЖЖЯ, 2025. – 173 с. – ПОЛІТОЛОГІЯ
ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, МЕДІАДИДАКТИКА,
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО**

Відповідальність за зміст матеріалів несуть автори статей.

© Донецьке відділення НТШ, 2025
© Автори текстів

ЗМІСТ

ПОЛІТОЛОГІЯ

Ігор Тодоров

**СЕРБІЯ ПРОТИ КОСОВО, РОСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ:
СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ.....5**

ІСТОРІЯ

Олег Синякевич,

НАШІ СУЧАСНІ ГЕРОЇ:

Синякевич Костянтин Володимирович.....24

Анатолій Авраменко

**Підсумки дослідження історії куренів Запорозької Січі
(ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ, СОЦІАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ,
ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ТОПОГРАФІЇ,
ІСТОРИЧНА ДОЛЯ).....28**

Сергій Гайдук

ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ СІЛ ВІЛЬНЕ Й ЗАЧАТІВКА

(Волноваський р-н, Донецька обл.).....47

Сергій Гайдук

ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ ГЕОРГІЇВКИ ТА ІЛЛІНКИ

(Покровський р-н, Донецька обл.)54.

Микола Васильчук

У ПОШУКАХ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

(записане на полях родинної історії).....57

Василь Футулійчук,

Дмитро Футулійчук

З ДОСВІДУ ЗУНР (УСС ТА УГА): ВІЙСЬКОВА ПРИСЯГА

І СТАТУТИ – ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ ВІЙСЬКА.....75

Василь Глаголюк

СУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО «Я»

В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ

АГРЕСІЇ ТА ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	87
---	-----------

<i>Віталій Орловський</i> СПОГАДИ ПРО ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	95
---	-----------

<i>Віталій Орловський</i> ЛУБЕНСЬКА РЕСПУБЛІКА 1905-1907 РОКІВ.....	103
---	------------

<i>Віталій Орловський, Олександра Терещенко</i> ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ НА РЕШЕТИЛІВЩИНІ ЗІ СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦІВ.....	112
---	------------

<i>Юрій Данилець</i> ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗБУДОВА ПРАВОСЛАВНОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТИРЯ В с. ЛИПЧА (1911–1938 рр.).....	116
---	------------

ФІЛОСОФІЯ

<i>Костянтин Родигін, Михайло Родигін,</i> ШКАЛА ДОСКОНАЛОСТІ ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРИРОДИ МЕТАЛІВ У АЛХІМІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ТА НАТУРФІЛОСОФІЇ ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА.....	132
---	------------

МЕДІАДИДАКТИКА

<i>Олена Щербакова, Володимир Білецький,</i> ГАННА ОНКОВИЧ: ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ.....	151
--	------------

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

<i>Віталій Орловський</i> ЕТНІЧНА ВІРА УКРАЇНЦІВ.....	160
---	------------

<i>До уваги авторів.....</i>	172
------------------------------	------------

Ігор Тодоров

доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету, член Донецького відділення НТШ

**СЕРБІЯ ПРОТИ КОСОВО, РОСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ:
СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ**

Анотація. У статті здійснено спробу компаративного аналізу політики Республіки Сербія щодо Косова та Російської Федерації щодо України. Автор розглядає історичні передумови, геополітичні контексти, зовнішньополітичні наративи, а також вплив фактору віктимізації у формуванні публічного дискурсу обох країн. Особлива увага приділяється використанню історико-культурних аргументів для делегітимації незалежності Косова та України. На основі широкого спектра джерел, зокрема праць західних та балканських дослідників, автор обґрунтовує, що попри відмінності в інтенсивності конфліктів, обидві держави використовують схожі інструменти гібридного впливу, зокрема інформаційні кампанії та маніпулятивні історичні наративи, як засіб реалізації експансіоністської політики.

Ключові слова. Росія, Сербія, Косово, Україна, гібридна війна, історичний наратив, національна ідентичність, віктимізація, геополітичний конфлікт, міжнародне право.

Abstract. The article provides a comparative analysis of the policies of the Republic of Serbia toward Kosovo and the Russian Federation toward Ukraine. The author examines the historical foundations, geopolitical contexts, foreign policy narratives, and the role of victimhood in shaping the public discourse in both countries. Particular attention is paid to the use of historical and cultural arguments aimed at delegitimizing the independence of Kosovo and Ukraine. Drawing upon a wide range of sources, including works by Western and Balkan scholars, the article argues that, despite differences in the scale of conflicts, both states employ similar hybrid tactics—

especially information campaigns and manipulative historical narratives—as tools to advance expansionist strategies.

Keywords. *Russia, Serbia, Kosovo, Ukraine, hybrid warfare, historical narrative, national identity, victimhood, geopolitical conflict, international law.*

Постановка проблеми. Міжнародні відносини останніх десятиліть демонструє дві помітні асиметричні кризи: Сербсько-косовський конфлікт - проголошення незалежності Косова, що впирається у питання суверенітету, визнання, інтеграцію та роль міжнародних інституцій. Російсько-українська війна окупація Криму та частин Донецької та Луганської областей в 2014 р. та широкомасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р. з наслідками глобального значення.

Існує думка, що ніде в Європі за війною Росії в Україні не стежать так пильно, як у Косові. З лютого 2022 р. багато жителів цієї балканської країни одразу ж повернулися до війни із Сербією понад два десятиліття тому, наслідки якої вони відчують і сьогодні. Як Російська Федерація, так і Республіка Сербія конструюють і поширюють маніпулятивні наративи, які інтерпретують їхні геополітичні конфлікти крізь призму історичної спадщини, національної ідентичності та територіальної цілісності. У російському дискурсі щодо України особливий акцент робиться на спільному історичному минулому, необхідності захисту етнічних росіян, що супроводжується делегітимацією українського суверенітету. Подібним чином, сербські наративи стосовно Косова акцентують увагу на його культурному та історичному значенні для сербської нації, позиціонуючи Косово як невід'ємний елемент сербської ідентичності та заперечуючи його незалежність як нелегітимну та нав'язану зовнішніми політичними акторами.

Порівняння політики Сербії стосовно Косова та Росії проти України практично не досліджувалися вітчизняними науковцями. Втім ці питання вже знайшли відображення в працях американських та косовських дослідників. Зокрема, старший науковий співро-

бітник Інституту зовнішньої політики (США) Едвард Джозеф певен, що питання суверенітету та територіальної цілісності Косова нічим не відрізняється від питання України [7]. Небуденний порівняльний аналіз наративів, висунутих Росією щодо України, та наративів Сербії щодо Косова зробила приштинська дослідниця Блєта Бровіна. Вона доводить, що як Росія, так і Сербія створили фальшиві наративи, які представляють їхні геополітичні суперечки як питання історичної та національної ідентичності та територіальної цілісності [6]. Косовські дослідники А.Мусліу та Т.Елшані зробили глибокий аналіз сербської та російської пропаганди в Косово [8]. Втім подальші компаративні дослідження відносин Сербії та Косово і Росії та України варті уваги науковців.

Метою нашої статті є саме порівняння агресивних дій Росії проти України та Сербії проти Косово в історичному і сучасному контекстах. Досягнення цієї мети відбувалося через вирішення наступних завдань:

- розгляд історичних та геополітичних витоків сербсько-косовського та російсько-українського протистояння;
- порівняння політики Сербії щодо Косова та Росії проти України.
- оцінка зовнішніх впливів, передусім США та Європейського Союзу на сербсько-косівський конфлікт та російсько-українську війну.

Реалізація визначених мети та завдань спиралася на доступні джерела: міжнародно-правові та національні нормативні акти, виступи політичних лідерів, медійні повідомлення.

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило суттєві трансформації у глобальній геополітичній динаміці та продовжує суттєво впливати на регіон Західних Балкан. Хоча збройний конфлікт безпосередньо не охопив цей регіон, він не залишився осторонь від впливу інструментів гібридної війни, що становлять серйозну загрозу для й без того крихкої безпеки та стабільності. Зокрема, гібридні дії включають цілий спектр інформаційно-психологічних операцій, серед яких ключову роль відіграє поширення дезінформаційних наративів, спрямованих на дискредитацію сусідніх держав та етнічних меншин, а також на формування

ворожих образів «іншого». У крайніх проявах ця стратегія реалізується через провокативні дії окремих сербських угруповань, тісно пов'язаних із державною владою Сербії. Елементи гібридної війни є характерними як для стратегії Російської Федерації у війні проти України, так і для політики Сербії щодо Косова. Зокрема, Росія активно використовує державні засоби масової інформації для легітимації власної агресії шляхом формування викривленої картини реальності. Аналогічну практику застосовує й Сербія, хоча її вплив обмежується переважно регіональним виміром і не досягає масштабів глобального медіадомінування, характерного для Росії.

Спробуємо порівняти корені протистояння. В основі суперечностей Сербії та Косово знаходиться історична спадщина. Розбіжності між сербами та косоварами значною мірою зосереджені навколо питання пріоритетності заселення території сучасного Косова, при цьому албанська сторона обґрунтовує свою автохтонність археологічними, історичними та лінгвістичними даними. Одним із вагомих доказів, що використовується в цьому контексті, є монументальний напис, виявлений в Ульпіані, пов'язаний із періодом правління імператора Юстиніана. Цей артефакт свідчить про ранню інтеграцію албанських територій у структури Римської імперії, що, у свою чергу, підтримує тезу про історичну безперервність та самобутність албанського населення регіону. Лінгвістичні дослідження у поєднанні з історичними джерелами дозволяють простежити тяглість між іллірійськими племенами, зокрема дарданцями, та сучасними албанцями. За винятком грецького населення, албанці є єдиним народом Балканського півострова, який може бути безпосередньо пов'язаний з доримськими цивілізаційними формаціями, зокрема з іллірійським етнокультурним масивом. Його висновки базуються як на історико-культурному аналізі, так і на міждисциплінарних дослідженнях, що охоплюють археологію, мовознавство та релігієзнавство. Зокрема, археологічні й текстуальні дані вказують на те, що християнський вплив досяг територій сучасної Албанії та суміжних регіонів уже на ранніх етапах поширення християнства в межах Римської імперії. Крім того, виявлена лексична та морфологічна спорідненість між іллірійською, латинською та албанською мовами створює підґрунтя для припущення про генетичну спадкоємність між іллірійцями та сучасними албанцями. Такий

підхід отримує дедалі більше підтримки серед дослідників, що спеціалізуються на історії Балканського регіону.

У відповідь на аргументи албанської сторони, офіційний сербський дискурс формує альтернативну історичну наративну конструкцію, яка позиціонує міф про Косово як винятково сербське історико-культурне надбання. Попри те, що в наукових джерелах, зокрема у праці Шмітта [12], визнається переселення слов'ян, включаючи сербів, на терени, історично населені албанцями, орієнтовно у VI столітті нашої ери, сербська історіографічна традиція заперечує автохтонність албанського населення в регіоні. Згідно з цим наративом, албанці розглядаються не як корінне населення, а як пізніші переселенці, які нібито з'явилися на території Косова після османського завоювання.

Центральним елементом сербського історичного наративу є середньовічний період, особливо події, пов'язані з битвою на Косовому полі, що відбулася 28 червня 1389 року між об'єднаними військами на чолі з сербським князем Лазарем та османською армією під проводом султана Мурада I. Попри те, що історичні джерела вказують на загибель обох головнокомандувачів і відсутність чітко вираженого переможця, сербська історична свідомість трансформувала цю подію у міфологізовану основу національної ідентичності. У цьому наративі битва інтерпретується як сакралізований акт жертвності та духовної перемоги сербського народу над іноземними загарбниками, незважаючи на фактичну військову поразку [5].

Ключовим аспектом даної конструкції є віктимізаційний дискурс, який надає подіям XIV століття особливого морального виміру та використовується для легітимації сучасних політичних претензій Сербії на Косово. Паралельно з цим формується теза про нібито демографічну трансформацію регіону внаслідок османської експансії, в результаті чого косовські албанці розглядаються як історично не автентична спільнота, що мігрувала з території сучасної Албанії.

Косово як колыска сербської державності. Косово було центром Сербського королівства у XIII–XIV ст. Тут знаходився Печський патріархат – духовний центр Сербської православної церкви. У 1389 році відбулася Косовська битва між сербами й Османською імперією — поразка Сербії, але пам'ять про цю битву стала основою сербського національного міфу («сакральна земля»). За кілька століть турецького панування більшість населення Косова стали албанцями-мусульманами.

Через шість століть після битви на Косовому полі, 28 червня 1989 року, президент Соціалістичної Республіки Сербія Слободан Мілошевич виголосив промову на Газіместані, яка стала ключовим моментом у відродженні сербського націоналістичного дискурсу. У своїй риториці Мілошевич актуалізував міф про Косово як інструмент політичної мобілізації, використовуючи образ сербів як історичних жертв для консолідації національної єдності, легітимації власної влади та посилення політичного впливу. Через інтерпретацію історичної події XIV століття як сакралізованого моменту національної жертвовності, він сприяв формуванню модерної ідеологічної матриці, в якій героїзм, страждання та віктимізація стали центральними елементами сербської колективної ідентичності.

Цей виступ знаменував собою поворотний момент у міжетнічних відносинах у колишній Югославії, що поклав початок новій хвилі системної дискримінації та репресій щодо косовських албанців. Після періоду порівняльної стабільності в багатонаціональній федерації, політика Белграда взяла курс на етнонаціональну гомогенізацію, що зрештою сприяло ескалації конфліктів, дезінтеграції Югославії та збройному протистоянню в регіоні.

Виступаючи з позиції об'єднання «роз'єданого сербського народу», Мілошевич продемонстрував відхід від емпірично обґрунтованого аналізу історії та сучасності на користь політизованого міфотворення. Він цілеспрямовано ігнорував як історичні факти, так і реалії міжетнічного співіснування, маніпулюючи історичним міфом для зміцнення сербського націоналізму та виправдання експансіоністських амбіцій як у внутрішній, так і в зовнішній політиці.

Таким чином, міф про Косово був інтегрований у державну ідеологію як засіб моральної легітимації політичної агресії, посилюючи дискурс віктимізації та одночасно мобілізуючи масову підтримку серед сербського населення.

Територія Косово була захоплена королівством Сербія у Османської імперії під час I Балканської війни в 1912 році. Під час Другої світової війни — включене до Великої Албанії під контролем Італії.

У межах соціалістичної Югославії Косово стало автономним краєм у складі Соціалістичної Республіки Сербії. У 1974 році отримало де-факто статус республіки, рівний іншим республікам Югославії. Албанці стали більшістю населення, політичні амбіції щодо незалежності зростали.

Після смерті Тіто в 1980 році в Косово відбулись масові албанські протести з вимогою республіканського статусу. Сербська влада жорстко придушила виступи. З іншого боку центральна влада намагалася вирішувати соціальні проблеми оригінальними шляхами. Зокрема, для боротьби з безробіттям косоварам пропонувалося навчатися. Приштинський університет в ті час став одним з найбільших вишів у світі. Втім в мовах кризи та розпаду СФРЮ Слободан Мілошевич скасував автономію Косова, запровадивши пряме управління з Белграда. Здійснювалися репресії проти албанців, звільнення тисяч вчителів, лікарів, держслужбовців-албанців. У відповідь з'являється албанський ненасильницький опір. Косовари створюють паралельну систему освіти, охорони здоров'я, обирають власного президента Ібрагіма Ругову. Сербія відмовляється визнавати будь-яку автономію. Це ініціювало започаткування збройного опору. З'являється Армія визволення Косова.

Розпочинаються збройні зіткнення між Армією визволення Косова і та сербськими поліцейськими та армійськими підрозділами. Відбуваються етнічні чистки, масові вбивства. Під час війни 1998-1999 років загинуло понад 13 000 косоварів, а близько 1 мільйона людей було переміщено. Війна закінчилася через 15 місяців, коли втрутилося НАТО [11].

Після 78-денного бомбардування СР Югославії сербські війська виводяться, Косово переходить під управління ООН відповідно до Резолюції 1244 РБ ООН [13]. З 1999 до 2008 р. Косово перебуває під управлінням UNMIK (Місія ООН у Косово). У 2008 р. Косово проголошує незалежність, яку визнають понад 100 країн.

Сербія вважає Косово своєю територією відповідно до Конституції та Резолюції 1244 ООН. Сербська меншина (бл. 5–7% населення Косова) живе компактно на півночі і не визнає косовську владу. Косово прагне членства в ООН, ЄС, НАТО. Статус Косово залишаються підвислим: компроміс між Сербією та Косовом так і не досягнутий. Погоджено певні технічні аспекти, але не статус. Росія підтримує позицію Белграда; США та ЄС підтримують Приштину. Балкани стають ареною геополітичного суперництва.

Історичні витоки російсько-українського протистояння мають не менш глибокі корені. Вони полягають у спільній спадщині та суперечці за ідентичність. Давньоруська держава росіянами вважається «спільною колыскою» східнослов'янських народів. Російська історіографія з XVIII ст. намагається представити Русь як «попередницю» Москви, а не Києва. Утверджується теза про «триєдиний народ» — росіяни, українці, білоруси.

У XVIII–XIX ст. відбулася повна інтеграція більшої частини України до Російської імперії. В цей час забороняється українська мова (Валуєвський циркуляр 1863, Емський указ 1876). Фактично Росією проводиться колоніальна політика: русифікація, економічна залежність, знищення еліт. У XX столітті після короткотривалої незалежності 1917–1921 рр. колишня підросійська Україна входить до складу СРСР у вигляді квазідержавної Української Соціалістичної Радянської Республіки. Для приборкання потенційного спротиву радянська влада влаштовує в Україні Голодомор (1932–1933) — штучний голод, який розглядається як геноцид. Під час Другої світової війни до УРСР приєднуються українські етнічні землі які Радянський союз анексував у сусідніх Польщі, Чехословаччини та Румунії. Збройний спротив радянській владі з боку Української Повстанської Армії триває до середини 1950-х років.

У 1991 році Україна здобуває незалежність. Після розпаду СРСР Україна намагалася розбудувати добросусідські відносини з Росією, але поставали суперечки щодо Чорноморського флоту, Криму, постачання природного газу тощо. В їхній основі було небажання російської влади та суспільства визнавати суб'єктність України. В 1994 р. Україна підписала Будапештський меморандум, згідно з яким відмовилася від ядерної зброї в обмін на «гарантії безпеки» від РФ, США, Великої Британії [1].

Протягом 1990-2000-х рр. в Україні відбувається боротьба між проросійським і проєвропейським курсом. Росія поступово починає просувати ідеї «руського мира» – спільного культурного простору. Україна коливається між ЄС і Росією, залишаючись вразливою до впливу Кремля. Певною поворотною точкою була Помаранчева революція (2004) – потужна спроба вирватися з-під російського впливу. Проте РФ здійснила реванш після обрання президентом В.Януковича. Україна відмовилася від євроатлантичної інтеграції, але зберігала курс на ЄС. Втім, президент В.Янукович під шаленим тиском В.Путіна відмовляється підписати Угоду про асоціацію з ЄС, обравши зближення з Росією. Це призводить до Євромайдану і Революції Гідності (листопад 2013 – лютий 2014). Після втечі Януковича (його фактичного самоусунення з поста президента) до влади в Україні приходить прозахідний уряд.

Росія розпочинає пряму агресію. Вона вводить війська без розпізнавальних знаків («зелені чоловічки») до Криму. Псевдореферендум організований російськими окупантами призвів до анексії Криму, що порушило низку основних принципів міжнародного права (Статут ООН, Заключний акт гельсінської наради НБСЄ тощо). Починається повзуча окупація Донецької та Луганської областей в березні і війна на Донбасі в квітні 2014 р. Росія ініціює сепаратистські рухи на сході та півдні України і проголошує «республіки» – ДНР і ЛНР, які активно підтримує зброєю, кадрами, фінансами тощо.

Мінські угоди 2014, 2015 рр. були формальною спробою припинити бойові дії на Донбасі. Україна «зобов'язалася» надати особ-

ливий статус окремим районам Донеччини та Луганщини, Росія – вивести свої війська [4]. Але ці угоди були «мертвовонародженими», оскільки трактувалися сторонами по-різному. Росія вимагала автономії для Донбасу з правом впливу на зовнішню політику України. Водночас у 2014-2021 рр. російською стратегією було активне інформаційне та кібервтручання в Україну, підтримка проросійських сил. Паралельно відбувалася мілітаризація Криму та підготовка до широкомасштабного вторгнення.

24 лютого 2022 р. Росія розпочала широкомасштабну війну. Офіційна московська риторика вказує на причини і мету «спеціальної військової операції»: «денацифікація» та «демілітаризація» України, захист «руссоязычного населення», протидія НАТО [2]. Проте реальними цілями були: знищення української державності, повернення українських земель до сфери впливу РФ, геополітичне протистояння Заходу.

Отже, Росія не визнає право України на повну незалежність. Україна утвердилася як окрема нація, що суперечить російським міфам. Курс на НАТО та ЄС розглядається Росією як загроза. РФ хоче переглянути підсумки розпаду СРСР.

Війна РФ проти України — не конфлікт за територію, а екзистенційна спроба Росії знищити українську ідентичність і державність. Поки Росія не визнає суверенітету України як окремої нації — війна триватиме.

Порівняння політики Сербії щодо Косова та Росії проти України. 1. Сербія проти Косово.

Офіційна позиція Сербії: Косово — невід’ємна частина Сербії. Методи впливу: переважно дипломатичні: блокування визнання, тиск через ООН, ЄС. Міжнародне визнання політики: Сербія не визнала Косово, але співпрацює у рамках ЄС. Участь у переговорах: бере участь у діалозі за посередництва ЄС. Гуманітарна ситуація: підтримка сербської меншини в Косово, часткове визнання косовських документів після тиску ЄС (ОGRIDська угода). Використання історичного наративу: Косово — «колиска сербської циві-

лізації». Вплив на внутрішню політику: Косово — мобілізаційна тема в національному дискурсі. Підхід до міжнародного права: спирається на резолюцію ООН 1244 (право на територіальну цілісність).

2. Росія проти України.

Позиція РФ: Україна «штучна держава», частина «руського мира». Методи впливу: воєнні, анексія Криму, вторгнення, гібридна війна. Російська політика засуджена більшістю держав світу. РФ відмовляється від прямих мирних переговорів (крім ультимативних). Масова деструкція (руйнування) українських міст, депортації, загибель цивільних. Росія запроваджує примусову паспортизацію в окупованих регіонах України. Використання псевдоісторичного наративу: Україна — «історична частина Росії», «росіяни та українці — один народ»[3]. Вплив на внутрішню політику: Україна — ключовий елемент путінського режиму, СВО як «священна війна». РФ ігнорує Статут ООН, Будапештський меморандум, Женевські конвенції, всі російсько-українські договори. Спільним є те, що обидві держави не визнають суверенітет іншої сторони (Косово / Україна). Використання історико-культурних аргументів для делегітимації незалежності. Спроби впливати на міжнародне визнання іншої сторони (Сербія лобіює невизнання Косова; Росія чинить тиск на інші країни, передусім Глобального Півдня щодо України).

Наратив «жертви» виступає ефективним інструментом стратегічної комунікації, який активно використовується державами з експансіоністськими амбіціями для легітимації своїх дій як у внутрішньополітичному, так і в міжнародному контексті. Як Російська Федерація, так і Республіка Сербія послідовно апелюють до цього дискурсу «жертви» з метою мобілізації націоналістичних настроїв, конструювання колективної ідентичності навколо образу жертви, а також виправдання власної зовнішньополітичної поведінки.

Обидві держави базують свої наративи віктимізації на двох ключових засадах.

По-перше, йдеться про інструменталізацію положення етнічних меншин за межами національних кордонів — зокрема, російськомовного населення в Україні та сербських громад у Косові — як об'єкта нібито систематичних утисків.

По-друге, обидві країни позиціонують себе як жертви геополітичного тиску з боку Заходу, особливо США та Європейського Союзу, подаючи свою міжнародну ізоляцію та опір західним ініціативам як прояв боротьби за суверенітет і самобутність.

У цьому контексті президент Росії Володимир Путін намагається використати прецедент Косова для виправдання анексії Криму у 2014 році, свідомо ігноруючи принципову різницю між цими двома випадками. Незалежність Косова була визнана *sui generis* — винятковим випадком, що виник внаслідок розпаду СФРЮ, за умов підтверджених міжнародним співтовариством фактів масових порушень прав людини, включаючи етнічні чистки з боку Сербії, та після вичерпання всіх можливих дипломатичних механізмів [14]. Проголошення незалежності Косова відбулося за тісної координації з західними демократіями та було пізніше підтверджене Міжнародним судом ООН як таке, що не порушує міжнародного права.

Незважаючи на ці факти, Путін інструменталізував косовський кейс для просування російського експансіонізму на пострадянському просторі, прагнучи не лише закріпити контроль над стратегічно важливим Кримським півостровом та акваторією Чорного моря, а й перешкодити подальшому розширенню НАТО. Анексія Криму не лише спричинила масштабну дестабілізацію в регіоні, зокрема триваючий збройний конфлікт на сході України, але й створила небезпечний міжнародно-правовий прецедент, який може бути використаний для обґрунтування подібних територіальних претензій у майбутньому [6].

Сербська позиція щодо Косова перебуває у синхронії з російською. Обидві держави розглядають Косово як штучне утворення, нав'язане зовнішніми силами — насамперед США та ЄС [10]. Сербія наполягає на тому, що одностороннє проголошення незалежності Косова у 2008 році суперечить нормам міжнародного права та

підриває принцип територіальної цілісності. Як засвідчують події у Банській, Сербія не обмежується дипломатичними засобами впливу: її політична стратегія включає також застосування військової сили як інструменту реалізації своїх цілей щодо Косова [9].

Відмінності. Сербія не застосовує армію проти Косова після 1999 року, веде діалог з ЄС, намагається балансувати. Сербія є кандидатом на вступ до ЄС, погоджується на часткові компроміси під тиском ЄС.

Росія веде широкомасштабну війну, окупувала українські території, ізольована від ЄС і НАТО. Вона відкидає європейську інтеграцію. Вимагає капітуляції України, не визнає її незалежність у перспективі.

Отже, Сербія дотримується асиметричної, але не насильницької політики щодо Косова. Вона наполягає на своєму, але діє у рамках міжнародного права, співпрацює з ЄС і намагається зберігати дипломатичні канали. Росія веде агресивну, ревізійністську політику, спрямовану на знищення української державності, застосовує силу, нехтує міжнародним правом і виступає відкрито проти світового порядку. Сербія — «жертва втрати», Росія — «ініціатор війни». Це основна морально-політична відмінність.

Порівняємо позиції США та Європейського Союзу щодо Сербії/Косово та Росії/України.

Політика США відносно сербсько-косовського конфлікту та російсько-української війни. Сербсько-косовський конфлікт (переважно 1990-ті – 2020-ті роки) Мета політики: захист косовських албанців, припинення гуманітарної катастрофи, стабільність на Балканах. Юридичне обґрунтування: гуманітарна інтервенція (хоча і без мандату ООН) Форма втручання: військова операція НАТО (1999), дипломатична підтримка незалежності Косова. Військова операція проти Сербії (авіаудари). Характер допомоги: військова операція проти Сербії (авіаудари), після 2008 – дипломатичне визнання Косова, підтримка міжнародного визнання Визнання суб'єктності сторін: визнали Косово як незалежну державу в 2008 р. (одні в світі). Роль у переговорах: учасник переговорів (2006–

2023), посередництво. Ставлення до міжнародних структур: тиск на Сербію дипломатичний, через євроінтеграційні стимули, економічні важелі. Військова присутність: постійна військова база США в Косово – Camp Bondsteel. Цільовий наратив: «Мир, стабільність, захист цивільного населення, припинення етнічних чисток».

Стосовно сучасної російсько-української війни (від 2014 р. і особливо після широкомасштабного вторгнення у 2022 р.) Мета: захист суверенітету України, стримування Росії, захист міжнародного порядку. Юридичне обґрунтування: захист міжнародного права. Форма втручання: масштабна військова, економічна, гуманітарна та розвідувальна підтримка України (без прямого воєнного втручання). Характер допомоги: постачання озброєння, тренування ЗСУ, санкції проти РФ, фінансова підтримка. Визнання суб'єктності сторін: визнання повної територіальної цілісності України в кордонах 1991 року. Роль у переговорах: підтримка переговорів Києва, участь у мирних ініціативах, спроби посередництва. Стратегія тиску: прямі санкції проти РФ, ембарго, арешти активів, вторинні санкції. Ставлення до міжнародних структур: переважно активна робота в G7, ООН, НАТО на підтримку України. Відсутність військових США в Україні; натомість — непряма підтримка. Цільовий наратив «Захист демократії, суверенітету, глобального порядку, протидія автократії»

Європейський Союз щодо Сербії/Косово та Росії/України.

Сербія / Косово. Нормалізація відносин, стабілізація Західних Балкан. Позиція щодо сторін: нейтральна: не всі країни ЄС визнають Косово (5 з 27). Визнання суб'єктності: Косово — частково визнане (22 з 27 країн ЄС). Дипломатична роль: ЄС — основний медіатор у діалозі (Брюссельський процес). Інструменти впливу: умови для вступу в ЄС (європейська перспектива). Фінансова допомога через IPA (Instrument for Pre-accession Assistance). Безпекова присутність: Місія EULEX у Косово (право, поліція, судова реформа). Політика розширення: Сербія та Косово — потенційні кандидати, процес сповільнений. Фінансова допомога IPA допомога — сотні мільйонів євро з 2007 р. Санкції: Відсутні щодо Сербії або Косова.

Риторика та політичний наратив: Обережний баланс, прагнення до «стійкої нормалізації». Єдність позиції: обмежена (через позиції Іспанії, Кіпру, Словаччини, Румунії, Греції)

Росія / Україна. Захист суверенітету України, стримування Росії, безпека Європи Позиція щодо сторін: Одностайна підтримка України як суверенної держави Визнання суб'єктності: Україна — повністю визнана держава, включно з Кримом і Донбасом. Дипломатична роль ЄС: підтримує Україну, але не є безпосереднім медіатором. Інструменти впливу: масштабна фінансова, гуманітарна і військова допомога. Санкції проти РФ, дипломатична ізоляція. Безпекова присутність: консультативна місія (EUAM), підтримка модернізації ЗСУ та кіберзахисту. Політика розширення: Україна отримала статус кандидата в 2022, відкрита перспектива щодо майбутніх переговорів про вступ до ЄС. Фінансова допомога. >85 млрд євро допомоги Україні (на 2024 р.), зокрема через Ukraine Facility. Санкції: потужні санкції проти РФ в 16 пакетах: енергетика, банки, технології, готуються 17 та 18-й пакети. Риторика та політичний наратив: безкомпромісна підтримка України, жорстка критика РФ як агресора. Єдність позиції: дуже висока (всі країни засудили агресію РФ, підтримали санкції, проте є особливості в позиції Угорщини).

Отже, спільні елементи політики ЄС. Підхід через дипломатію ЄС уникає силових рішень, обирає діалог і тиск через умови. Інтеграційні стимули, пропозиція членства як стратегічна мета для обох регіонів. Фінансова допомога, сталий довгостроковий інструмент підтримки реформ. Підтримка реформ і демократизації, технічна та правова підтримка.

Ключові відмінності. Сербія – Косово Рівень конфлікту: заморожений / етнополітичний, без активних бойових дій. Роль ЄС: Активний медіатор і миротворець. Єдність у визнанні: розділена позиція щодо Косово Тип впливу на державу-агресора: відсутній (ЄС не карає Сербію)

Росія – Україна. Рівень конфлікту: широкомасштабна війна з окупацією і знищенням інфраструктури. Роль ЄС: активний партнер, донор, санкціонер, але не медіатор. Єдність у визнанні: повна єдність щодо територіальної цілісності України. Тип впливу на державу-агресора: масштабні санкції, припинення співпраці з РФ.

ЄС використовує інституційний підхід через миротворчість, інтеграцію та умови, однак глибина і жорсткість його політики залежить від масштабів конфлікту та рівня загрози. У випадку з Косовом — політика балансу та діалогу між двома сторонами, без санкцій чи примусу.

У випадку з Україною — політика підтримки й стримування агресора, в межах колективної оборони європейських цінностей і безпеки.

На тлі війни Росії в Україні та зростаючої напруженості у відносинах із Сербією в Косово замислюються, чи не чекає за рогом черговий насильницький конфлікт. Але вони знаходять заспокоєння в одній суттєвій відмінності: НАТО присутнє в Косово.

Едвард Йосиф (Edward P. Joseph is a Senior Fellow at the Foreign Policy Institute) вважає, що саме Київ має найкращі можливості утвердити західний порядок, визнавши Косово. Визнання Україною може відкрити шлях Приштини до НАТО, просунути інтенсивні дипломатичні зусилля між Сербією та Косово та завдати серйозного удару президенту Росії Володимиру Путіну. Європа відмовляється одностайно визнати факти, які призвели до незалежності Косова. Розбіжності щодо Косова підживлюють війну Путіна проти України та Заходу. Наслідки невизначеного статусу Косова впливають на війну в Україні. Зростання нестабільності на Балканах підтверджує твердження Путіна про те, що західний порядок є ілюзорним та свавільним. Позиція країн, які не визнають Косово, також дозволяє Путіну використовувати Косово як «прецедент» для розчленування України, тоді як він та інші російські чиновники звинувачують Захід у розчленуванні Сербії. Для Путіна Косово є втіленням образи на Захід, яка лежить в основі його аргументів на користь війни проти України [7].

ВИСНОВКИ

Таким чином, порівняння політики Росії та Сербії щодо України та Косова виявляє суттєві паралелі у використанні історичної, культурної та політичної риторики для ствердження територіальних претензій та впливу на громадську думку. В обох випадках національна ідентичність, історичні образи, захист етнічних родин та антизахідні наративи є центральними для виправдання заперечення суверенітету України та Косова. Позиція Росії щодо України підкреслює історичну єдність двох країн, захист російськомовного населення та твердження, що незалежність України є штучною та нав'язаною Заходом конструкцією. Аналогічно, сербський погляд на Косово зображує його як основу сербської ідентичності та історії. На відміну від російського наративу, який розглядає українців як «єдиний народ», через відмінності в мові, релігії та традиціях, Сербія створила фальшивий наратив про те, що косовські албанці прибули до Косова з Албанії, ігноруючи міжнародно виявлені історичні факти, що косовські албанці є автохтонними на даних землях. Сербія відкидає незалежність Косова як порушення міжнародного права та територіальної цілісності Сербії, не враховуючи рішення Міжнародного суду ООН про те, що проголошення незалежності Косова не порушувало міжнародного права, і що його визнають понад 100 держав.

Використання фальшивих історичних наративів та зображення НАТО та західних акторів як ворогів діє як внутрішні інструменти для посилення націоналізму та політичної згуртованості, а також як зовнішні інструменти для просування своїх експансіоністських намірів, одночасно прагнучи співчуття з боку міжнародних союзників. Крім того, вони також перешкоджають зусиллям щодо примирення, підживлюють триваючі конфлікти та посилюють розбіжності на регіональному та глобальному рівнях. Порівняння цих двох випадків підкреслює ширші наслідки використання Росією та Сербією історичних та етнічних наративів для подолання сучасних геополітичних викликів. Розглядаючи територіальні суперечки в контексті культурної спадщини, історичної справедливості та етнічної

солідарності, Росія та Сербія увічнюють давні конфлікти та просуваються вперед зі своїми експансіоністськими стратегіями. У той час як Росія та Сербія використовують історичні та етнічні наративи для підтвердження своїх позицій щодо України та Косова відповідно, підхід Росії є більш агресивним, що включає пряме військове втручання та ширшу геополітичну конфронтацію із Заходом. Аналогічно, підхід Сербії протягом 1990-х років був рішучим не лише щодо Косова, а й щодо сусідніх країн колишньої Югославії. Війна в Україні безпосередньо не вплинула на Західні Балкани. Однак це не повинно призводити до того, що Захід розвиватиме хибне відчуття відсутності небезпеки. Це може мати значні наслідки для регіональної та європейської безпеки, відображаючи ширшу геополітичну боротьбу. Хоча геополітичні контексти Росії-України та Сербії-Косово суттєво відрізняються, стратегічне використання історичних наративів для ствердження територіальних претензій та протистояння західному впливу є спільною рисою. Розуміння цього є критично важливим для міжнародних суб'єктів, які прагнуть посередництва у конфліктах як в Україні, так і в Косові, оскільки вони приховують справжні експансіоністські наміри Росії та Сербії.

Література та джерела

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_158
2. Обращение Президента Российской Федерации 24 февраля 2022 года. [Електронний ресурс]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
3. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців. [Електронний ресурс]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182>
4. Текст Мінської угоди (Документ). [Електронний ресурс]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20191210-tekst-minskoyi-ugody-dokument/>
Airin Nuqi Kosovo: Russia's war in Ukraine has a ripple effect. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dw.com/en/kosovo-russias-war-in-ukraine-has-a-ripple-effect/a-63924527>

5. Anzulovic, B. (2017). *Serbia Hyjnore. Nga Miti ne Gjenocid (Heavenly Serbia. From Myth to Genocide)*. Prishtina: Koha. Judah, Tim. Kosovo: War and Revenge. Yale University Press, 2002.
6. Brovina B.(2024) PLATFORMS OF EXPANSIONISM: A COMPARISON OF RUSSIA’S NARRATIVES FOR UKRAINE AND SERBIA’S NARRATIVES FOR KOSOVO [Електронний ресурс]. URL: <https://www.researchgate.net/publication/384464109>
7. Joseph E. (2022) The Kyiv-Kosovo Catalyst: Ukraine’s Recognition of Kosovo Can Affirm Western Order in the Balkans and Across Europe. [Електронний ресурс]. URL: <https://saisreview.sais.jhu.edu/kosovo-ukraine-recognition-serbia-negotiations/>).
8. Musliu, A., & Elshani, T. (2023, 12). Serbian and Russian Propaganda in Kosovo. Prishtina, Republic of Kosovo: Institute for hybrid Warfare Studies”Octopus”.
9. Musliu, A., Haxhixhemajli, A., & Elshani, T. (2023, 10 11). Serbian terrorist attack in Banjska and regional and geopolitical implication. Serbian terrorist attack in Banjska and regional and geopolitical implication. Prishtina, Republic of Kosovo: Institute for Hybrid Warfare Studies “Octopus”).
10. Musliu, A., & Kuci, G. (2024, 09 24). Scenarios after Banjska and the russo-serbian hybrid warfare in Kosovo. Retrieved from Octopus Institute. [Електронний ресурс]. URL: <https://octopusinstitute.org/scenarios-after-banjska-and-the-russo-serbian-hybrid-warfare-in-kosovo/>.
11. Nga marrëdhëniet Kosovë-Serbi tek sanksionet ndaj Rusisë. Përfundon takimi i BE-së me vendet e Ballkanit Perëndimor, bien dakord për një deklaratë të përbashkët [Електронний ресурс]. URL: <https://www.panorama.com.al/nga-marredheniet-kosove-serbi-tek-sanksionet-ndaj-rusise-perfundon-takimi-i-be-se-me-vendet-e-ballkanit-perendimor-bien-dakord-per-nje-deklarate-te-perbashket/>
12. Schmitt, O. J. (2012). *Kosova. Histori e shkurter e nje treve qedrore balkanike*. Prishtine: Koha.
13. UN documents on Resolution 1244 and Ukraine Resolution 68/262. [Електронний ресурс]. URL: [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)).
14. Weller, M. (2009). *Contested Statehood: The international Administration of Kosovo’s struggle for Independence*. Oxford University Press.

ІСТОРІЯ

УДК 94(477)*6

Олег Синякевич,
учасник бойових дій 2014-2015 рр.

НАШІ СУЧАСНІ ГЕРОЇ: Синякевич Костянтин Володимирович

Спливає дванадцятий рік російсько-української війни викликані застосуванням збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності України, що триває з 2014 року. Складовими цієї війни є:

- *Російське збройне вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 року (з подальшим початком тимчасової окупації півострова росією 20 лютого 2014 року).*
- *Війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалася зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ терористичних так званих Донецької і Луганської «народних республік» та тривала до початку широкомасштабного вторгнення.*
- *Широкомасштабне вторгнення росії в Україну з 24 лютого 2022 року, яке розпочалося після тривалого військового нагрозування та визнання росією своїх маріонеткових утворень «ДНР» та «ЛНР» як незалежних держав.*

Український Народ повинен знати своїх героїв цієї війни, які відстоюють наше невід'ємне право на ЖИТТЯ, на ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК, на СВОБОДУ і НЕЗАЛЕЖНІСТЬ української нації, народу, держави, право на саме наше ІСНУВАННЯ, на МАЙБУТНЄ.

Синякевич Костянтин Володимирович, мій молодший брат...

Народився 4 липня 1970 року у місті Коломия, що на Прикарпатті. Батьки — *Синякевич Володимир Макарович*, Головний конструктор заводу «Коломиясільмаш», і *Ольга Нестерівна*, педагог музичної школи. Невеличке, але дуже європейське за форматом місто Коломия розташоване на мальовничому Покутті, тому не див-

но, що гірський туризм став пристрастю родини; особливо якщо взяти до уваги, що мати, Ольга Нестерівна, в студентські роки виступала за Закарпатську область під час Всеукраїнських змагань по туризму. Тож Костя вже з малого віку ходив з батьками у багатоденні походи в гори.

У 1980 році родина переїхала до Білої Церкви, де Костя закінчив середню школу №9. Під час навчання у Київському політехнічному інституті відвідував секцію альпінізму і скелелазіння.

З'явилися нові друзі, нові сенси, зокрема традиційні для українських скелелазів виїзди на кримські скелі. Закінчення інституту припало на 1990-і; це був період, коли переважна частина підприємств, спеціалізацією яких була металообробка, перебували в стагнації. То ж молодому інженеру, який тількино отримав диплом, знайти роботу за фахом було вкрай проблематично. І тут несподівано його спор-

тивна пристрасть дала можливість освоїти нову професію — промисловий альпінізм. На київському ринку було багато висотних робіт, пов'язаних із монтажем чи демонтажем різноманітних конструкцій, і там альпіністські техніки роботи на висоті, вкупі з інженерними знаннями, часто ставали в нагоді. Промисловий альпінізм — затребуваний, проте специфічний бізнес: спортсмени приходять на промисловий об'єкт тільки зі своїм альпіністським спорядженням і вирішують технологічні проблеми на висоті, де застосування традиційних методів коштувало би незрівнянно дорожче і займало значно більше часу. Коли Костя в середовищі скелелазів зустрів

своє справжнє щастя, свою другу половину, Тетяну, то затребуваність обраної професії давала можливість утримувати сім'ю. Так промисловий альпінізм органічно став його основною професією. Згодом народилася дочка, Марійка. Це була у всіх сенсах щаслива і гармонійна сім'я; захоплення скелями давало не тільки ту енергетику життя, яку можна відчутти під час подолання вертикальних стін у сотні і сотні метрів, але й формувало коло справжніх друзів за спільними інтересами; коло, яке було нероздільно цікаве обом — і Тетяні, і Кості, а згодом і Марійці, яка також змалечку виїжджала з батьками в Крим, як свого часу Костя виїжджав з батьками в Карпати...

Гори — це і гірські лижі, і туризм, і альпінізм. У кожному з цих видів спорту Костя встиг себе проявити. Як альпініст здійснив сходження на знакові для Кавказу вершини по складних маршрутах — Чегеткара, Уллукара, Ушба, Вільна Іспанія... «Складних» — це включно з категорією 5б. Кому ці терміни мало про що говорять, то варто набрати в Гуглі «пік Вільна Іспанія» чи «Ушба», щоби побачити красномовно-круті обриси цих гір. Що є найнеобхідніше в арсеналі альпініста для сходження на такі вершини? Окрім матеріаль-

них факторів — твердість характеру. Але все ж особливою його прихистком були скелі: Крим, згодом Словенія, Італія, а також звичний для киян скельний масив у Денишах, куди вони традиційно їздили всією сім'єю на вихідні. На скелях Костянтин проходив маршрути категорії 7б лідером, тобто з нижньою страховкою. Був призером Всеукраїнських змагань зі скелелазіння різного рівня, зокрема й на ветеранських (перше місце у своїй віковій категорії на Кубку України серед ветеранів).

Коли почалося повномасштабне вторгнення, Костянтин з командою промислових альпіністів завішували захисною сіткою вікна Київського вокзалу. З частиною цієї команди записався до Тероборони, потім — до Національної гвардії України (Так вони з товаришем, Олександром Поліщуком (позивний «Альпініст»), опинилися у батальйоні «Свобода». Вони були друзями в горах — стали побратимами на війні. Оскільки Костя мав за плечима військову кафедру, то був призначений на посаду командира взводу. За успішне виконання бойових завдань Командувач НГУ нагородив іменним годинником.

23 грудня 2022 року між Курдюмівкою і Озарянівкою, що під Бахмутом, відбувся бій. Наших бійців було близько відділення проти роти вагнерівців. У тому бою загинув мій брат, Костя. Загинув і його товариш, Олександр Поліщук. Вони обидва були з альпіністського середовища. Костянтин Синякевич, позивний «Компас», був убитий кулею снайпера, коли кинувся на допомогу пораненому побратиму, Олександру Поліщуку. Це було рефлексорне, як в горах, коли не оцінюєш ризики для себе... Костя з Олександром добровільно пішли на фронт. Разом пішли, разом загинули. Їхні тіла залишилися на полі бою. В тому бою мій брат, Костянтин Синякевич, здійснив своє останнє Сходження на недосяжну для багатьох вершину.

Література та джерела

1. Втрати батальйону «Свобода» (Вікіпедія)
https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%92%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD%D1%83_%C2%AB%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0%C2%BB&oldid=39696371&diff=cur&shownotice=1#2022
2. Юріс Улманіс. Книга «Коли війна стає особистою».
<https://svoboda.army/news/prapor-svobody-na-pivdenному-polyusi/>

Анатолій Авраменко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2538-7195>

кандидат історичних наук, доцент, незалежний дослідник,
(м. Краснодар, Росія), дійсний член НТШ в Україні,
e-mail: shron2011a@gmail.com

**ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ КУРЕНІВ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ
(ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ, СОЦІАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ, ПРОБЛЕМИ
ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ТОПОГРАФІЇ, ІСТОРИЧНА ДОЛЯ)**

Анотація. Стаття містить підсумки монографічного дослідження історії куренів Запорозької Січі, опублікованого у 2023 році.

Мета статті – ознайомити науковців з підсумками вивчення проблеми походження курінних назв, причин і часу виникнення курінної структури Запорозької Січі та її соціальної трансформації, проблем історичної географії та топографії, а також історичної долі після ліквідації Січі.

Об'єкт дослідження – курені Запорозької Січі, а також козацьких військ, що утворилися після її ліквідації.

Предмет дослідження – ймовірні версії походження назв куренів, ареали розташування населених пунктів, від яких походять назви куренів, списки куренів, топографічне розташування куренів, їх сутність, соціальна трансформація та історична доля.

Методологія статті ґрунтується на комплексному використанні методів джерелознавства, топоніміки, картографії, археології.

У висновках наголошується, що відтворення походження назв куренів сприяє відновленню історичної пам'яті нащадків козаків, яка свідомо була спотворена в радянські часи, а також боротьбі з фальсифікаціями історії в сучасній Росії. Пояснюються причини втрати історичної пам'яті кубанських українців. Автор проаналізував найімовірніші варіанти походження назв куренів, встановив географію походження цих назв, хронологію появи курінної структури Січі. У книзі обґрунтовано гіпотезу, що пояснює причини заснування 38 куренів. На думку автора, створення такої структури в Запорозькій Січі означало виникнення соціального устрою, альте-

рнативного козацькій державі Гетьмана Богдана Хмельницького. Січ перетворилася на федерацію куренів, кожен із яких був чоловічим військовим братством. Автор встановив порядок розташування і топографію куренів Запорозької Січі, показав, що колишні реконструкції були хибними. Окремі розділи книги присвячені долі куренів після ліквідації Січі (1775 р.) в Османській, Австрійській та Російській імперіях. Останній розділ показує трансформацію куренів на Кубані, їх поступове перетворення на станиці та міста. Простежується, як комуністична влада в СРСР знищувала козацтво, у тому числі в період Голодомору 1932–1933 років, пояснена причина масової колаборації кубанських козаків з Вермахтом та їх відступу разом із німецькими військами. Пояснюються причини втрати історичної пам'яті нащадками козаків у сучасному Краснодарському краї, що спричинило неадекватне сприйняття російсько-української війни.

Ключові слова: курінь, Запорозька Січ, Богдан Хмельницький, кошовий отаман, курінний отаман, історична топографія, Військо Запорозьке Низове, Чорноморське козацьке військо, Кубанське козацьке військо, Єкатеринодар.

RESULTS OF THE STUDY OF THE HISTORY OF KURENS OF THE ZAPOROZHIAN SICH (ORIGIN OF NAMES, SOCIAL TRANSFORMATION, PROBLEMS HISTORICAL GEOGRAPHY AND TOPOGRAPHY, HISTORICAL FATE)

Anatoly Avramenko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2538-7195>

Candidate of History (Ph.D., National History), Krasnodar, Russia

e-mail: shron2011a@gmail.com

Abstract. The article presents the results of a monographic study of the history of the kurins of the Zaporozhian Sich, published in Moscow in 2023. The subject of the study is probable versions of the origin of the names of kurens, the areas of location of settlements from which the names of kurens originate, lists of kurens, the topographic location of kurens, their essence, social transformation and historical fate. The conclusions note that the reproduction of the origin of the names of kurens contributes to the restoration of the historical memory of the descendants of the Cossacks, which was deliberately distorted in Soviet times, as

well as the fight against falsifications of history in modern Russia. The reasons for the loss of historical memory of Kuban Ukrainians are explained. The methodology of the article is based on the integrated use of methods of source studies, toponymy, cartography, and archeography. The author analyzed the most probable versions of the origin of the names of the kurins, established the geography of the origin of these names, the chronology of the emergence of the kurin structure of the Sich. The book substantiates a hypothesis explaining the reasons for the emergence of 38 kurins. According to the author, the creation of such a structure in the Zaporozhian Sich meant the emergence of a social system alternative to the Cossack state created by Hetman Bohdan Khmelnytsky. The Sich became a federation of kurins, each of which was a male military brotherhood. The author established the topography of the kurins of the Zaporozhian Sich and showed that previous reconstructions were incorrect. Special parts of the book are devoted to the fate of the kurins after the liquidation of the Sich (1775) in the Ottoman, Austrian and Russian empires. The last part of the book shows the transformation of the kurins in Kuban region, its gradual transformation into villages ("stanitsa") and towns. It shows how the communist government in the USSR destroyed the Cossacks, including during the Holodomor of 1932–1933, and explains the reason for the mass collaboration of the Kuban Cossacks with the Wehrmacht and their retreat along with the German troops. The last part explains the reasons for the loss of historical memory by the descendants of the Cossacks in the modern Krasnodar region, which led to an inadequate perception of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: Kurin, Zaporozhian Sich, Bohdan Khmelnytskyi, Kosh otaman, Kurin otaman, historical topography, Zaporozhian Lower Host, Chernomorian Cossack Host, Kuban Cossack Host, Ekaterinodar.

У 2023 р. була опублікована монографія, присвячена походженню назв куренів Запорозької Січі, проблемам їхньої історичної географії та топографії [1]. Тут обґрунтовано ймовірну причину та хронологію виникнення курінної структури, показано радикальну різницю між гетьманським Військом Запорозьким та Військом Запорозьким Низовим, особливо в соціальному відношенні. Ця книга була закінчена в грудні 2021 року. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, що почалося незабаром, унеможливило публікацію об'єктивних історичних досліджень з української тема-

тики в Росії. Спроби надрукувати монографію у Краснодарі виявилися марними – видавці не хотіли ризикувати. Несподівано це здійснило московське видавництво «Директ-Медіа», проте книгу можна замовити лише в Інтернет-магазині видавництва (що робить її недоступною для мешканців України). Ростовський професор М. О. Мінінков написав позитивну рецензію на книгу [2], краснодарські ж історики вважають за краще не помічати її існування.

В умовах війни українські вчені цілком обґрунтовано не відгукуються на появу нових наукових книг у Росії, хоча в даному випадку монографія є роботою українського історика, який мешкає в Росії та є дійсним членом НТШ. Винятком є лише невелика стаття, що викладає енциклопедичні аспекти авторського дослідження походження назв, хронології створення та історичної топографії куренів Запорозької Січі [3]. Саме тому автор книги вважає за необхідне ознайомити українських вчених з основними підсумками свого дослідження. Це особливо важливо тому, що в Україні постійно обговорюють питання: як могло статися, що нащадки козаків – вихідців з України зараз підтримують російську агресію проти України. У книзі можна знайти відповідь: як відбувалася втрата історичної пам'яті на Кубані та як змінювався етнічний склад місцевого населення.

Вивчаючи походження назв населених пунктів сучасного Краснодарського краю, ми бачимо слов'янські, тюркські, адизькі основи, часом виявляємо спотворення, які місцеві жителі не можуть пояснити. Однак топонім є пам'яткою культури, відображенням певних традицій. Тому бездумне перейменування географічних об'єктів завдає шкоди культурі та деформує історичну пам'ять. Досі на території краю залишаються назви, дані на честь комуністичних функціонерів, багато з яких причетні до злочинів радянського часу, водночас спотворено чи зовсім втрачено деякі історичні назви. Серед останніх – станиці Уманська та Поповичевська, що досі зберігають безглузді радянські назви – Ленінградська та Калінінська. Лише станиці Полтавській повернули стару історичну назву, яка сягає однойменного запорозького куреня.

У багатьох випадках місцеве населення спирається на топонімічні легенди, намагаючись пояснити навколишні географічні назви, а часом навіть найменування власного населеного пункту і його окремих частин. Найчастіше такі легенди є частиною усної народної творчості і прикладами «народної етимології», заснованої на

фантазіях. Сьогодні вважається, що топонімічні легенди – частина культури народу і важливі індикатори ступеня збереження національної пам'яті та територіальної ідентичності.

Відновлюючи історичну пам'ять населення, історики повинні самі спиратися на переконливі аргументи, що мають підтвердження в опублікованих або архівних джерелах. У випадку з назвами, похідними від куренів Запорозької Січі, ми можемо оперувати лише непрямыми свідченнями і логічними припущеннями.

На виправдання подібних припущень можна згадати численні (але нічим не підтверджені) судження про можливий зв'язок назви дніпровського міста Черкаси з кавказькими черкесами. Навіть М. С. Грушевський писав, що «нічого неможливого не було в тім, що справді якась купка кавказьких Черкасів, захоплена якимсь рухом кочовників, залетіла сюди й лишила тут своє ім'я» [4, с. 69]. Набагато менше відомо про спробу прямо протилежного пояснення назви черкесів від міста Черкаси. У «Выписке о Кабардах Большой и Малой, о пребывании их в протекции или в подданстве Российской империи», що складена 1748 р. у Колегії іноземних справ для уряду Османської імперії, сказано, що «присланной ныне сюда от кабардинских владельцев Махомет-бек по вопросу объявил словесно, что их предки родились в малой России и перешли оттуда за житье к Терку и назывались черкасы или черкесы. И от Терку отошед дня с два езды, поселились по Куме реке в урочище Пятигорском, где 5 гор великих, и та земля была тогда российская и были они все христианского греческого закону, и при державе царе Ивана Васильевича пришли они в вечное подданство России, и несколько лет у оных пяти гор жили и потому назывались пятигорские черкесы» [5, с. 166]. Таким чином, етногенетична міфологія в даному випадку вивернута навпаки, і так само не має переконливих доказів. Будь-які судження, що спираються на логіку, не підтверджену фактами, можуть бути оскаржені.

Аналіз можливого походження назв куренів Запорозької Січі від населених пунктів (ймовірних місць походження або виходу більшої частини засновників куреня) показав, що такий зв'язок простежується у 31 куреня з 38 (81,6%). При цьому про високий ступінь ймовірності походження від конкретного населеного пункту можна говорити в 26 випадках (68,4% куренів). Це курені Батуринський, Ведмедовський (Медведовський), Величковський, Дерев'янковський, Дядьковський, Іркліївський, Калниболотський, Ка-

нівський, Кисляковський, Конєловський, Коренєвський, Корсунський, Криловський, Левушковський, Менський, Пашковський, Переясловський, Полтавський, Роговський (Рогівський), Сергієвський (але тут є два приблизно рівнозначних варіанти в Чернігівській і Полтавській областях), Стеблівський Вищий, Стеблівський Нижчий, Тимошевський, Уманський, Шкуринський і Щербиновський. Найбільшою мірою виявлені населені пункти сконцентровані у Черкаській області (не менше 10 поселень, можливо навіть до 13). У Чернігівській області таких населених пунктів 4 або 5, у Вінницькій – 4. При цьому 19 поселень знаходяться на Дніпрі або його притоках.

У назві Донського куреня відбився принцип земляцтва стосовно особливої категорії людей – це козаки, які прийшли з Дону. Слід пам'ятати, що таке найменування зовсім не закривало можливість новоприбулим у Січ приписатися до цього куреня, навіть якщо вони не мали відношення до донців. Проте донські козаки, які з будь-якої причини змушені були піти до запорожців, отримували притулок саме в цьому курені. Рівним чином і запорожці при необхідності йшли до донських козаків.

Всі існуючі версії про уявне походження назв деяких куренів від імен або прізвиськ видатних особистостей (епонімів) виявилися неспроможними. Навіть можливість походження такої назви від конкретної особистості суперечила менталітету запорозьких козаків. Навпаки, багато козаків отримували прізвисько по найменуванню свого куреня. Саме так можна пояснити появу прізвиська майбутнього гетьмана Івана Брюховецького, який у Реєстрі Війська Запорозького 1649 року був записаний як «Іванец Хмєлницкого» [6, с. 29] (а не «Мартинець Хмельницького», як помилково стверджують деякі автори [7, с. 88; 8, с. 131; 9; 10, с. 338; 11, с. 108; та ін.]).

Окремі назви куренів мають нестандартне походження. Найменування Пластуновського куреня вказує на те, що серед його засновників переважали «пластуни», які спеціалізувалися на полюванні та рибальстві. Назва Платніровського (Платнеровського) куреня вказує на слово «платнер» (платнѣрь), як іменували зброярів. «Поповичі», які втекли на Січ з духовних семінарій (чи колегіумів), мабуть, мали пряме відношення до заснування Поповичівського куреня. Подібним чином можна пояснити найменування Титарівського куреня – від слова «титар», як могли назвати козаків, які взяли на себе турботу про створення і утримання церкви в Січі. Але ціл-

ком ймовірно, що курінь отримав таку назву тому, що на січовому майдані був розташований найближче до «титарні». Можна припустити, що Незамаївський курінь заснували вихідці з південних районів Московського царства, які відчували себе чужинцями серед запорожців, категорично відмовилися повідомити про себе будь-яку інформацію («не замай!») або були відкинуті в інших куренях. Мишастовський курінь, мабуть, отримав своє найменування від «мишастої» масті коней, що абсолютно переважала в той час у запорожців, але причини цього феномену можуть бути різні (можливо приїхали у Січ на цих конях).

Особливу увагу слід приділяти археографічно правильній передачі назв у публікаціях, бо в сучасних виданнях джерел і цитатах нерідко адаптують текст, що ускладнює пошук істини. Часто історик «виправляє», як йому здається, помилку писарів, а по суті спотворює джерело. Саме тому Івонівський (Івонєвський) курінь підміняється Іванівським, який ніколи не існував.

Якщо виключити Донський, Мишастовський, Незамаївський, Пластуновський, Платніровський, Поповичівський і Титарівський курені, назви яких не пов'язані з конкретними населеними пунктами, то можна вважати, що в монографії з великим ступенем ймовірності визначена географія походження назв 26 куренів з 31 (83,9%). Крім того, ще для 5 куренів зв'язок з певними населеними пунктами більш-менш імовірний. Це достатньою мірою дозволяє відповісти на питання про основні ареали походження засновників запорозьких куренів.

Географія населених пунктів, від яких ймовірно походять назви абсолютної більшості куренів, має вигляд витягнутої дуги, що головним чином проходила в смузі формування українського козацтва, від Дністра і верхів'їв Південного Бугу з притоками до території Канівського і Черкаського староств і далі до річок Десна і Сейм (включно). Саме тут склалися стійкі традиції «козакування», відходу на промисли, прагнення позбавитися контролю влади. Здобувши досвід господарського освоєння порубіжних земель, козаки прагнули відстояти свою свободу в боротьбі з татарськими набігами і просуванням магнатського та шляхетського землеволодіння. Тому вони з ентузіазмом підтримали повстання Богдана Хмельницького, що перетворилося на грандіозну війну, соціальну і національну революцію. Проте створення (і збагачення) нової (козацької) еліти в

гетьманській державі, що швидко формувалася, не вкладалося в уявлення про соціальну справедливість багатьох пересічних козаків.

Ціла смуга населених пунктів (9 або 10 об'єктів, від Тимошівки і Калниболота до Вінниці), звідки могли походити засновники куренів, знаходилася поза басейном Дніпра і звідти можна було йти на Січ лише степовими шляхами. У мирний час такі далекі пересування були малоймовірні. Але під час грандіозної війни, коли маси людей були змушені залишати місця помешкання, окремі групи могли шукати порятунку у Січі. Цим можна пояснити, чому там могли опинитися навіть вихідці з таких далеких населених пунктів, як Брюховичі або Джерело (з Галичини та Волині), і навіть з російських прикордонних місць (Дядьково і Коренево), де соціальні відносини були також напруженими.

Спроби пов'язати «промисловий характер походження Запоріжжя» з організацією Запорозької Січі як федерації промислових куренів-артілей земляків засновані на непорозумінні і підміні понять. Багато помилок дослідників відбуваються через невизначеність термінології, тому в кожному випадку слід уточнити, яке розуміння вкладалося в поняття «курінь» і «Січ».

На відміну від безіменних і нестійких курінних спільнот попереднього часу, стабільна курінна структура Чортомлицької Січі, як сукупність 38 братств, що були також військово-адміністративно-господарськими одиницями, виникла в екстремальних умовах, коли частина козацтва вирішила вийти з-під влади Гетьмана Богдана Хмельницького і створити альтернативну соціальну систему, яка докорінно відрізнялася від Війська Запорозького з полковою і сотенною структурою, де влада генеральної, полкової і сотенної старшини все більше викликала невдоволення рядового козацтва. На відміну від Війська Запорозького, що було гетьманською державою, в Січі (у Війську Запорозькому Низовому) основою стали саме курені, які забезпечували регулярну виборність всієї старшини, включаючи кошового отамана, а також звітність перед козацькими братствами. Але розвиток цієї системи в подальшому часто призводило не до соціальної справедливості, а до торжества охлократії – тиранії більшості.

Припущення деяких дослідників, що спочатку в Запорозькій Січі утворилося кілька куренів, а потім їх кількість зростала (М. Є. Слабченко, В. О. Щербак та ін.), про те, що перед утворенням Січі могло бути не менше ніж 6–8 кошових об'єднань куренів, тобто

«мікросічей» – перших паростків козачого самоврядування (І. С. Стороженко), про те, що серед куренів були елітні та неелітні, не підтвердилися. Навпаки, дослідження показало правильність твердження Г. Ф. Міллера про те, що «козаки розписалися по куренях» одномоментно і, як писав Д. І. Яворницький, куренів з самого початку було 38. Безпідставними є також припущення М. Є. Слабченка про різну господарську спеціалізацію куренів.

Порівняння списків куренів за різні роки дозволило виявити закономірність в їх переліку: у всіх випадках першим вказувався курінь, до якого належав кошовий отаман, за ним всі інші були перелічені в порядку їх топографічного розташування навколо січового майдану, за «годинниковою стрілкою». Всупереч реконструкції архітектора В. О. Ленченка (що увійшла у підручники та енциклопедії), всі курені були розташовані колом (точніше еліпсом) в один ряд, чим підкреслювалася їх рівність (на плані Задунайської Січі, складеному Ф. К. Вовком, також жоден курінь не опинився в другому ряду). Відновивши Січ (Підпільненську, Покровську, або Нову) Січ у 1734 р., запорожці відновили також порядок розташування куренів, що склався в Чортомлицькій Січі (яка існувала до 1709 р.). Уявний поділ Січі на 8 окремих кварталів, чи 8 груп куренів (М. Є. Слабченко), виявився хибним.

Приблизний час виникнення 38 куренів у Запорозькій Січі – між 1654 і початком 1656 р. (найімовірніше, наприкінці 1655 р., коли запеклі бої не дозволяли Гетьману Хмельницькому контролювати Січ, і він наказував не пропускати в Запорожжя і на Дон козаків, які втекли з його війська, ловити і страчувати дезертирів; а після невдалої облоги Львова війна припинилася, платню козакам не видавали, багато хто бачив вихід у втечі на Січ, щоб повернутися до традиційних запорозьких промислів, включаючи і морські походи). «Іванець Хмельницького» вже навесні 1656 р. іменувався Іваном Брюховецьким, що вказує на існування відповідного куреня. Причини його появи в Січі ще за життя Б. Хмельницького могли бути різними, і це зовсім не означало розриву з Гетьманом.

Ініціаторами реформи і створення нової курінної системи могли бути козаки з представників Канівського, Корсунського, Переяславського, Полтавського та Уманського полків, розміщених гарнізоном за розпорядженням Гетьмана ще у 1650 р. Цим могла пояснюватися поява там однойменних куренів.

Всупереч думці І. С. Стороженка, Богдан Хмельницький зовсім не був реформатором, зацікавленим у тому, щоб Січ перетворилася на альтернативний його владі осередок. Навпаки, Гетьман придушив повстання 1650 р. у Січі та розмістив там гарнізон з вірних йому реєстрових козаків (подібно до того, як вчинила польська влада у 1638 р.). Так само Хмельницький не створював паланки як військово-адміністративні одиниці – підвладна йому територія поділялася на полки та сотні. Аж до початку XVIII ст. поруч із Січчю знаходилася аморфна порубіжна смуга, що не мала постійних поселень, там була неможлива регулярна прикордонна служба і стягування мит. Тільки зі створенням Нової Січі р. 1734 ситуація повністю змінилася, і створення паланок стало можливим і необхідним.

Ще наприкінці життя Богдана Хмельницького Запорозька Січ фактично вийшла з-під контролю, а після його смерті, в умовах боротьби між претендентами на гетьманську булаву, Січ почала відігравати самостійну політичну роль.

Історики традиційно пишуть, що 38 куренів були адміністративно-господарськими одиницями Січі. Дійсно, вони повинні були гарантувати справедливий розподіл об'єктів господарсько-промислової діяльності, забезпечити контроль діяльності виборної старшини з боку військового товариства тощо. Але перш за все ці курені були сформовані як військові братства (чоловічі військові союзи), прийнятий туди козак проходив через ритуал посвяти (і нерідко отримував нове ім'я та прізвище), курінь ставав для нього новою сім'єю, де «батьком» був курінний отаман.

Саме тому важливе значення надавалося спільним трапезам в складчину, викурюванню гуртової курінної люльки, про яку писав Д. І. Яворницький. Цілком ймовірно, що кожен козак повинен був знати своє місце під час бойового шикування – все це скріплювало курінь воєдино. Можна припустити, що належність 38 куренів до однієї з 4-х «пірій» (чи «перій») повинна була використовуватися як орієнтир для того, щоб курені знали своє місце в поході, при розбивці табору і в бойовому строю. До однієї з таких «пірій», як вдалося встановити за даними Війська Чорноморського, належали курені: Корсунський, Калниболотський, Уманський, Дерев'янковський, Нижестеблівський (Стеблівський Нижчий), Вишестеблівський (Стеблівський Вищий), Джерелівський, Переясловський, Полтавський і Мишастовський.

Проте кількість пірій могла змінюватися – в Задунайській Січі (в Дунавці) їх було тільки дві. Незмінною була лише кількість куренів у Січі. Навіть коли в Задунайській Січі хтось висловлював думку про створення нового куреня, це рішуче забороняли робити старі козаки – вони вважали неприпустимим йти від назавжди встановленої традиції.

Прагнення вберегти від загибелі будь-який курінь призвело до того, що в похід відправлялася тільки частина кожного куреня (ті козаки, чия черга підійшла). Саме тому І. С. Стороженко помилявся, коли припускав, що спочатку було створено 40 куренів, але два чомусь зникли.

Щоб уникнути внутрішніх конфліктів між куренями на території Запорозької Січі, козаки повинні були продумати їх топографічне розташування, щоб не виникала неконтрольована забудова на шкоду сусідам. Крім того, треба було підкреслити юридичну рівність кожного з них, незважаючи на коливання чисельного складу. Внутрішній Кіш (або *паланка*) Нової Січі містив 38 приблизно однакових будівель для кожного куреня, але ці споруди виконували там роль своєрідних представництв, де знаходилися курінні отамани. Всі козаки куреня поміститися в одній такій будівлі фізично не могли. Тому розміщувалися вони в зовнішньому Коші (як позначено на плані, опублікованому А. О. Скальковським) і навіть за межами Січі. Можливо, деякі відомості про особливості розташування куренів навели Д. М. Бантиш-Каменського на думку, що «каждый курень состоял из одного большого и разных малых домов» [12, с. 63], але його твердження про те, що Січ була забудована без будь-якого порядку, прийняти не можна.

А. О. Скальковський, який побачив на місцевості «следы прежде бывших но ныне несуществующих 38 куреней», звернув увагу, що залишки курінних будівель тягнулися у вигляді своєрідних «променів», писав про їх «зіркоподібне» розташування. Ці 38 променів чітко видно на плані, складеному для історика головнокеруючим (главноуправляющим) маєтком барона Штігліца Карлом Зоммером – професійним землеміром. Знаходилися вони там, де рукописні плани Січі XVIII ст. показують «слободу», а не внутрішній Кіш (що іменувався також «зámком» і «паланкою»). Саме на місці даної «слободи» на плані С. І. Мишецького можна прочитати: «жилья запорожских козаков». Всупереч думці В. О. Ленченка, торгово-ремісниче передмістя («Гасан-Баша») розташовувалося за

периметром зовнішнього Коша, що відповідає уявленням А. О. Скальковського і узгоджується з даними нікопольського археолога М. П. Жуковського.

Твердження про те, що курені ділилися на «верхні» та «нижні» не слід пов'язувати з конкретною топографією Січі. «Верхніми» називали курені, чиї представники на той момент утримували владу, а «нижні» прагнули скинути кошову старшину і замінити її своїми ставлениками, що періодично і відбувалося.

Обчислюючи площу Січі та її внутрішнього Коша, В. О. Ленченко зробив деякі суттєві помилки під час картометричних робіт. Він помилково вважав, що на рукописних планах Січі XVIII ст. довжина основи масштабу скрізь відповідала англійському дюйму, хоча вона була довільною (загальноприйнятих стандартів на той час не існувало). Обчислення за методом Т. М. Мельникової (визначення чисельного масштабу по лінійному [13, с. 48–51]) показали, що площа внутрішнього Коша Нової Січі складала не бл. 9 гектарів, а лише бл. 1,1 гектара. У Старій (Чортомлицькій) Січі вона була більше ніж 3,7 гектарів. Можна припустити, що зменшення площі січового майдану в Новій Січі було пов'язано з прагненням військової старшини обмежити участь «черні» (сіроми) у військових радах.

Проведені обчислення показали: кожен курінь в Новій Січі займав приблизно 9 метрів по периметру січового майдану, що було цілком реально, якщо споруди розташовувалися торцем до майдану. Це дуже нагадує щільне розміщення куренів на малюнку О. І. Рігельмана, що показує вибори кошового отамана в Запорозькій Січі. Аналіз перших планів Єкатеринодара також дозволяє побачити розташування куренів торцем до майдану, хоча на такій великій площі можна було цього не робити і розміститися більш зручно (що і було зроблено пізніше, коли замість дерев'яних куренів побудували цегляні).

За описом Д. І. Яворницького, курінь в Запорозькій Січі мав розміри близько 40 аршин довжини і 8 аршин ширини (приблизно $28,4 \times 5,7$ метрів, тобто площа $161,9 \text{ м}^2$). Однак історик не бачив жодного збереженого запорозького куреня. Сучасні археологи під час розкопок Кам'янської Січі встановили, що один з куренів мав розміри $13 \times 8,8$ метрів (тобто площа – $114,4 \text{ м}^2$).

Обчислюючи розміри Єкатеринодарської фортеці, В. О. Ленченко і в даному випадку помилився (з тієї ж причини). Згідно з мої-

ми обчисленнями за планами кінця XVIII – початку XIX ст., розміри внутрішньому периметру валу Єкатеринодарської фортеці становили 461,8×464,9 м, а її площа – 21,47 га. Майдан, обмежений кварталами Військового уряду, повинен був зайняти приблизно 2,4 га (менше, ніж у Старій Січі, але більше, ніж у Новій). Проте ці квартали не були побудовані, тому площа між дерев'яними куренями склала близько 8,3 га. При цьому планувальна структура змінилася: площа тепер була квадратною, хоча курені як і раніше були побудовані в одну лінію паралельно валам фортеці.

Документ, що повідомляє про пожежу в Єкатеринодарській фортеці 4 вересня 1801 р. (віднайдений В. О. Соловйовим), остаточно підтверджує правильність виявленої послідовності в розташуванні куренів, котра повторюється так само. І в даному випадку дерев'яні курені були окремими будівлями (а не покоями, що нібито складали великий барак з п'ятьма дверима, як уявляв собі В. О. Соловйов). Обчислення показали, що кожна така хата, займана куренем, могла мати розміри 15,55×6,22 м, а площа – близько 100 м². Така будівля була цілком достатньою, враховуючи, що в той час в курені вже не могло постійно перебувати багато козаків – безхатні самотні сіромахи перебиралися туди, де можна було прогудуватися (на рибні ловлі, на хутори тощо). Поступово спорожнілі курені почали використовуватися для інших потреб.

Після ліквідації Запорозької Січі козаки були розпорошені на значній території, як в російських, так і османських володіннях. Історична доля куренів там склалася по-різному. Раніше за все спроби відродити Січ стали робитися на землях, підвладних Османській імперії [див.: 14]. Однак з різних причин це довго не вдавалося здійснити. Султанський уряд не поспішав давати конкретні обіцянки, але використовував запорожців для тиску на Росію. На середину 80-х рр. XVIII ст. сформувалися три головні райони помешкання запорозьких козаків в османських володіннях, проте їх спроби заснувати Січ у пониззі Дунаю, біля Дністра та в інших місцях довго не вдавалися. Частина козаків вирушила в Австрійську імперію, але їхні надії не виправдалися і там.

Лише в 1785–1786 рр. з'явився Кіш у гирлі Дунаю (в Катирлезі), але і він не зміг стати повноцінною Січчю. Спроби І. В. Сапожникова обґрунтувати появу Січі в султанських володіннях напередодні Російсько-турецької війни 1787–1791 рр. непереконливі – дослідник явно плутає поняття «Кіш» і «Січ». Однак активність запо-

рожців на ворожій території спонукала російський уряд створити Військо вірних козаків, що отримало незабаром назву Чорноморського. Його основою стали колишні запорожці, а формування здійснювалося відтвореними куренями. Це військо не могло відродити Січ, але після закінчення війни було переселене на Кубань, де зберігалися лише деякі елементи організації Війська Запорозького Низового, котрі піддавалися неминучій трансформації. У нових умовах, коли багато козаків обзавелися дружинами і дітьми, сім'ї стали частиною куреня, що в Запорозькій Січі було неможливо.

Після закінчення війни спроби запорожців відтворити Січ в османських володіннях тривали в Сейменах і в гирлі Дунаю. Деякі з них поверталися в російські володіння, але були й зворотні переходи. З початком нової війни, в 1807 р. російське командування стало формувати на османській території нове козацьке військо з колишніх запорожців, яке отримало назву Усть-Дунайського Буджацького (УДБКВ). На короткий час склалася унікальна ситуація: 38 назв куренів дублювалися в Чорноморському козацькому війську (ЧКВ), у задунайських запорожців, а також в УДБКВ, що формувалося (в сумі було 118 куренів, включаючи додаткові Березанський і Єкатериновський в ЧКВ, Болгарський і Сербський в УДБКВ). Але вже незабаром нове військо було розформовано, а деякі його козаки відправлені на Кубань.

Лише в 1814 р. запорожці захопили Дунавець (Верхній Дунавець), що належав раніше козакам-некрасівцям, і заснували там Задунайську Січ, котра існувала до 1828 р. Тут були споруджені будівлі для 38 куренів, як вимагала традиція, з тими ж назвами. Але поступово ця Січ занепадала, а в травні 1828 р., на початку нової війни, невелика частина козаків Задунайської Січі перейшла на бік російських військ. Проте з ними перейшли кошовий отаман, обидва писарі, всі курінні отамани й осавули з усіма клейнодами, документами та військовою печаткою. Відповідно, козацьке військо у складі османських збройних сил перестало існувати.

Нечисленне Запорозьке військо, яке перейшло на бік Росії, в перший час зберігало традиційну курінну структуру і назву. Але 27 травня 1830 р. цар Микола I наказав цим козакам іменуватися Окремим Запорозьким військом, а після переселення на північне узбережжя Азовського моря, указом від 27 травня 1832 р. це військо було перейменовано на Азовське. Саме тоді в його складі були

ліквідовані курені. У подальшому близько половини козаків-азовців включили до складу Кубанського козацького війська.

Єдиним військом, де надовго збереглися старі назви куренів Запорозької Січі, виявилось Чорноморське, але й тут курені перетворилися в курінні поселення, які з 1842 р. називали станицями (за зразком Війська Донського). Нові умови життя змінили і розуміння слова «курінь». Тепер він уже не міг бути чоловічим братством, як раніше, і не міг контролювати військову старшину. Належність до куреня все більше ставала формальністю.

Вже під час переселення Чорноморського козацького війська на Кубань, колишні запорожці не складали там більшості, хоча займали всі командні посади. Але після масових переселень малоросійських козаків в Чорноморію, організованих урядом протягом 1809–1811, 1821–1825 і 1848–1850 рр., колишні запорожці та їх нащадки розчинилися в масі прибулих переселенців. Це ще більше сприяло втраті Військом Чорноморським запорозьких традицій.

Намагаючись підтримувати традиції, військове керівництво прагнуло зберігати назви поселень, що походили від куренів Запорозької Січі. Навіть коли відбулося об'єднання деяких сусідніх поселень і одна з назв втрачалася, її давали новому поселенню. Від 1842 р. курінні поселення на догоду Миколі I стали офіційно йменувати станицями. Створювалися нові поселення і старих назв не вистачало – з'являлися назви, вже не пов'язані з колишніми куренями. До кінця існування Чорноморії (1860 р.) більшість станиць зберегла назви, які прямо чи опосередковано походили від найменувань запорозьких куренів. З 63 станиць (в тому числі поселень, котрі формально значилися станицями), 37 зберегли колишню курінну назву (включаючи ті, що отримали префікс *Старо-*). Однак 5 з них – це нові поселення, що отримали назви скасованих куренів (Батуринська, Дінська, Дядьковська, Криловська, Сергіївська). Крім того, 10 станиць, заснованих під час масових переселень 1809–1811 і 1821–1825 рр., мали найменування, похідні від куренів (з префіксом *Ново-*).

За радянських часів відбувалася нещадна боротьба з козацькими традиціями, що призвело також до спотворення деяких назв станиць, а в окремих випадках до зникнення історичних найменувань. Винищення людей під час Голодомору, насильницька зміна етнічного складу значної частини населення також сприяли втраті історичної пам'яті. Винищення людей під час Голодомору, насиль-

ницька зміна етнічного складу значної частини населення також сприяли втраті історичної пам'яті. Багато козаків, які все ще залишалися на Кубані, сприйняли німецьку окупацію як звільнення від ненависної радянської влади і намагалися помститися своїм карателям і донощикам, а також тим чужинцям, які переселилися здалеку і захопили житла козаків разом з майном. Відступ німецьких військ призвів до відходу разом з ними значної частини місцевого населення. Це сприяло ще більшій втраті колишніх козацьких традицій в регіоні. Комуністична влада робила все можливе для спотворення і знищення історичної пам'яті та дискредитації козацтва: повноцінні і об'єктивні наукові дослідження козацької минувшини були неможливі, знищувалися церкви і цвинтарі, пам'ятки історії та культури, на місці церков і цвинтарів будували стадіони, танцмайданчики і громадські туалети. Будівлі куренів, що довго залишалися на місці колишньої Єкатеринодарської фортеці, поступово знищили.

Не дивно, що в кінці 1980-х років, коли в СРСР почалося «відродження козацтва», в цьому процесі взяли активну участь люди, які не мали жодного відношення до козацтва, але прагнули вигідно використовувати змінену кон'юнктуру. Російська влада використала цей феномен у своїх інтересах: був створений державний реєстр, куди увійшли «козаки», котрі стали додатком поліції і поповнювали різні охоронні структури. Бажаючи використати козацький фактор у своїх інтересах, місцеві ідеологи створили навчальні козацькі кадетські корпуси та школи козацької спрямованості (іноді школи з козацькими класами). Тут виховання будується на російській ідентичності та православ'ї (у московському його розумінні), подекуди викладається «кубанська балачка», що оголошена діалектом не української, а російської мови (хоч слово «балакати» не російське). Значну роль у формуванні такої ідентичності відіграє Кубанський козацький хор, яким багато років керує В. Г. Захарченко. Ця особа постійно підкреслює, що у нього виконуються не українські, а кубанські козацькі пісні («Варенички», «Розпрягайте хлопці коней» та ін.). Місцеві краєзнавці також суттєво сприяють формуванню і розповсюдженню спотворених історичних уявлень населення Краснодарського краю. Сюди відносяться і нісенітниці, що стосуються походження назв найстаріших станиць колишньої Чорноморії.

До теперішнього часу ступінь збереження назв населених пунктів Кубані, що походять від запорозьких куренів, неоднаковий і пов'язаний з різними причинами. Лише в 24 випадках зберігся і

простежується прямий зв'язок з чорноморськими куренями, заснованими в кінці XVIII ст. У спотвореному вигляді дійшли назви 7 населених пунктів. Повністю втрачені назви Поповичівського та Уманського куренів. Є необхідність у створенні енциклопедії населених пунктів Кубані, де має бути відображено і походження назв. Існуючі довідники не відповідають науковим критеріям і багато в чому лише вводять в оману.

Але є й інший важливий аспект. Кубанське земляцтво міста Києва (яке зараз припинило існування) ще до російсько-української війни, що почалася 2014 р., неодноразово і безуспішно намагалося встановити побратимські зв'язки між кубанськими станицями та українськими населеними пунктами, від яких походять назви курінних поселень. Ці спроби не зустріли адекватної реакції на Кубані. Те, що сталося в 2014 році, завдало страшного удару по взаєминах України і Росії (не з вини України, яка не могла бути загрозою для східного сусіда, не маючи навіть повноцінних Збройних Сил). З 2022 року, з початком повномасштабного вторгнення, становище стало катастрофічним.

В Україні широко розповсюджена думка, що українці в Росії (в тому числі на Кубані) повністю асимільовані і підтримують політику Москви. Але нехай вони згадають: чи звертала Україна увагу на становище українців Росії до 2014 року? Відомо, що сила держави Ізраїль у величезній мірі залежить від єврейської діаспори. А що робила Україна для своєї діаспори в Росії? Нічого. Чиновники воліли спілкуватися із Західною діаспорою і охоче отримували гроші, що надходили з Канади, США, європейських держав. Українці Росії були їм не цікаві. Тому відчайдушне становище українців на схід від України не повинно нікого дивувати – це закономірні наслідки. Однак етнічна історія містить приклади і того, як в певних умовах раптово пробуджується і трансформується національна самосвідомість. Цей процес може бути як стихійним, так і керованим. Ставити крапку рано.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко А.М. *От куреней Запорожской Сечи к станицам и городам Кубани (проблемы происхождения названий, исторической географии топографии и культурного наследия)*. Москва: Директ-Медиа, 2023. 424 с.

2. Мининков Н.А. [рец. на кн.:] – Авраменко А. М. От куреней Запорожской Сечи к станицам и городам Кубани (проблемы происхождения названий, исторической географии, топографии и культурного наследия). М.: Директ-медиа, 2023. 424 с. // *Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки.* - Ростов-на-Дону, 2024. № 1. С. 106–110.

3. Авраменко А. Досвід дослідження походження назв, хронології створення та історичної топографії куренів Запорозької Січі (енциклопедичні аспекти) // *Енциклопедичний вісник України*. Вип. 15. Київ, 2023. С. 87–94.

4. Грушевський М. *Історія України–Руси*. Т. VII. К.: Наукова думка, 1995. [2], X, 628 с.

5. *Документальная история образования многонационального государства Российского*. Кн. 1. Россия и Северный Кавказ в XVI–XIX веках. М.: НОРМА, 1998. 724 с.

6. *Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту*. / Підгот. до друку О.В. Тодійчук, В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. Передмова Ф.П. Шевченка. Вступ від упорядників О.В. Тодійчук, В.В. Страшка. К.: Наукова думка, 1995. 592 с.

7. Антонович В.Б., Бец В.А. *Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах*. Вып. 1. К., 1885. [2], VI, II, 110 с.

8. Антонович В.Б., Бец В.А. *Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах* // *Український історичний журнал*. 1991. № 7. С. 131–143.

9. Горобець В. Злет і падіння Івана Брюховецького: Витоки українського популізму // *День: Щоденна українська газета*. 1999. 2 липня (№ 118).

10. Горобець В. «Чорна рада» гетьмана Івана Брюховецького // *Україна – козацька держава: Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах* / Керівник проекту, автор-упор. В.В. Недяк. 2-ге вид., доп. і доопрацьоване. К., 2007. С. 338–341.

11. Горобець В. Злет і падіння Івана Брюховецького // *Україна Incognita*. 7-е вид. К., 2015. С. 108–111; та ін.

12. Бантыш-Каменский Д. *История Малой России*. Ч. 2. М., 1830. [296 с.]

13. Мельникова Т.Н. *Библиотечная обработка географических карт. Определение численных масштабов*. М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1958. 83 с.

14. Авраменко А. Запорозькі козаки в османських і австрійських володіннях в 1775–1814 рр.: проблеми історичної географії та історичної картографії // *Історико-географічні дослідження в Україні: збірник наукових праць*. Вип. 16. - К.: Ін-т історії України НАН України, 2022. С. 156–203.

REFERENCES

1. Antonovich, V., Bets, V. (1885). *Historical figures of South-Western Russia in biographies and portraits*. Issue 1. Kyiv. [2], VI, II, 110 pp.; Antonovich, V., Bets, V. (1991). *Historical figures of South-Western Russia in biographies and portraits. Ukrainian historical journal*, 7. Pp. 131–143. [in Russian].
2. Avramenko, A. (2022). *Zaporozhian Cossacks in the Ottoman and Austrian Entities in 1775–1814: Problems of Historical Geography and Historical Cartography*. Historical and geographical researches in Ukraine: collection of scientific papers, 16. P. 156–203. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Avramenko, A. (2023). *An experience in studying the origin of names, chronology of creation and historical topography of kurens of the Zaporozhian Sich (encyclopedic aspects)* Encyclopedic Bulletin of Ukraine, 15. P. 87–94. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Avramenko, A.M. (2023). *From the kurens of the Zaporozhian Sich to the villages and cities of the Kuban region (problems of the origin of place names, historical geography, topography and cultural heritage)*. Moscow: Direct-Media. 424 p. [in Russian].
5. Bantysh-Kamensky D. (1830). *The History of Little Russia*. Part 2. Moscow. P. 63. [in Russian].
6. *The documentary history of the formation of the multinational Russian state*. (1998). Book 1. *Russia and the North Caucasus in the XVI–XIX centuries*. 724 pp. Moscow: NORMA. [in Russian].
7. Horobets' V. (1999). *The rise and fall of Ivan Bryukhovetsky: the origins of Ukrainian populism*. The Day: Daily Ukrainian newspaper. July 2 (No. 118); Horobets' V. (2007). "Black Rada" of Hetman Ivan Bryukhovetsky. *Ukraine – Cossack State: An Illustrated History of the Ukrainian Cossacks in 5175 Photos*. / Project manager, author-compiler V. Nedyak. 2nd edition. Kyiv. Pp. 338–341; Horobets'

V. (2015). *The rise and fall of Ivan Bryukhovetsky. Ukraine Incognita. 2nd edition.* Kyiv. Pp. 108–111. [in Ukrainian].

8. Hrushevsky M. (1995). *History of Ukraine-Rus', VII. P. [2], X, 628 c.* Kyiv. [in Ukrainian].

9. Melnikova, T.N. (1958). *Library processing of geographical maps. Determination of numerical scales.* Moscow–Leningrad. 83 pp. [in Russian].

10. Mininkov, N. (2024) [Review] – Avramenko, A.M. *From the kurens of the Zaporozhian Sich to the villages and cities of the Kuban region (problems of the origin of place names, historical geography, topography and cultural heritage).* Moscow: Direct-Media, 2023. 424 p. News of higher educational institutions. The North Caucasus region. Social sciences [Izvestija vuzov. Severo-Kavkazskij Region. Obshchestvennyje nauki], 1. P. 106–110. - Rostov-on-Don. [in Russian].

11. Register of the Zaporozhian Host of 1649: transliteration of the text. (1995) / *Preparation for publication O. Todiychuk, V. Strashko, R. Ostash, R. Mayboroda. Preface by F. Shevchenko.* Kyiv: Naukova Dumka publ. 592 pp. [in Ukrainian].

УДК 94(477.62)«18»

Сергій Гайдук

член Національної спілки краєзнавців України

ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ СІЛ ВІЛЬНЕ Й ЗАЧАТІВКА (Волноваський р-н, Донецька обл.)

Вільне й Зачатівка (село) – населені пункти Хлібодарівської сільської територіальної громади Волноваського району Донецької області. Це одні з 40 казенних поселень які були засновані державними селянами, козаками, військовими обивателями й військовими поселенцями з Чернігівської, Харківської й Полтавської губерній та західними однодворцями (у більшості з Київської губернії) у 40-х роках XIX ст. на сході Олександрівського повіту Катеринославської губернії (на сьогодні це частина території сучасної Донецької області) [6, 61–70].

Вільне (одна з варіацій першої назви – Богословське) – точка на мапі – $47^{\circ} 31' 32''$ пн.ш. та $37^{\circ} 10' 54''$ сх.д., що у верхів'ї балки Глибока (рис.1). Перші поселенці прибули на місце у 1843 році. Це

були 4 сім'ї державних селян з села Максаки Менської волості Сосницького повіту Чернігівської губернії – Єременко, Богонь, Бринь й Сабардін (рис.2). У 1844 році прибула основна частина поселенців з Чернігівської губернії.

З Сосницького повіту:

- села Максаки – державні селяни Гладченко, Кушнір, Ткаченко;

- села Перелюб – державні селяни Титаренко, Кошовий, Сидоренко, Косинчук, Й.Я.Дорошенко, І.П.Дорошенко;

- хутора Святець – державний селянин М.Г.Швець;

- села Прибинка – державні селяни Лавриненко, Сірий, Рябець;

- села Шишківка – державні селяни Заєць, М'який(Магиш), козак Дейнека;

- села Рудня – державні селяни Гриценко, Скидан, Кошилець(Копилець);

- містечка Сосниця – козак Ольшанський;

- села Змітнів – козаки Коваль, Дубина;

- села Чорний Гай – козак Грищенко;

- містечка Мена – козак Андрусь.

З Остерського повіту:

- села Виповзів – державні селяни Мینیнок(Микинок), Михайленко, Хлюбко;

- села Косачівка – державні селяни Скопич, Пенчук(Пинчук), Мирута, Кукса, Кравченко, Савченко;

- села Новий Глибів – державні селяни Сизоненко, Березан, Мохан;

- села Старосілля(?) – державні селяни Бугрим, Корогод, Андрущенко, Гетьман, Костюк, Мельник, Гордієнко, Назаренко, Цимбалистий, Тимошенко;

- села Савин – державні селяни Швець, Новазенко, Бабич, Пузиренко;

- села Новоугринська Гута – державні селяни Польченко, Костюченко, Чертовина;

- села Старо-Карпилівська Гута – державні селяни А.І.Патеруха, С.Н.Патеруха;

- села Сукачі – державні селяни В.Т.Березан, В.Г.Березан, Л.Т.Березан;

- державний селянин Хавро.

З Чернігівського повіту села Хатилівська Гута – державні селяни П.Г.Кузьменко, Онищенко. Мироненко, Д.Т.Кузьменко, Андрейченко [3, 22 – 27зв.].

До 1847 року прибуло ще 26 сімей військових обивателів з Харківської губернії.

З Зміївського повіту:

- села Нижня Оріль – І.В.Безпалий, Н.Г.Безпалий, Замай, Кулик, Мирний, Ступак, О.А.Ткаченко, Г.В.Ткаченко, Ф.В.Ткаченко, Николаєнко(Миколаєнко);

- села Преображенське – Г.Б.Андрющенко, Дубенко(Дубина), Олійник, Сирченко, Турченко;

- села Верхня Оріль – Бабаєвський;

села Закутнє – Н.А.Гапоненко, І.А.Гапоненко, Доценко, І.А.Задорожний, М.Ф.Задорожний, Книш, Клеба, І.Ф.Огульчанський, Т.Ф.Огульчанський, Маломуж [2, 4 – 5зв., 73 – 73зв.].

У ревізській казці від 5 жовтня 1850 року по казенному поселенню Богословське крім названих були ще сім'ї Дегтярь, Синченко(Сильченко) й Іщенко [4, 833 – 870]. У цій ревізській казці не згадуються західні однодворці з Подільської губернії, які можливо прибули у 1844 році.

З Балтського повіту:

- містечка Конецьполь – Комарницький, Ружицький, Доморецький, Байловський, Опацький;

- села Чаусове – Крижановський, Лужецький, Рило, Горицький, Горецький;

- села Кам'яна Балка – Крижановський, Янковський [5, 131 – 132].

Зачатівка – точка на мапі – $47^{\circ} 29' 48''$ пн.ш. та $37^{\circ} 08' 56''$ сх.д., що на лівому березі річки Мокрі Яли (рис.1). Перші поселенці прибули на місце з Чернігівської губернії у 1844 році (рис.3).

З Новгород-Сіверського повіту:

- села Ображіївка – козаки Кутько (з братом з села Погрібки – Пещенко), Костянець, Кірячок, Батура, Табала, Ворона, Храпун, Бойко;

- села Богданівка – козак Матюхов;

- села Остроушки – козаки Дегтярь, Даниленко(Даниленок);

- села Антонівка – державні селяни Тихонок, Колесник, Аврамов;

- села Кудлаївка – козаки Анікеєнко, Гнибіда(Гнібеда), Мадай?, Коштовний, Щербак, Шульга;

- села Араповичі – козаки Сугоняк, Мезька;

- села Бучки – козаки Шартан, Бругай;

- села Чулатів – державний селянин Пацуй.

З Глухівського повіту містечка Вороніж – козаки Сіножатський, Матла, Піліпейко.

З Новозибківського повіту села Батурівка – державні селяни Єременко, Ростягаєв(Розтягай), Катошак, Давиденко, Коваль, Т.І.Богослов'як, П.М.Богослов'як, Кормильцев.

З Суразького повіту:

- села Сельцо – державні селяни Кулеш, Хмара, Наливайко, Товстенюк(Товстоног);

- села Хорминка – державний селянин Білоус(Бєлоус);

- села Палужанська Рудня – державні селяни Лиженок, Коваленко, Бондарь;

- села Смялч – козаки Євдосеєнко, Євсеєнко, Сковпень, Фоменко, Саросек(Старосек?), Симченко, Юрченко, Дем'янок(Деменок), Привал, Яшенко [3, 9 – 16зв.].

До 1847 року прибули ще 5 сімей козаків з Полтавської губернії.

З Кобиляцького повіту:

- містечка Сокілка – Василина, Гончар(Гончаренко), Кот;

- села Хандаліївка – Соляник.

З Зіньківського повіту села Лютенські Будища – Патенко [2, 12 – 12зв., 68 – 68зв.].

У ревізській казці від 5 жовтня 1850 року по казенному поселенню Зачатівське крім названих були ще сім'ї Максименко, Цикало, Перець, Кухтін й Тилиця [4, 951 – 985]. У цій ревізській казці не згадуються західні однодворці з Подільської губернії, які можливо прибули у 1844 році.

З Літинського повіту:

- села Березна? – Адамовський, Подлесецький, Ломачинський;
- села Байківка – Бляшинський;
- села Сулкова? – Ярошевський.

З Балтського повіту:

- села Чаусове – Стебельський;
- села Кримка – Калугер, Волковський.

З Могилівського повіту села Богачівка – Ківерський [5, 132 – 132зв., 141].

Рис.1. З військово-топографічної мапи Катеринославської губернії, листи XXVIII-15, XXVIII-16 (1861р.) [1, 29, 30].

32	Писарь Терсменцау вдовден									
1.	новш в.р. Богословский									
6.										
4.										
	имена в.р. Грозваницы	муж	жен.	м.п.	когда					
12 86	1 6	Парфен Степановъ	29.							
		жена его Параскева	25.							
		дети ихъ Андрей	2.							
		Анна	1.							
		братъ Парфена Гаврила	15.							
	2 9.	Карпъ Моисеевичъ	55							
		жена его Александра	24.							
		дети ихъ Сидоръ	7.							
		Симеонъ	3.							
		Васса	1.							
		братъ Карпа Кирилъ отъ								
		роду 25 летъ поносилъ								
		поносилъ мати свою 5 летъ	3.							
		дядя Карпа Кирилъ	54.							
	3 24.	Симеонъ Моисеевъ	19							
		жена его Мария	19.							
		мать Симеона Александра	41.							
		сыновъ ихъ незаконнорожденный Николай	1.							
		Сергий	1.							
		дядя Симеона Никитинъ	55							
		жена его Мария	32.							
		дети ихъ Филиппъ	2.							
		Дарья	8.							
		Федоръ	4.							
	4 27.	Афанасий Григорьевъ	44							
		жена его Зинаида	35.							
		дети ихъ Иванъ	19.							
		Степанъ	5.							

Рис.2. Аркуш архівної справи 227 [3, 22].

главный список		определения добровольцев в в.		Земельный		9	
№	Имя	Возраст	Пол	Имя	Возраст	Пол	Имя
1	Владимир Владимирович Курбатов	31	м.	Владимир Владимирович Курбатов	25	м.	Владимир Владимирович Курбатов
	младший брат			младший брат			младший брат
	сын			сын			сын
	Давид	2	м.	Давид			Давид
2	Василий Иванович Кузнецов	32	м.	Василий Иванович Кузнецов	24	м.	Василий Иванович Кузнецов
	младший брат			младший брат			младший брат
	сын			сын			сын
	Иван	2	м.	Иван			Иван
3	Михаил Иванович Кузнецов	40	м.	Михаил Иванович Кузнецов	42	м.	Михаил Иванович Кузнецов
	младший брат			младший брат			младший брат
	сын			сын			сын
	Михаил	10	м.	Михаил			Михаил
	Иван	8	м.	Иван			Иван
	Александр	3	м.	Александр			Александр
	младший брат			младший брат			младший брат
	сын			сын			сын
	Михаил	10	м.	Михаил			Михаил
	Федор	3	м.	Федор			Федор
	дети			дети			дети
	Иван	12	м.	Иван			Иван
	Михаил	1	м.	Михаил			Михаил
3	Сергей Михайлович Кузнецов	38	м.	Сергей Михайлович Кузнецов			Сергей Михайлович Кузнецов

Рис.3. Аркуш архівної справи 227 [3, 9].

Література та джерела

1. Военно-топографическая карта Екатеринославской губернии. – 1861. <http://resource.history.org.ua/item/0014319>.
2. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.222.
3. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.227.
4. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.241.
5. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.261.
6. Гайдук С. Заселення земель Північного Приазов'я у 40-х роках ХІХ ст./ Донецький вісник наукового товариства ім.Шевченка – т.50 – Харків-Запоріжжя, 2022. <https://ntsh.org/node/1078>.

УДК 94(477.62)«18»

Сергій Гайдук

член Національної спілки краєзнавців України

ПЕРШІ ПОСЕЛЕНЦІ ГЕОРГІЇВКИ ТА ІЛЛІНКИ (Покровський р-н, Донецька обл.)

Георгіївка й Іллінка – населені пункти Мар'їнської міської територіальної громади Покровського району Донецької області. Це одні з 40 казенних поселень які були засновані державними селянами, козаками, військовими обивателями й військовими поселенцями з Чернігівської, Харківської й Полтавської губерній та західними однодворцями (у більшості з Київської губернії) у 40-х роках ХІХ ст. на сході Олександрівського повіту Катеринославської губернії (на сьогодні це частина території сучасної Донецької області) [4, 61–70].

Георгіївка – точка на мапі – $47^{\circ} 57' 44''$ пн.ш. та $37^{\circ} 26' 44''$ сх.д., що на лівому березі річки Осикова (рис.1). Перші поселенці з Чернігівської губернії прибули на місце у 1848 році.

З Новозибківського повіту:

- села Верещаки – державні селяни Є І.Пугач, Є.П.Пугач, Руденко, Плешко, Лучак, Роговський ;

- села Несвоївка – державні селяни Ф.В.Галушенок(Галушка), П.В.Галушенок(Галушка), П.В.Галушенок(Галушка), Павлик, Масюченко?, П.Г.Приходько, В.Д.Шалобода, М.П.Шалобода, Роговсь-

кий, Непша, П.Є.Мацуєв, Є.О.Мацуєв, А.Г.Приходько, А.Ф.Приходько, Євдокимов, Осташко.

З Новгород-Сіверського повіту:

- села Стахорщина – козаки Коваленко, Чайка, Свитюха;

- села Форостовичі – козак Гришаєв;

- села Милашеве? – козаки Ф.П.Шумейко, Алешенок?, С.М.Шумейко, Терешенко, Романчук;

- села Дегтярівка – державний селянин Радченко.

З Кролевецького повіту:

- містечка Понорниця – козак Малашко;

- села Розльоти – козаки Д.С.Кирияк, Поручко, Д.Л.Кирияк, Булавицький [2, 21 – 24зв.].

У ревізській казці від 9 жовтня 1850 року по казенному поселенню Георгіївському згадані усі названі прізвища [3, 786 - 802].

Іллінка – точка на мапі – $47^{\circ} 53' 28''$ пн.ш. та $37^{\circ} 19' 00''$ сх.д., що на правому березі річки Сухі Яли (рис.1). Перші поселенці прибули на місце з Чернігівської губернії у 1848 році.

З Кролевецького повіту:

- села Радичів – козаки Цуприн, Криворучко;

- села Псарівка – козаки Моцак, Ненька, Головей, Демянець, Шека;

- села Мезин – козак Яценко;

- села Чепліївка – козаки Грибань, Побойний, Пластун, Скоро-богачко, Ярошенко, Тарасенко, Рябенко;

- села Собичі – державні селяни Харченко, Линок, Коваль, Кривуляка, Мозговий?;

- села Пимонівка? – державні селяни Савченко, Круглик, Мерлай.

З Новгород-Сіверського повіту села Кудлаївка – державні селяни Сімейченко?, Іванцов [2, 24зв. – 26зв.].

У ревізській казці від 9 жовтня 1850 року по казенному поселенню Іллінському згадані усі названі прізвища [3, 408 - 415].

Рис.1. З військово-топографічної мапи Катеринославської губернії, лист XXVII-16 (1861р.) [1, 23].

[illegible]

Рис.2. 3 аркуша архівної справи 226 [2, 21].

Література та джерела

1. Военно-топографическая карта Екатеринославской губернии. – 1861. <http://resource.history.org.ua/item/0014319>.
2. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.226.
3. Державний архів Запорізької області. Ф.12, Оп.2, Спр.235.
4. Гайдук С. Заселення земель Північного Приазов'я у 40-х роках XIX ст./ Донецький вісник наукового товариства ім.Шевченка – т.50 – Харків-Запоріжжя, 2022. <https://ntsh.org/node/1078>.

УДК 929

УДК 316.64

Микола Васильчук

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; заступник Генерального директора Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського з науково-методичної роботи; письменник, журналіст, краєзнавець.

У ПОШУКАХ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (записане на полях родинної історії)

Генеалогія – поширений напрям історичних досліджень у країнах Європи. В Україні вивчення родинної минушини так само набирає популярності, оскільки дає змогу відчувати власну причетність до загальноісторичних процесів попередніх століть. Автор статті від 1985 р. вивчає родинну історію, яка розгалужується кількома родами: Романки-Васильчуки, Гаврищуки, Кобилянські, Ужитчаки та ін. У статті на основі усних джерел (сімейні перекази), документальних свідчень (записи у метричних книгах), аналізі опублікованих досліджень тощо розглядаємо один із аспектів історії – походження прізвища Васильчук і прізвищевої назви Романко, а через них шукаємо витоків роду. Висуваємо версії і намагаємось розши-

рити поле пізнаного й осмисленого. Родина Васильчуків-Романків локалізована у с. Великому Ключеві Нижньовербізької територіальної громади Коломийського р-ну Івано-Франківської області.

Ключові слова: генеалогія, родина Васильчуків-Романків, Івано-Франківська область, Коломийський район.

Пояснимо термінологію, якою оперуємо у цій статті: прізвищева назва, прізвище, шпіднамено, порекло. Прізвищева назва – «додаткова до особового імені назва особи прізвищевих типу в період неунормованої системи ідентифікації особи в Україні, зокрема до часу запровадження кодифікованого права (до початку ХІХ ст.)» [19, с. 5]. Прізвище – «вид антропоніма, обов'язкова, зафіксована документально спадкова офіційна назва особи, набута при народженні або при вступі у шлюб, яка вказує на належність людини до певної сім'ї» [19, с. 5]. Шпіднамено – прізвисько [4, с. 219]. Порекло у нашому розумінні – прізвисько або прізвищева назва, хоч де-хто трактує його як прізвище [4, с. 255].

Від родової назви до прізвища. Сайт «Рідні» про прізвище Васильчук пише, що воно одне з найпоширеніших в Україні: кількість носіїв: 5210 [21]. Походження прізвища Васильчук сучасні лінгвісти пояснюють просто: від антропоніма Василько або Васильцьо чи від жіночого здрібнілого імені Василька [18, с. 110]. Тобто, були імена, від яких у ХVІІІ–ХІХ ст. творилися прізвища такого типу. Однак вивчення актового матеріалу, приналежного до родини Васильчуків у с. Великому Ключеві, дає підстави говорити про глибші витоки цього прізвища.

Документи австрійської доби (метричні книги [20]) засвідчують, що прізвище Васильчук з кінця ХVІІІ і майже протягом усього ХІХ ст. було неустійним (див. таблицю 1 до цієї статті). Незмінним залишався лише корінь ВАС, наявний у всіх варіантах прізвища: Васильков, Васишин, Васильчуков, Васильчук. Найперша форма прізвища, зафіксована 1783 р. у документах, – Васильков. Неперервний відлік родинної історії (лінія Васильчук-Романко) ведемо від 1730 р.

Прикарпаття, у тому числі й запрутські землі в районі Коломиї, прилеглі до Карпат, заселили лютичі. Це був союз племен, які вийшли з території полабських слов'ян (звідти беруть початок і Драго-Саси, «слов'янський рід, який вийшов із племені лютичів-велетів» [3, с. 104]). Лютичі головним чином осіли між двома річ-

ками Лючками – нинішньою Лючкою і нинішньою Сопівкою, яку колись також називали Лючкою (ця назва донині збереглася в усному побутуванні у Печеніжині). У прилеглому до Карпат просторі, обмеженому обома Лючками, що позначали кордони лютницької території, містилися такі лютницькі села, як Великий Ключів, Люча, Лючки.

Дослідник Іван Волчко-Кульчицький у контексті витоків Драго-Сасів і загалом етнічного складу населення Прикарпаття веде мову про полабських слов'ян, від яких походять мешканці краю. Описує бодричів (ободритів): «Племена: бодричі, бояричі, вагри, варни, глиняни, древани» [3, с. 106], викладає їхню історію з VIII–XI ст. Детально пише і про лютичів: «Лютичі, велети, союз західнослов'янських племен: брежани (бережани), бризани, виграни, варничі, **васиковчі** [виділення моє – М.В.], вачничі, волчки, гавичі, готшалковичі, дашани, добряни, долинчани (долиняни), ліпани, леньяни, лешани, мокряни, моричани, полив'яни, рани, ретряни (ратарі), спревани, столоряни, укри (укряни), хижани, черезненняни, шумляни. У VIII–XII ст. жили на південному побережжі Балтійського моря, між Одрою і Лабою. До території головного племені – ретрян знаходилося місто Ретра (Радигощ) з найбільшою святинею лютичів – храмом Сварожича. В IX – на початку X ст. управлялися князем ратарів, пізніше – зібранням знаті від кожного племені, які входили в союз лютичів, котрі з'їжджалися в місто Ретру. Лютичі знаходилися на стадії феодалізації. В 789 р. були підкорені німцями, але невдовзі скинули владу завойовників. На початку XII ст. імператор Лотар III зруйнував м. Ретру і підкорив лютичів, землі яких були включені Альбрехтом Медведем в кордони Німецької Бранденбурзької марки; слов'янське населення було піддане асиміляції» [3, с. 106].

Територія Прикарпаття заселялася головним чином з-за Карпат, оскільки «прабатьківщиною усіх руських племен, справді, як твердив Нестор, був Карпато-Дунайський регіон, і навіть в VI ст. не всі давньоруські племена покинули його» [14, с. 53]. Отож притік населення у Прикарпаття відбувався й пізніше. Подібну точку зору про населення прикарпатських сіл обстоював й історик Іван Кузич-Березовський, говорячи про постання сіл, що сусідять з Великим Ключевом: Мишина, Стопчатова, Березова та ін. [8, с. 112–121]. До цього додамо, що перелічені вище західнослов'янські племена дали назви або новим населеним пунктам, або збереглися як родові на-

зви і з часом перетворилися у прізвища. На Прикарпатті слід про бодричів лишився у назві Глиняни (куток у Середньому Березові [8, с. 119]), бояричі – очевидно це назва, що збереглась у словах «боярин» і «бойко». Значно багатший перелік назв лютницьких: брежани або бережани (звідси назва міста Бережани), бризани (березуни, село Березів), **васиковчі** (лягло в основу прізвищ Васькович, Василькович, Васильчук), волчки (збереглося як прізвище Волчко), дашани (дало назву селу і прізвищу Дашкевичі), добряни (дало назву селу і прізвищу Добрянський), долинчани або долиняни (місто Долина і численні прізвища Долинський, Долінський), спревани (збереглося у прізвищі Спринюк), укри або укряни (українці, Україна), хижани (знане як прізвище Хижняк), шумляни (дало назву населеному пунктові).

Науковці свідчать про тривалу історію лютичів і про те, як вони з узбережжя Балтійського моря поступово, у XII ст., опинились аж на Прикарпатті. Попереднє місце їхнього проживання, перед остаточним оселенням на Прикарпатті, було в Семигородщині. Це земля, яку в V–VI ст. заселяли слов'яни з-над Дністра, і де сім слов'янських племен заклали сім міст-городів (тому й Семигородщина). Тепер там (на території нинішньої Угорщини) проживає група вихідців з німецьких територій, яка називає себе саксами; інша ж група живе в Трансільванії (Румунія); усі вони вважають себе нащадками хрестоносців XI–XII ст. (це, власне, і є сакси або Саси). Історики про переселення лютичів на Прикарпаття пишуть: «Князь-магнус Біллунг, одружений з донькою угорського короля Бели, за допомогою сакських рицарів та збройних загонів лютичів сприяв королеві Гейзі, одруженому з його сестрою, скинути з трону короля Саламона. Саламона ж підтримував імператор Генріх IV (1056–1106). Після війни між імператором і саксонцями Генріх IV використав хрестовий похід для переселення ненадійної частини саксонців на землі Семигородщини. З ними ж переселив і непокірних лютичан. Серед цієї групи лютичан наводяться назви таких родів, як Моручани, Дашани, Добряни, Волчки, Гавичі, Готшалковці, Лияни, Варничі, Вачничі, Укряни, Долиняни, **Васьковчі** [підкреслення моє – М.В.], Вагряни, Полив'яни... (Фрідберг. Культура польська і німецька Познань, 1946. Т. I. С. 148–150)» [3, с. 125].

Зважаючи на низку інших фактів, про які йдеться нижче, є підстави виводити прізвище Васильчук від роду Васиковчів або Васьковчів, відомого ще на території полабських слов'ян з VIII ст., оскі-

льки й інші роди, знані з історичних хронік і того самого контексту, так само зберегли свої назви дотепер і живуть на територіях, заселених сасами (Волчки, Добрянські, Долінські та ін.). Родова назва Васьковчі (Васькович, Васькевич) трансформувалася, змішалася із середньовічним християнізованим іменем Василь, Василько (що його носили передусім руські князі). Такі паралелі сприяли розмиванню первісної форми родової назви Васьковчів і під дією новітніх факторів творенню у ХІХ ст. прізвища Васильчук.

Тривалий час використання прізвищ не регламентувалося законодавчими актами, тому вони зазнавали різноманітних модифікацій. Прізвище не обов'язково було успадковувати синові від батька, зберігати його у незмінному виді. Навпаки, до батьківського прізвища додавали різноманітні суфікси і закінчення, які за законами української мови свідчили, що носій є лише нащадком; так творились нові прізвища. Лише наприкінці ХVІІІ ст. Австрія, яка прагнула навести лад у всьому, в тому числі й в обліку населення, зробила помітний крок у напрямку устійнення прізвищ народів, які входили до її складу. Спеціальний патент цісаря Йосифа ІІ від 20 лютого 1784 р., певною мірою дублюючи вже існуючі традиції ведення у церквах метричних книг, регламентував, що кожен настоятель приходу має вести три окремі книги: книгу хрещених (народжених), книгу вінчаних і книгу померлих. Важливо, що регламентувалась незмінність прізвищ. «В метрикальні книги мають записуватись лише справжні, від батьків у спадщину перебрані імена родові або прізвища без нових додатків ...овський, ...евський, ...ович і т.д.» [10, с. 11–12]. Загалом же, багато прізвищ стали прізвиськами, так званими шпіцнаменами або пореклами.

Сучасна форма родової назви Васьковчів – прізвище Васильчук – доволі поширена. Мовознавці мають своє тлумачення його походження, яке відображає реалії творення прізвищ у пізньому середньовіччі: «1. Від антр[опоніма] Василько або Васильцьо + -юк. 2. Від жін[очого] здр[ібнілого] імені Василька + -юк» [18, с. 110]. Приклад найранішої фіксації: Рахів на Закарпатті; таке прізвище в Рахові зафіксоване під 1759 р.

У відомих нам документах (метричних книгах села Великий Ключів) прізвище Васильчук у такій формі вперше згадується під 1839 р. [20].

Під 1783 р. маємо першу згадку прізвища, яке згодом переросло у Васильчук: Васильков (1805 р. воно записано як Васільков).

Під 1801 р. фіксуємо ще одну форму: Василишин. Під 1807 р. прізвище записано як Васильчуков. Усе це на позначення людей з однієї родини (часто навіть одних і тих самих осіб). Ці люди жили в одному домі – господарстві під № 231 у Великому Ключеві – і по декілька разів за життя в документах були записані під різними варіантами прізвища.

Отож прізвище формувалося, постійно змінюючись від Васильков, Василишин, Васильчуков і врешті – до Васильчук. Уперше Васильчук згадується під 1839 р., але протягом майже всього ХІХ ст. воно вперто конкурувало з іншою формою – Василишин, а остаточно «перемогло» 1893 р., оскільки від цього року у всіх документах фігурує лише Васильчук. У Великому Ключеві прізвище Васильчук має свій варіант вимови: Васі́льчук або архаїчніший – Ва-сі́лчук [12; 13].

Відомо також, що, у контексті геральдичної родини Драго-Сасів Васьковичі/Васильковичі були придомками до відсільних прізвищ: Витвицький-Васькович, Витвицький-Василькович, Кульчицький-Васькович. Існує також придомок Яворський-Романович [15, с. 2 і 3 форзацу]. Про їхню родинну спорідненість з Васильчуками-Романками з Великого Ключева – питання відкрите.

Ім'я і шляхетський придомок Романко. Поряд із переродженням давньої родової назви Васьковчів у Васильчук, метричні книги села Великий Ключів документально засвідчують процес відмирання і переходу у т. зв. шпіднамено (порекло, «вуличне прізвисько») середньовічної прізвищевої назви Романко. Прізвище Романко в Україні налічує 1830 носіїв, зокрема й одну особу (1649 р.) у козацьких реєстрах [22].

З часів Галицько-Волинської держави вживали імена у зменшувальних, пестливих формах. У середовищі української шляхти, яка перебувала на князівській службі, популярності набуло вживання таких імен, особливо ж після того, як внаслідок Унії виникла загроза ополячення.

До запровадження офіційної вимоги мати власне незмінне прізвище, ця прізвищева назва існувала на засадах звичаєвого права як шляхетський придомок; у Великому Ключеві вона стосувалося однієї й тієї ж родини, приналежної до Васьковчів-Васильчуків.

Цю прізвищеву назву фіксували в документах без змін, вносили певні зміни (додавали суфікс), або й узагалі поєднували з новітнім прізвищем. Так, під 1783 р. прізвище Васильков побутує поряд

із шляхетським придомком Романко. У 1809 р. як єдине прізвище записано обидва варіанти: Микола Василишин Романков. У 1818 р. побутують паралельно два варіанти: Василишин і вже написане через дефіс подвійне прізвище: Василишин-Романков. Остаточо з документів прізвищева назва Романко зникла після 1888 р. Але як шпіднамено («вуличне прізвище») в усній традиції Романко існує дотепер; ним позначають представників родини Васильчуків у Великому Ключеві.

Романко і Романков збереглося також і як прізвище передусім на Закарпатті. Прізвище Романко зафіксував письменник Михайло Томчаній в романі «Тихе містечко» (1969). Його знаходимо у словнику прізвищ Закарпаття, який це прізвище пояснює так: «Давньо-укр[аїнське] здр[ібніле] чол[овіче] ім'я Романко (Керста 124), що від імені Роман» [18, с. 489]. Як місця побутування прізвища словник називає Ужгород, Рахів, а також Перегінське на Бойківщині; 1819 р. на Бойківщині зафіксовано і форму Романков, таку саму, як десятьма роками перед цим (1809 р.) у Великому Ключеві використано на позначення представника родини Васильчуків. Усе це свідчить, що прізвищева назва побутувала у середовищі людей, які заселяли Карпати в контексті сасівської колонізації цього краю.

Васильчуки-Романки у Великому Ключеві вписуються у контекст шляхетського населення цих територій. Про сусідні з Великим Ключевом Березови історик Іван Кузич-Березовський пише: «Властиво нашим прізвищем є Березовський. Арсенич, Бодруг, Генник і так далі – це лише придомки, по яких боярство-шляхта розпізнавала себе» [8, с. 38]. Автор зазначає, що придомки здебільшого поставали від власних імен, а також і від різноманітних прізвищ. Він подає перелік таких придомків і їхніх варіантів, у тому числі: «Василь-чук, -кович, -ченко [...] Роман-нюк, -чич, -нович, -новський, -ченко» [8, с. 39]. Не дивно, що давня родова назва з часом стала сприйматися як шляхетський придомок. Гербом Сас об'єднувались різні, часто не споріднені між собою, роди, які жили на спільній території [8, с. 172].

Василь Пачовський у статті про історію української шляхти (1937) цитує працю Владислава Лозінського «*Prawem i lewem, obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.*» (Том I. Львів, 1913. С. 336–337): «Все це шляхта руська, що твердо стоїть при своєму східньому обряді... Вона не латинщить, ані не польщить своїх хресних імен, є це самі Лєськи, Сені, Грицьки, Федьки,

Ільки, Стецьки, **Васьки** [виділення наше – М. В.], Юрки, Гаврили, Демки з придомками та йменнями, що збереглися до наших часів» [9]. Подібну думку висловив і Кузич-Березовський. Якщо подивимося на Великий Ключів, то тут збереглися такі давні українські прізвищеві назви, як Романко і Романчик, Томич, Кузик (у Березові – Кузич), Сенчик (Сенчик), Фітчик (Федчик; прізвище Федчик ми знайшли в архівних документах з ХІХ ст., які стосувалися церкви в Ковалівці).

Чоловіки з роду Васильчуків-Романків були зазвичай високі на зріст, міцної статури, світлошкірі, зі здоровим рум'янцем на щоках. Також виділялися вдачею: мали схильність до продуманого ведення господарства, здатність до засвоєння нового. Цілеспрямованість у досягненні мети, згуртованість чоловіків з цієї родини засвідчують численні спогади. У ХХ ст. представники родини були організованими, займалися садівництвом і городництвом, будівельними, столярними і мулярськими роботами. Навіть наприкінці ХХ ст. старші люди з-поза меж родини казали, що Романки «гербові», хоч не могли пояснити, що мається на увазі.

«Гербовий» – шляхетний [16, с. 154, 156]. Це у Великому Ключеві відзначали, оскільки такий факт для ширшого загалу, не приналежного до шляхти, був вартим уваги. Однак, у ХІХ ст. поступово стерлася різниця між шляхтою і простолюдом: «скасовано панщину, потім настала конституція, якою зрівняно селян із ходачковою шляхтою, а насправді ходачкову шляхту з селянами. Це був страшний удар на вольності й привілеї ходачкової шляхти. З того часу ходачкову шляхту зобов'язували шарварки, військова служба і всі вигоди конституції» [6, с. 38]. Не всі мали кошти і час на проходження складної і дорогої процедури поновлення документів на шляхетство. Тому Ольга Кобилянська на початку ХХ ст. в автобіографічному листі писала: «заопікувався батьком, дізнавшись від нього, що він походив з родини української та ще й гербової. На жаль, дідко Яків Кобилянський і батько його, греко-католицький парох у Микитинцях у Галичині, не подбав про те за життя, щоб диплом шляхецтва заховався для одинака-сина, а коли його (як не раз оповідав нам батько) упоминали й звертали увагу його на доцільність такого диплома навіть вище поставлені поляки, ба між тими і одна знана дідичка, він махав байдужно рукою, промовляючи: «виживе й без того, в нього добра голова» [7, с. 552].

Щодо Романків, то вони, очевидно, так само, як і переважна більшість дрібномаєтної шляхти, втратили документальне підтвердження шляхетства. Зберігся переказ, за яким Мись Романко бурхливо реагував на погрози отримати на покару буки, оскільки не хотів брати землю, яку роздавали після скасування панщини. Для нього, людини вільного стану, були немислимими такі погрози [2, с. 79].

Крім лютицького, у роду Васьковчів-Романків окреслюється білохорватський період. Романко – те саме що й Романчійк (у Березовах – Романчич чи Романич). Повторимося: до герба Сас належали люди з різних родів, які не мали змоги витребувати для себе окремо документи про шляхетство. Живучи на спільній території, перебували під захистом герба Сас. Романич (за Павлом Чучкою) – хорватського походження [18, с. 448]. Якщо так, то біляві коренасті Романки – нащадки вихідців із лютицького племені Васьковчів і племен білих хорватів, які залишились у Галичині після розпаду Хорватської держави (хорвати ж – це синонім русичів-українців, на чому наголошує дослідник Святослав Семенюк [14, с. 54]): «Грецький цісар та історик тих часів Костянтин Багрянородний згадує про існування в Галичині Хорватської держави, що проіснувала понад 150 років. [...] Ця мішанина антів, хорватів і дунайської рееміграції стала предками березунів. Тому не безпідставне припущення, що в Галичині, а зокрема в Березовах, залишилося багато хорватських прізвищ. Ця хорватська за назвою держава проіснувала в Галичині аж до 993 р., бо «Повість временних літ» виразно нотує, що того року Володимир Великий ходив походом на хорватів (на правий берег Дністра, в Карпати) та прилучив їх до Київської держави» [8, с. 13].

Село Березів й околишні села – великий осідок української шляхти, приналежної до гербу Сас. Великий Ключів через смугу лісів межує з Нижнім Березовом, Лючками, Стопчатовом. У документах Яблунівського ключа за 1738 р. (до нього входили: містечко Яблунів і села Акрешори, Баня Свірська (тепер у складі с. Текуча), Іспас, Космач, Стопчатів) збереглася згадка про багатого господаря Івася Романка, який платив одну з найбільших сум чиншу – 18 злотих (з максимальних у цьому ключі 24 злотих) [1, с. 63].

Оскільки Драго-Саси в князівську добу були оселені в Карпатах передусім для державного (князівського) контролю над дорогами через гірські перевали [9, с. 36], то можна припустити, що і Ро-

манки спочатку виконували сторожову функцію на першому карпатському хребті Верьху (найвища точка – 709 м.): оборона і контроль пішої і кінної дороги на Угорщину і далі на Європу.

На думку про це наводить те, що неподалік дороги, яка веде з Нижнього Березова на Коломию через Великий Ключів, є урочище Романкове (варто зазначити, що інший ґрунт з назвою Романкове або Романкова яма, знаходиться у царині з боку Стопчатова, біля урочища Бідунка) [24]. Великий Ключів розташований на так званому Татарському шляху (або Татарській дорозі). «Властиво Татарський шлях зачинався з Коломиї в Карпати, бо від Коломиї на схід він розгалужувався. Шлях з Коломиї до Березова мав дві відноги: возовий шлях провадив через Печеніжин, Рунгури і г. Стирі в Березові на г. Рокиту; кінний та піший шлях провадив через Ключів і г. Дубовий, через Березів Нижній на Царинку, а з Царинки лучився з возовим шляхом під г. Стирі» [8, с. 68].

Через Великий Ключів ходили пішки і їздили верхи на конях. У тому числі, треба гадати, посли, гінці, руські князі й угорські королі. Та не лише вони: через Великий Ключів мешканці Березовів ходили до Коломиї аж до 1970-х рр., переганяли на продаж худобу.

Урочище – це будь-яка місцевість, що вирізняється від іншої. Довкола ліси (головним чином букові), а Романкове – ділянка, очищена від лісу, з помітними слідами людської діяльності. Ми записали розповіді одного із родини Романків, колишнього лісничого Федора Досінчука (1937 р.н.): «Як я ще малий був (бо як більший – то вже неінтересно було), казала мама, що ходила за Верьх на Романкове. Там худоба віпасаласі, вівці. Мама казала, що там колис були якіс хати і давніше мали жити стало. А мама лиш застала зимівник. Про це вона розказувала не лишень мені, а й мому старшому синові» [23]. Іншого разу Федір Досінчук розповідав: «На Верьх треба підніматися дорогою попри Губиляка, а ще ліпше – попри Павла Орининого. З Верьха вниз дорога веде на Лючу, а як чуть далі піти, праворуч, то виходите на поляну – Романкове. Вона на самому хребті Верьху, на тому схилі, що йде не до Ключева, а до Березова і Лючі (тобто, вже за Верьхом). Я ту поляну знаю, бо збирав людей, аби там для лісництва косили сіно. Там було з гектар, або півтора землі. Я закімував яблінку дичку і відей черешні. Був там давно, тепер, певно, все вже позаростало лісом. Про те, що це Романкове, мені розказував і Павло Оринин. Він це чув від діда» [23].

Таким чином люди, оселені для охорони дороги, корчували ліс, займалися господарською діяльністю: розведенням і випасанням худоби. Романкове було не просто сінокосом, а цілком обжитою територією з плодовими деревами. Там до середини ХХ ст. стояла зимівка. Зимівка (або зимарка): «будівля, де взимку зупиняються пастухи» або: «стайня, де взимку утримують худобу» [5, с. 82–83]. Це доводить, що урочище Романкове було обжитим, стаціонарним, а не просто пасовищем чи сіножаттю. Власником урочища до Першої світової війни був Петро Васильчук (Романко), а коли він помер 1919 р., ґрунт перейшов одній із його доньок – Олені, яка віддалася за Кравчука.

Зважаючи на все це, можна припустити, що у Великому Ключеві перші Романки оселилися на Романковім, а згодом, коли охоронну функцію виконувати не було потреби, перебралися через Верьх у саме село. Точної дати визначити не можемо, але сталося це на кілька століть раніше, аніж у документах австрійської доби під господарським номером 231 були зроблені перші записи про мешканців Великого Ключева – Васильчуків-Романків.

Історія появи у Великому Ключеві Васильчуків-Романків якнайкраще вписується в концепцію саського заселення Прикарпаття. Осідком сасів був Березів, який настільки розрісся, що наприкінці ХІХ ст. влада адміністративними зусиллями поділила його на чотири села. Інакшими за своїм складом були села Великий і Малий Ключеви, Мишин, Стопчатів, Люча, Лючки. Це села лютицькі. Ці люди, за версією історика Івана Кузича-Березовського, дали назву населеним пунктам, зокрема обом Ключевам. Ще іншими за ментальністю були Печеніжин, Рунгури, Слобода – пройняті бунтівним степовим духом, тому й завжди готові на боротьбу, повстання, заколоти. Ідеальна модель сіл з часом мінялася.

З урочища за Верьхом Романки, після зміни суспільно-політичної ситуації перебралися ближче у село Великий Ключів. До 1921 р. їхній родинний осідок містився на Потоці, який ділить кутки Либина і Багна. Хата стояла на лівому березі Потока, з боку, що належить до кутка Багна. Попри хату (частково руслом потічка) вела та сама дорога з Березова на Коломию, що проходить попри урочище Романкове на хребті Верьх. Третій осідок Васильчуків-Романків у Великому Ключеві – ґрунт у Багні, що знаходиться за адресою: вул. Кленова, 26, біля тієї самої дороги, але ближче до гірського хребта на чотири сотні метрів.

Підсумок. У прикінцевих замітках зазначимо, що наявний у нас матеріал дав змогу вибудувати схему, яка стосується одного роду. На терени запруття десь у VIII–XII ст. прийшли люди, серед яких – і рід Васьковчів. Збережена впродовж століть родова назва трансформувалася і закріпилася у прізвищі Васильчук. Нові суспільно-політичні реалії, життя в інших умовах, укладання родинних зв'язків з місцевим білохорватським (руським) населенням залишили слід у середньовічному шляхетському придомку – Романко, який у XIX ст. втратив значення прізвища, а залишився на рівні усного побутування у Великому Ключеві як шпіднамено.

Загальний висновок: патронімні утворення можуть таїти в собі сліди зв'язку з давніми родовими назвами, у XIX ст. «замаскованими» під новітні прізвища. Для відчитування цього всього потрібне заглиблення у родинну історію носіїв, розуміння давніх загальноісторичних подій, аналіз різноманітних аспектів розвитку того чи іншого регіону.

Таблиця 1. Динаміка зміни форми прізвищ родини Васильчуків-Романків від кінця XVIII до кінця XIX століть на основі актових записів [20]

Рік	Форма прізвища	
1783	Васильков	Романко
1785		Романко – 2 згадки
1787		Романко – 2 згадки
1798		Романков
1801	Василишин	
1803		Романков
1805	Васільков	Романков
1807	Васильчуков	
1809	Василишин Романков	
1814	Василишин	
1815	Василишин	
1816	Василишин	
1817		Романков
1818	Василишин-Романков Василишин	
1819	Василишин	
1821	Василишин	
1823	Василишин	
1824	Василишин	

1826	Васильков	
1827	Василишин	
1829	Васильков	
1829	Василишин	
1832	Василишин	
1833	Василишин	
1837	Василишин	
1839	Василишин – 3 згадки Васильчук	
1840	Василишин	
1841	Василишин	
1844	Василишин – 2 згадки	
1849	Василишин	
1850	Василишин – 2 згадки	
1851	Василишин	
1853	Васильчук	
1855	Василишин	
1855	Василишин – 3 згадки	
1856	Василишин	
1860	Василишин – 3 згадки в одному документі і 2 згадки – в іншому	
1862	Василишин Васильчук	
1864	Василишин	
1866	Василишин	
1868	Василишин	
1870	Василишин	
1872	ВасилишЕн	
1876	Василишин	
1880	Васильчук Василишин	
1881	Василишин	
1886	Василишин	
1887	Васильчук	
1888	Васильчук	Романко
1889	Васильчук – 4 згадки в різних документах	
1891	Васильчук – 3 згадки	
1892	Васильчук Василишин	
1892	Василишин	
1893	Васильчук	

1894	Васильчук	
1896	Васильчук	
1898	Васильчук	

Джерела та література:

1. Блощинська В., Сіреджук П. Яблунівський ключ 1738 року // Проблеми Гуцульщини. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Косів, 27–28 травня 1993 р.). Ч. 1. Чернівці, 1993. С. 62–65.
2. Васильчук М. Шкаберки і реваші. Записане. Київ: Український письменник, 2024. 256 с.
3. Волчко-Кульчицький І. Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів (До 700-ліття села і 1000-ліття роду). Дрогобич: Відродження, 1995. 389 с.
4. Гавука П. Кутащук Г. Гуцулські говірки. Словник. Косів: Писаний камінь, 2022. 368 с.
5. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська; уклад. Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін. Львів, 1997. 232 с.
6. Кобилецький І. Дещо про Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і примітки М. Гнатюка. Львів: Каменяр, 1997. С. 38.
7. Кобилянська О. Про саму себе (Автобіографія в листах до проф., д-ра Степана Смаль-Стоцького) // Кобилянська О. Твори в трьох томах. Т. 3. Київ: ДВХЛ, 1956. С. 552.
8. Кузич-Березовський І. Березівське боярство на тлі історії України. Детройт, 1962. 292 с.
9. Пачовський В. Українська дрібна шляхта // Новий час. 1994. 22 жовтня.
10. Поучение для г.к. приходскихъ урядовъ о належитомъ веденію и писанію метрикъ крещенія, венчанія и погребенія / Составиль Гаврииль Крыжановский. Во Львовѣ, 1873. 76 с.
11. Савчук М. Історія Великого Ключева. Прадавня історія (IV тисячоліття до н.е. – 1771 рік). Фоліант: Івано-Франківськ, 2018. 224 с.
12. Савчук М. Найдавніші прізвища Великого Ключенва. Коломия: Вік. 2020. 36 с.
13. Савчук М. Прізвища, прізвиська й прозиванки Великого Ключева. Коломия: Вік, 2020. 140 с.
14. Семенюк С. Історія українського народу. Львів: Априорі, 2010. 608 с.
15. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ. 2009. 220 с.
16. Стефак В. Барви високої долі. Документальна повість (Штрихи до портрета сучасника). Коломия: Вік, 2009. 320 с.
17. Терлецький М. Контур роду Драго-Сасів. Львів: Центр Європи, 2005. 160 с.

18. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. XLVIII+701 с.

19. Ющишина О. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. Автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук. Вінниця, 2019. 19 с.

20. Книга реєстрації народжених. 24 квітня 1893 – 10 лютого 1906. 142 с.; Книга реєстрації народжених. Парафія Великий Ключів. 4 жовтня 1855 – 6 лютого 1870; Книга реєстрації померлих. Т. VIII. 25 жовтня 1911 – 31 липня 1943. 200 с.; Книга реєстрації померлих. Парафії села Великий Ключів. 23 серпня 1886 – 21 травня 1896. 70 с.; Метрика: 1) вінчаних від 13/II 1785 – 24/VI 1834; 2) уроджених від 8/II 1785 – 9/2 1808; 3) умерших від 17/III 1785 – 2/V 1814. Ключів Великий. Т. I.; Метрика народжених. 10. 07. 1776 – 1780. 50 с.; Метрика уроджених від 2/6 1881 – 23/4 1893 р. Ключів Великий. Т. VIII. 200 с.; Метрична книга. Вінчання. Парохії в Ключеві Великім від 17 листопада 1893 р.; [Метрична книга (1826–1857); неповний примірник] С. 17–129; [Метрична книга (1882–1921); неповний примірник]; Liber Copulatum, Ecclesia Kluczow Welykyj. Т. IV. від 2 червня 1870 – 12 падолиста 1895. 140 с.; Liber Copulatum Ecclesus Parochialis Klucżjw Wielki. Т. II. 18. 11. 1834 – 06. 05. 1853. 92 с.; Liber Copulatum Ecclesus Parochialis Wielkoklucż. Т. III. 14.06. 1853 – 24. 02. 1870. 96 с.; Liberesatorum Ecclesia Wielko-Kluczoviens abAnno 1808 – 13. 04. 1828. 128 с.; Liberesatorum Parochia Wielko-Kluczoviensio. Т. IV. 23.05. 1837 – 07. 12. 1850. 141 с.; Liber Mutrices, Copulatum, Natorumet Mortuorum Parochia Wielko-Kluczovien. Т. I. 390 с.; Liber Mortuorum Ecclesiae Wielkokluczoviensis. Т. III. 12.06. 1843 – 11. 02. 1858. 76 с.; Liber Mortuorum Parochius Wielkokluczoviensio. Т. IV. abanno 19.02. 1858 – 29. 12. 1868. 88 с.; Liber Mortuorum Parochia Wielko-Kluczoviensio. Т. V. abanno 1869 – 1886; Liber Mortuorum Parochiae Wielkokluczoviensi. Т. II. 09.06. 1814 – 09. 06. 1843. 92 с.; Liber Natorum Ecclesia Parochialis Wielkokluczowiensis. Т. V. 24.12. 1850 – 03. 10. 1855. 72 с.; Liber Natorum Parochiai Wielkokluczowiensis. 14.04. 1828 – 22. 05. 1837; Liber Natorum gr/cath. Ecclesia Wielkokluczowiensis. Т. VII. 07.02. 1870 – 29. 05. 1881. 192 с.

21. Васильчук. URL:

<https://ridni.org/karta/%D0%B2%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA>

22. Романко. URL:

<https://ridni.org/karta/%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE>

23. Досінчук Федір Михайлович. Про Романкове. Аудіозапис від 7 грудня 2024 р. Зберіг. в архіві М. Васильчука; Досінчук Федір Михайлович. Про родину Романків. Аудіозапис від 14 грудня 2024 р. Зберіг. в архіві М. Васильчука.

24. Кравчук Анна Дмитрівна. Що я знаю про Романків. Аудіозапис від 14 грудня 2024 р. Зберіг. в архіві М. Васильчука.

Світлини:

Світлина 1. Вид на Великий Ключів. На горизонті – панорама першого карпатського хребта Верьха, на протилежному схилі якого знаходиться урочище Романкове (2018; автор фото: dzerkalo.media. URL: <https://dzerkalo.media/news/foto-velikiy-klyuchiv>).

	Baptizans	Infans	Parentes	Pabini	Religio	Sum
			Mense Martio.			
24	Reverendus De. Symbolus mebicus Zachari- eius Parochus	Anna	Basilus Hryniow Ru- sticus in Klyucow Maria	Joanes Georgi Welsch Filius Basilii Constantini Theodori Kustenskiy filij Alex. Rustici	Cathol.	218
22	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus Klyucow	Anna	Joanes Romanko Rusti- cus in Klyucow Maria	Theodorus Wasylow Rusticus Maria Basilii Schanul Rusti- ci in Klyucow Alex.	Cathol.	235
23	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus Klyucow	Gabriel	Alexandrus Jandorfnick Rusticus in Klyucow Anna	Gabriel Hladki Anna Basilii Donnik Alex. Rustici ambo in Klyucow	Cathol.	203
			Mense April.			
9	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus Klyucow	Gregorius	Joanes Jandorfnick Rusti- cus in Klyucow Anna	Onofrius Karpowicz Hacz- da Basilii filij Alex. Rusti- ci ambo in Klyucow	Cathol.	10
11	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus Klyucow	Gregorius	Joanes Haporal Rusticus in Klyucow Charcha	Demetrius Jandorfnick Rusticus Maria Georgi Kustenski Rustici in Klyucow Alex.	Cathol.	142
22	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus Klyucow	Gregorius	Maria Hryniowa	Alexius Joanes Karpowicz filij Anna Basilii Hryniowicz Rustici ambo in Klyucow	Cathol.	182
23	Reverendus Deme- trius Zachariwicz Parochus	Basilda	Basilus Jandorfnick Rusticus in Klyucow Maria	Joanes Georgi Welsch Filius Basilii Theodori Wasylowicz Rustici	Cathol.	218

Світлина 2. Другий згори – запис у метричній книзі церкви с. Великого Ключева за 22 березня 1783 р. про народження Анни Романко. Батько Іван Рома-

нко, землероб з Ключева Великого. Хрещені батьки: Теодор Васильків, Марія Василя Біланюк. Священник Дмитро Захарієвич. Номер господарства 231.

Світлина 3. Сестри і брат: Марія, Іван, Параска Васильчуки (знято близько 1910 р., фотосалон Александра Кіблера в Коломиї). Світлина зі збірки автора статті.

Світлина 4. Родина Васильчуків (Романкових) з Великого Ключева. Матір сімейства Марія Петрівна Васильчук (на фото – в першому ряду по центру), а також п'ять її синів (Іван, Федір, Василь, Микола, Григорій), три доньки (Параска, Марія, Олена), зять (Василь Мацьків), три невістки (Юстина, Марія Фітчынська, Параска Шинтярька) та онучка (Марія Кравчук). Лока-

ція: батьківське обійстя у с. Великому Ключеві на кутку Багна, тепер вул. Кленова, 26 (1932 чи 1933 р.). Світлина зі збірки автора статті.

Світлина 5. Брати Васильчуки (Романки). Сидять близнюки Микола і Василь, стоять: Федір, Гриць (посередині), Іван (праворуч). Локація: сходи хати вїйта Гаврищука (Різдво 1944 р.). Світлина зі збірки автора статті.

Світлина 6. Весілля Федора Васильчука (Романка) і Анни Мишінської. Праворуч – дружба Микола Васильчук. Локація: церква у с. Великому Ключеві (1957 р.). Світлина зі збірки автора статті.

Світлина 7. Михайло Досінчук (воював в УГА) з дружиною Марією Досінчук (з Романкових). Локація: с. Малий Ключів (1960-і рр.). Світлина зі збірки автора статті.

УДК 94(477.8)

Василь Футулуйчук

*кандидат історичних наук (військова історія), доцент, полковник,
член Донецького відділення НТШ, доцент Інституту управління
природним ресурсами ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК» (м. Коломия).*

Дмитро Футулуйчук

*кандидат історичних наук (військова історія), доцент,
генерал-майор внутрішньої служби у відставці*

З ДОСВІДУ ЗУНР (УСС ТА УГА): ВІЙСЬКОВА ПРИСЯГА І СТАТУТИ – ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ ВІЙСЬКА

*«Перемогу здобуває не сила рук
І не досконалість зброї,
А сила духу.»*

Й. Фіхте

Українська армія сьогодні переживає один з найскладніших періодів своєї історії. По суті, Збройні Сили України утворилися заново, починаючи з російської агресії 2014 р.

Сучасна військова реформа, що проводиться в умовах реальних бойових дій, передбачає проведення великої роботи щодо докорінної перебудови та вдосконалення всієї системи виховання воїнів, морально-психологічного забезпечення діяльності військ, що являє собою єдиний і нероздільний процес формування у військових колективах здорового морального духу, високої психологічної стійкості, інших якостей, необхідних для забезпечення високого рівня бойової готовності та боєздатності.

Не підлягає сумніву, що в складній і суперечливій соціально-політичній обстановці, у якій зараз разом з усім суспільством перебувають і військові підрозділи, морально-психологічне забезпечення діяльності особового складу ЗСУ стає найважливішим фактором підтримки на належному рівні бойової готовності і боєздатності армії та флоту.

Звернення до досвіду минулого у війську ЗУНР, УНР в справі створення, розвитку та вдосконалення правопорядку у війську, вивчення і наукове узагальнення цього досвіду важливо не тільки в

аспекті історичної розробки окресленої проблеми, а й для практичного вирішення питань в сучасних умовах. В часи Західноукраїнської Народної Республіки по своїй суті вона була спрямована саме на формування високих моральних, бойових, психологічних та інших якостей, необхідних для виконання бойових завдань. Беззастережне виконання вимог військової присяги є одним із найважливіших завдань морально-психологічної підготовки особового складу. Ритуал складання військової присяги як клятви воїна на вірність своєму народові, Вітчизні існує з давніх-давен. На території сучасної України його започатковано в IX ст.

Так у Легіоні УСС принесення власної військової присяги вперше було здійснено на початку 1914 р. напівлегально. Після завершення формування його 2500 вояків були зосереджені у Стрию для присяги на вірність цісареві Австро-Угорської імперії. Але січовики зажадали включення до тексту положень про вірність Україні і боротьбу за її незалежність. Стався конфлікт з австрійським командуванням, яке погрозило ліквідувати український Легіон. Під тиском обставин стрільці поступилися, але значна частка старшин і стрільців на чолі зі сотником Д.Вітовським склали перед місцевим парохом о.О.Нижанківським присягу альтернативного змісту: Я, Український Січковий Стрілець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорозькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі Крови. Так мені, Господи Боже й Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь!

Командири домагалися сумлінного виконання вимог присяги. В одному з наказів командира Легіону УСС полковника Г.Коссака, виданого під час тяжких боїв на р.Стрипі восени 1915 р., зазначалося: «Пригадую українському Стрілецтву його заприсяжені обов'язки супроти держави і незаприсяжені (йдеться про цісарську присягу – авт.) супроти свого Народу. Сповнюваннем виданих поручень засвідчує почуття взятих на себе добровольно обов'язків і визволює рідних Братів з-під московського ярма. В єдності й карності ступайте вперед і здобуйте нові лаври на полі бою, на славу й честь України!» [1].

Кращі традиції січового стрілецтва – вірність військовій присязі, справі визволення України – були примножені Галицькою армією в походах і боях 1918–1920 рр. Зокрема ще в ході збройного повстання 1–2 листопада 1918 р. його керівник Д.Вітовський нака-

зував при формуванні загонів негайно приводити їх до військової присяги. Про важливість цього ритуалу свідчить те, що в перший же день створення військового міністерства складено текст військової присяги Галицької армії, який був затверджений Українською Національною Радою 13 листопада 1918 р.: *«Присягаємо торжественно Всемогучому Богу повинуватися вірно і слухняно Західноукраїнській Народній Республіці, її Верховній владі, її Правительству, її Армії, як також всім її отаманам та всьому начальству; їх поважати і захищати, їх прикази і припоручення у всякій службі виконувати; проти всякого ворога, хто-небудь ним був і де тільки воля її Верховної Влади вимагатиме: на водах, на суші, у воздуху, в день і в ночі, у боях, наступах, сутичках і всякого рода підприємствах, словом, на кождому кроці, в кождоу пору, в кождім случаю хоробро і мужньо боротися; наших військ, прапорів і оружжя в ніякому случаю не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завжди так вестися, як сього воєнні закони вимагають та як чесним воїнам лицює, і в сей спосіб в честі жити і умирати. Так нам, Боже, допоможи. Амінь!»* [2].

Відтак уже в листопаді присягли усі частини й підрозділи бойових груп Галицької армії. Задля посилення емоційного впливу в ритуалі брали участь представники державних і громадських органів, духовенства, місцевого населення. У Жовкві, Золочеві, Стрию, Самборі, Коломиї, Жидачеві та інших містах перші військові формування складали присягу на центральних площах. Перед молодими вояками виступали з промовами військовики, представники громадськості, закликаючи завзято захищати Батьківщину від польських нападників, свято виконувати військову присягу. Подібно як в австрійській, російській, Наддніпрянській арміях, присягали колективно: враховуючи наявність неписьмених, командир зачитував текст присяги, а стрільці зі знятими шапками і піднятим догори перстом повторювали слова. Се була не проста формальність, не присяга рабів на вірність панові, – згадував сотник УГА Іван Козак, який у листопаді 1918 р. приводив до присяги своїх вояків у Рава-Руській, – але щире, свідомо-добровольне підпорядкування волі одиниць під волю загалу, під прикази Народу і Держави.

В Універсалі до українського війська від 4 січня 1919 р. військовий міністр полковник Д.Вітовський закликав особовий склад зміцнювати боєздатність армії дотриманням дисципліни і вимог присяги на вірність народу. «Побіду рішає ослух, порядок і спов-

нення приказу тих, хто кермує ділом!» – писав міністр. – «Кожен з вас, на яким-небудь місці поставлено тебе, мусиш підчинятися дисципліні... Не за царя воюєш ти, а за своє добро, за свою правду, за свою державу!» [3].

Часописи Галицької армії регулярно публікували статті, в яких нагадували воякам про святість військової присяги, показували вирішальне значення дисципліни й порядку у військах, а також закликали стійко боронити від ворога свою землю. «Тям, що ти зложив присягу Українській Народній Республіці і її перемога Тобі найвищий закон!» – наголошувала редакційна стаття «Стрільця». Армійські газети публікували матеріали про героїські вчинки вірних присязі стрільців і старшин.

Після об'єднання Галицької армії з Армією УНР появились опрацьовані Генштабом Наддніпрянського війська українські зведення законів збройних сил: Дисциплінарний статут, Статут внутрішньої служби, Військовий карний статут, Муштрові статuti для піхоти, кінноти та артилерії, а також укладені сотником УСС Б.Гнатевичем «Правильник науки в метанні ручних гранат», штабом Армії УНР «Скорочена військова муштра». Але дуже бракувало примірників статутів, на що постійно скаржилися командири УГА, вимагаючи від штабів надіслати більше. У липні 1919 р. Начальна Команда Галицької армії змогла надати частинам лише 8 примірників статутів [4].

Визначну роль у вихованні дисциплінованих вояків відігравала армійська преса, яка часто публікувала відповідні матеріали. Особливо вирізнявся «Стрілець». «Армія тримається карністю стрільців», – підкреслював військовий журналіст УГА Тарас Франко, син Каменяра, у статті про роль військової дисципліни в Галицькій армії. – «Тільки висока дисципліна може забезпечити успіх у війні ЗУНР за незалежність». Автор розповідав про 600 вояків, які полягли, але виконали наказ командира.

Командири і виховні структури для скріплення дисципліни опиралися передусім на моральні чинники впливу на підлеглих. «Порядок і дисципліна в армії, безглядний послух своїм начальникам були завжди і всюди запорукою успішності наміченої військової операції, – наголошував у наказі від 8 листопада 1918 р., у час формування перших загонів українського війська, командант Коломийської військової області сотник Ф.Примак» [5].

Свідомого характеру військова дисципліна у Галицькій армії могла набрати тільки при постійній ідеологічній роботі. Виходячи з цього, вище військове керівництво, вживало належних заходів для підвищення авторитету командного складу, водночас висуваючи відповідні вимоги до роботи командирів із підлеглими вояками. «У нас старшин і стрільців лучить спільність мети, за яку оба жертвують своє життя», – наголошувалося Пресовою Квартирою Начальної Команди в газеті «Стрілець» від 29 квітня 1919 р. – «Ми гадаємо, що наша свята боротьба за волю і самостійність зітре різниці, які є між старшинами і стрільцями, що старшини будуть дійсно духовими провідниками стрільців». В іншій редакційній статті від 01 листопада 1919 р. органу НКГА зазначалося: «Панове четарі, сотники і полковники, тямте се, що ви тепер зі своїми вояками діти одного українського народу. Не приказувати прийшли Ви до чужої держави, а увійшли Ви до української армії бути приміром і кермувати ділом України...».

Велику виховну силу мав особистий приклад командира, на що постійно звертало увагу старшинського складу командування Галицької армії. «Вимагаю від кожного старшини без різниці службового становища й ступня», – писав у наказі командарм генерал Осип Микитка, – «найточнішого – аж до самопожертви – сповнення обов'язків і найбільшого піклування підчиненими стрільцями... Старшина мусить бути постійно провідником і приятелем стрільців» [6].

Останнє зауваження було не випадковим. Серед стрілецьких листів, які надходили до часопису НКГА, фронтовики неодноразово піднімали питання про взаємини між старшинами і стрільцями. Вони не завжди відповідали вказаним вимогам командування й, бувало, негативно впливали на стан військової дисципліни. Один із стрільців, зокрема, скаржився на старшин: «Кожний жовнір знає, за що він воює, але за таке поступованне нагадує пісня: «Вже часи минули, як ми шиї гнули, і від него вся охота відходить». На цей тривожний сигнал із фронтових окопів редакція відреагувала низкою статей про взаємовідносини у Галицькій армії.

Слід відзначити, що «Стрілець» з притаманною йому прямою не уникав гострих питань щодо стану дисципліни. Привертає увагу кореспонденція «Пекуча справа» – про дотримання односторою, що певною мірою характеризувало стан військової дисципліни: «В нашій армії», – зазначалося у ній, – «не стрінете й двох стрільців, які були б від стіп до голови однаково одягнені. Про відзнаки

ступенів вже й мови нема. Сьогодні ніхто не визнається – по чім можна відрізнити стрільця від полковника» [7]. Це була реакція на наказ начальника штабу Галицької армії полковника В.Курмановича. Підсумовуючи результати інспекційної поїздки по гарнізонах запілля, він наголошував, що у ряді частин, зокрема у Рогатині, багато стрільців одягнені неохайно, честі старшинам не віддають, безцільно ходять по місту. Полковник звинувачував у недоліках старшин і вимагав, щоб стрільці постійно були зайняті військовим вишколом. Водночас відзначив добру дисципліну і порядок у залогах Тереховлі та Підвисоцького. В.Курманович наказав терміново ужити заходів для поліпшення дисципліни і розпочати цю працю із старшин.

Високу вимогливість до підлеглих старшин виявляв командир Третього корпусу полковник А.Кравс, який для наведення порядку впровадив патрульну службу в корпусному запіллі. Особливу увагу він звертав на поведінку старшин Відтак у наказі від 14 квітня 1919 р. командант Самбірської Окружної військової команди сотник Т.Кульчицький писав: «Зауважу, що старшини мало здоровляться або з великою недбалістю. Через це дисципліна в українській армії сильно підривається. Старшини повинні між собою здоровитися і давати примір стрільцям».

Командирам доводилося вдаватися й до примусу. Особливо гостра необхідність у примусових засобах виникла весною 1919 р., коли в результаті невдач на фронті, розкладової діяльності ворожої пропаганди в армії різко зросло дезертирство. Тільки протягом лютого-березня 1919 р. у Коломийській окрузі Польова жандармерія Галицької армії затримала близько 1300 дезертирів. НКГА віддало суворий наказ усім повітовим та окружним військовим командам спільно з органами Польової жандармерії очистити край від дезертирів. Щоб покласти край загрозливому явищу в армії, командувач генерал М.Омелян-Павленко затвердив важкий вирок Польового суду у Станіславові від 29 квітня, яким п'ятеро дезертирів засуджено до смертної кари. Вирок було того ж дня виконано [8]. Враховуючи, що деяка частина вояків дезертирувала, щоб допомогти сім'ї у весняних сільськогосподарських роботах, військовий міністр ЗУНР розпорядженням від 22 березня 1919 р. дозволив командирам частин запілля відпускати певну кількість стрільців і підстаршин на тижневий термін для сімби. При цьому до уваги бралися особисті якості, насамперед дисциплінованість воїнів.

Таким чином, військова дисципліна, основана на усвідомленні воїнами почесного обов'язку перед народом і державою, мусила опиратися не тільки на методи переконання, але й на примус. Ця необхідність викликала створення в структурах військового відомства відповідних органів – Польової жандармерії і військового судівництва. За висловом колишнього команданта Польової жандармерії Галицької армії сотника Івана Козака, жандармерія *«уявляла собою одноцільну військову частину, призначену для виконання військово-поліційної служби в області розташування дієвої армії і етапу»* [9]. Вона мала специфічні завдання: забезпечувала твердий порядок у місцях дислокації і руху військових частин Галицької армії, вела боротьбу з дезертирством (саме її підрозділи затримали на Коломийщині за два місяці 1300 дезертирів).

Організацію Польової жандармерії започаткував колишній майор австрійської жандармерії О.Красіцький, який у другій половині грудня 1918 р. сформував перший відділ при команді бойової групи «Південь» у м.Щирці під Львовом. Призначений на посаду команданта Польової жандармерії і референта НКГА, талановитий організатор і непересічний фахівець розгорнув будівництво її структур. У лютому 1919 р. він очолив Державну Жандармерію ЗУНР, а його посаду перейняв сотник І.Козак. Це був період, коли під керівництвом начальника штабу Галицької армії реорганізовано бойові групи у корпуси, бригади і полки. Відповідно творилася структура Польової жандармерії: при НКГА – відділ на чолі з командантом і референтом сотником І.Козаком, при штабах корпусів – сотні жандармерії у складі п'яти чет по 30–40 осіб (по одній для себе і стрілецьких бригад). Команданти підрозділів водночас були й референтами у справах жандармерії командирів корпусів і бригад. Відділи жандармерії створено також у складі Окружних військових команд.

Формування польової жандармерії та її діяльність базувалися на засадах організаційно-правових актів колишньої австро-угорської армії. Але вже наприкінці лютого – початку березня отаманом І.Козаком опрацьовано важливі документи «Організаційні Постанови для Польової жандармерії» та «Службова інструкція для Польової жандармерії». Вони були схвалені начальником штабу Галицької армії полковником В.Курмановичем і лягли в основу наказу НКГА від 12 березня 1919 р., який визначив структуру і завдання військової жандармерії, порядок комплектування і проходження служби [10].

Комплектування Польової жандармерії здійснювалося особами, які пройшли військову службу і жандармський вишкіл. Слід відзначити, що протягом усього часу катастрофічно не вистачало фахових жандармів, внаслідок чого штатні підрозділи ніколи не мали повного складу. Жандарми були озброєні австрійськими і російськими крісами, а старшини і підстаршини – пістолетами, часто застарілих зразків. На відміну від державної, яка мала особливий однострій, особовий склад Польової жандармерії носив армійський мундир і відрізнявся лише синьо-жовтою опаскою на лівому рукаві. Згідно з наказом командувача УГА генерала О.Грекова від 14 червня 1919 р. встановлено штатну чисельність Польової жандармерії – 2500 осіб. Але насправді на той день служило тільки 500 жандармів.

Тоді ж командант Польової жандармерії сотник М.Яворський опрацював статут для служби, який впроваджено 24 червня 1919 р. наказом генерала О.Грекова. Відповідно до статуту її перейменовано у Польову сторожу, підпорядковано Команді етапу армії і змінено структуру: до шести корпусних команд прилучено кордонні підрозділи. Командирам відділів і сотень жандармерії надавалися права командирів стрілецьких куренів і сотень. Польову сторожу ліквідували в лютому 1920 р.

У зв'язку з надзвичайно важливим значенням залізничних шляхів, мережа яких на території ЗУНР була досить розвиненою і вони служили головним засобом сполучення, командування Галицької армії постійно дбало про їх надійне функціонування. Вже на початку листопада 1918 р. за наказом полковника Вітовського ветеран Легіону УСС Ю.Буцманюк організував при Секретаріаті військових справ Залізничну військову управу, яка мала забезпечити охорону залізничних шляхів, військові перевезення, дбати про порядок на залізничному транспорті. З цією метою було сформовано п'ять команд контролю шляхів і транспорту у Тернополі, Станіславі, Стрию, Ходорові і Чорткові. У їх складі діяли команди залізничних двірців (станцій). Особовий склад новоутворених структур укомплектовувався військовиками [15, с. 299–301].

24 березня наказом Секретаріату військових справ створено Залізничну жандармерію, яка складалася з лінійних підрозділів чисельністю до 20 осіб, дислокованих на залізничних станціях Станіслава, Тернополя, Стрия, Підволочиська, Коломиї, Бережан та ін-

ших міст ЗУНР. До функцій жандармерії входило: забезпечення порядку на залізниці, охорона транспортів, затримання дезертирів.

Як свідчать документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України спеціальної уваги заслуговує організація військової розвідки на землях Галичини. Західно-українська Народна Республіка, яка згідно з Актом Злуки 22 січня 1919 р. перетворилася на Західну область УНР, спромоглася дещо зробити у цьому напрямку.

Структура військової розвідки Української Галицької Армії (УГА) складалася з її центральної ланки – розвідувального відділу при Начальній Команді УГА у складі 6 офіцерів і декількох підстаршин. Йому підлягали розвідувальні відділи армійських корпусів, котрі входили до складу їх оперативних відділів. Корпусний розвідвідділ мав одного офіцера і декількох підстаршин. У штабах бригад УГА працював «розвідний старшина» – офіцер розвідки. У військових частинах діяли розвідувальні підрозділи – піші і кінні, причому на кінну розвідку покладалися завдання ведення збору інформації на відстані 15–20 км. від позиції головних сил.

Агентура військової розвідки УГА рекрутувалася переважно з молоді довійськового віку. Назагал розвідка Галицької Армії хоч і зробила чимало доброго, залишилася далеко позаду ворожої. Нашому розвідчому апарату бракувало фахових старшин – на всіх 30 старшин, зайнятих у розвідці, було лише 6 фахових, – і, головне, грошей. Для цього, щоб поставити як слід такий для армії важливий допоміжний апарат, не було в керівничих кругах досить розуміння, і через те праця розвідного апарату не дала армії того, що вона і могла була дати.

Крім ведення польової розвідки, спецслужба УНР намагалася створити резидентури на окупованих польською армією територіях. Так, у березні 1919 р. польська контррозвідка розкрила і у Львові українську підпільну бойову організацію, яка налічувала до 700 членів. Кожний з бойовиків організації мав гвинтівку з 40 набоями. Мала вона і 4 кулемети. Основу особливого складу організації складали українські робітники-залізничники. Керівників організації Фоліса і Саломовича розстріляно. При цьому заарештовано резидента розвідки 30 УНР Л. Ганкевича. У жовтні цього ж року поляки затримали члена Українського Громадського Комітету М. Осовську, котра спільно з Л. Ганкевичем таємно вербувала військовослужбовців для УГА і переправляла їх до Чехословаччини.

Разом з нею заарештували ще 40 громадян. Всіх затриманих польська «дефензива» тримала у в'язниці, намагаючись вибити свідчення проти невинних людей, провести масові арешти і інспірувати подальші широкі репресії проти українського населення.

Негативно позначалася відсутність задовільного співробітництва між військовими розвідками УНР і 30 УНР. Непорозуміння між командуваннями Армії УНР і УГА тривали не один місяць. Лише 11 серпня 1919 р. організовано координаційний військовий орган – Штаб Головного Отамана, куди увійшли на паритетній основі наддніпрянці і галичани. Однак, компетенція штабу була вельми обмеженою, і таке обмеження в правах не дало спільному проводові повести ширшої справи для об'єднання армії і зосередження в її руках заряду всіма справами.

Повертаючись до розгляду роботи Інформбюро, зауважимо, що українська військова розвідка постійно відчувала нестачу підготовлених кадрів. Переважну більшість її співробітників складали цивільні особи, які не мали належного фахового рівня, хоч щиро бажали допомогти у війні за незалежність і територіальну цілісність України.

У ході державного будівництва творилася важлива ланка правозахисної системи ЗУНР – судівництво. 13 листопада 1918 р. у складі уряду засновано Державний секретаріат судових справ, який очолив відомий громадсько-політичний діяч адвокат С.Голубович. Як слушно зауважив український історик О.Субтельний, в основу розбудови державних органів республіки часто були покладені австрійські моделі – галичани не вдавалися до радикальних експериментів, поширених на сході. Отже, за наявним зразком територію ЗУНР поділено на 12 судових округів: Львів, Станіславів, Тернопіль, Бережани, Золочів, Коломия, Самбір, Стрий, Перемишль, Чортків, Сянок і Буковина. Водночас із розбудовою структур Секретаріату судових справ формувалось і військове судівництво Галицької армії для розгляду військових злочинів. Перше розпорядження про його організацію Державний секретаріат військових справ видав 16 листопада. Наступні розпорядження від 3 і 14 грудня 1918 р. визначили структуру, завдання і порядок діяльності військового судівництва [11].

Важливу роль відігравали Окружні військові суди, впроваджені розпорядженням ДСВС від 3 грудня 1918 р. під назвою Польовий суд Військової окружної команди. Серед найвідоміших

справ, які довелося розслідувати, були: бунт у Дрогобичі 14–15 квітня 1919 р., підготовка польською організацією антидержавного збройного повстання, випадки військових злочинів, зокрема дезертирства, грабунки [12].

Працівники військового судівництва були іменовані військовими званнями з додатком «суддя» або «судовий»: полковник, підполковник, отаман, сотник, поручник – судді; судові четарі й хорунжі. За поданням Д.Вітовського тільки в одному розпорядженні від 1 січня 1919 р. іменована вищим званням 41 особа, з них сотниками-суддями 15 [13]. Судівництво ЗУНР і Галицької армії закінчило своє існування у лютому 1920 р. Слід зазначити, що під час масових репресій навесні того ж року органи ЧК у першу чергу арештовували і розстрілювали працівників жандармерії і судівництва, вважаючи їх особливо небезпечними ворогами більшовицької влади.

Отже, силові структури Галицької армії – Польова Жандармерія і військове судівництво – зіграли позитивну роль у захисті ладу і правопорядку в армії, зміцненні військової дисципліни, виховному процесі у складний період війни.

Незважаючи на поразку в українсько-польській війні 1918–1919 рр., Галицька армія, що перейшла Збруч і з'єдналася з Армією УНР, була могутньою силою. Її боєздатність і дисциплінованість високо оцінював Головний Отаман С.Петлюра, котрий у наказі від 22 липня 1919 р. писав: «На допомогу нам прийшли брати-галичани. Вони залишили свої оселі, відходячи під переважною силою ворога; але прийшли на наш терен, як то належить дисциплінованій армії й свідомій у правоті свого діла і своїх змагань». Військові та державні діячі УНР (Євген Коновалець, Андрій Мельник, Павло Скоропадський та багато інших сучасників війни 1918–1920-х рр.) добрими словами згадували Галицьку армію. Тодішній начальник Генштабу Армії УНР Микола Капустянський згадував, що «Галицька армія уявляла із себе боєздатну регулярну армію, з не зовсім відповідним командним складом; в ній панував лад, карність і надзвичайно добре був організований тил; військовим заосмотренням Галицька армія була бідна; з національного боку це була одноманітна маса з піднесенням національним почуттям» [14].

Перший статут збройних сил УНР затверджений 17 грудня 1917 р. С. Петлюрою – генеральним секретарем Центральної Ради. Так у Розділі 1 «Загальні права та обов'язки» п.1 йдеться, що кожен

громадянин УНР повинен захищати свій рідний край, життя і добробут його мешканців від нападу ворогів. Такий юридичний принцип зафіксовано і в Конституції України (розділ 2, ст. 65). Але, на жаль, як і тоді, так і тепер не всі громадяни України дотримуються цих приписів, що негативно впливає на боєздатність будь-якої держави.

Список використаних джерел

1. Червона калина. Літературний збірник УСС. Львів, 1918. С. 119.
 2. Вістник Державного Секретаріату Військових Справа. 1919. Ч.1. С. 2.
 3. Стрілець. 1919. 13 січня.
 4. Накази та оперативні звіти Команди Етапу Армії. ЦДІАУ у Львові, Ф. 581, оп. 1,спр. 146, арк. 47.
 5. Покутський вісник. 1918, 10 листопада.
 6. Українська Галицька Армія. Матеріали і документи. Т.1. С. 621–622.
 7. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. С. 368.
 8. Стрілець. 1919. 04 травня.
 9. Українська Галицька Армія. Матеріали і документи. Т. 2. С. 253.
 - 10.Футулуйчук В. Українська Галицька Армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.). Львів–Донецьк, 2000. С. 86.
 - 11.Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. 1919. Ч. 1. С. 23.
 - 12.Литвин Микола. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. С. 187–188.
 - 13.Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. Т.1. Ч.5. С. 7.
 - 14.Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 р. Кн. 2., Мюнхен, 1946. С. 548.
- УДК 316.658:327.88-043.2

Василь Глаголюк

кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, Інститут управління природними ресурсами ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», голова Коломийського міськрайонного товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, заслужений працівник освіти України.

СУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО «Я» В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АГРЕ- СІЇ ТА ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Одним із найважливіших імперських чинників нинішньої 28-ї повномасштабної геноцидної й терористичної війни Російської Федерації проти України є потужна маніпулятивна московська пропаганда, яка спрямована на отруєння свідомості не лише росіян та українців, а й громадян зарубіжних країн на різних континентах. На людину, яка є головним об'єктом ураження, здійснюється прихований вплив через її нервову систему та психіку, здебільшого на підсвідомому рівні.

Особливість боротьби за серця і розум українців, нівелювання їхнього національного «Я» полягає в тому, що російські ідеологічні маніпулятори майстерно використовують подвійну психобіологічну природу інформації. Зокрема, «комфортна» інформація на рівні психобіологічного сприйняття може спричинити шкоду на психо-соціальному рівні чи навпаки, «цікава» призвести до неусвідомлених психобіологічних негараздів, стимулюючи девіантну поведінку особи та руйнуючи позитивні соціальні тенденції в суспільстві, які органічно пов'язані з національною життєдіяльністю [1, с. 24].

Ключові слова: історія України, історія Московії-Росії, інформація, психобіологічне сприйняття, інформаційно-психологічна агресія, російсько-українська війна (з 2014..), природа рашизму, національно-громадянська свідомість.

Від найдавніших часів до сьогодення московити=росіяни прагнуть будь-що змінити національно-психологічне спрямування розвитку українського суспільства, перетворити русинів=українців на слухняних, безмовних слуг московських=російських володарів.

Тому потрібно зазначити, що давньоукраїнська держава «РУСЬ» була уже добре відома в європейському й арабському світі 838 року, як розвинена на той час країна [2]. Московія постала на 439 років пізніше – у 1277 р. з дозволу золотоординського хана і була звичайним Улусом, підвладним династії Чингізидів на заліських просторах Північно-Східної Європи, що були заселені угро-фінськими племенами. На основі угро-фінських і татаро-монгольських племен розвинулися московити, які не є слов'янами. У 1721 р. московський цар Петро I здійснив геополітичний розбій – украв назву нашої давньоукраїнської держави «Русь» і поймає назву Московію «Руссю», що по грецькому – «Расея», «Росія».

Назвавши Московію «Росією», що означає «Русь», Петро I вводив в оману Європу, боцімто Московія не загарбувала, не підкорила Русь=Україну, боцімто московити й русини=українці є одним і тим же народом, від однієї матері, з однієї колиски, з однією мовою і що боротьба гетьмана Івана Мазепи не мала національно-державного характеру, а була внутрішньою боротьбою у Московії за царську владу.

Так традиційна для Європи Московія з волі загарбника Петра I стала Росією. Для того, щоб постати перед світом прогресивним діячем, Петро I після Полтавської битви купував в Європі освічених людей і наказував, аби вони висвітлювали діяльність Мазепи та історію України згідно з його баченням. І потім оце Петрове бачення проникло не лише в журналістику, а й в російську гуманітарну науку, якщо її можна такою назвати. Воно стало основою мистецтва і літератури. Прочитаймо, наприклад, пушкінську «Полтаву». Нині до класично маніпулятивних «досліджень» належить також «наукова» стаття «Про історичну єдність росіян і українців» Путіна – послідовника Петра I, Катерини II, інших московських царів-інквізиторів та комуністичних вождів – нищителів українства Леніна, Сталіна, Брежнєва...

Міф про «політичну мудрість і добродійство» Петра I для Російської імперії тривалий час, на жаль, насаджували й в українській історіографії. Обґрунтоване розвінчування цього міфу, яке здійснив Іван Франко, стосується і нинішнього рашиста Путіна. Прочитаймо уважно видатного мислителя Івана Франка, який об'єктивно наголошував, що *«...замість одного вікна, котре-ді Петро прорубав в Європу, він позатикав ті вікна в Європу, котрі перед ним були у нас на Вкраїні. І коли через те у нас на Вкраїні стало глухо і темно, усі*

найліпші наші сили йшли в центральне вікно і душилися і ниділи в нім, повертаючи свою працю на службу не своєму, а чужому народови. Тай подумаймо впрочім, що такого великого збудував і забезпечив Петро? Збудував і забезпечив поперед усього тую величезну централізовану машину державу, котра від єго часів подвійною вагою і подвійним гнетом налягла на Росію і на Україну. А кілько то добра, кілько крові потратилось, щоб забезпечити і утвердити таку цяцю, щоб придусити на всіх окраїнах останки вольного партікуляризму, вольного народного духа» [3, с. 271].

Уся історія творення Російської держави – це водночас історія переплавлення різних ідентичностей (насамперед української – **В. Г.**) в одну російсько-православну, російсько-імперську, російсько-євразійську [4]. Витворений за часів Петра I постулат, що Російська держава – це єдине і нерозривне ціле, як Свята Трійця, де Московія – «Бог-Отець», Україна – «Бог-Син», а Білорусь – «Бог-Дух Святий», нині наполегливо нав'язує патріарх Кіріл, благословляючи Путіна та його кровожерливих ординців на «звільнення одноплеменників», бо їх, мовляв, пригноблюють мазепинці, петлюрівці, бандерівці, фашисти й нацисти, які «захопили» владу в Україні. У такий спосіб рашистські полчища також хочуть здійснити ідею «національної єдності росіян і українців», яку насаджують ще з часів Катерини II.

На щастя, відверте і приховане російщення не в усіх українців зламало «вольного народного духа» (І. Франко). Новітній вождь-імператор Ленін, щоб зберегти єдність більшовицької російської імперії навіть змушений був піти на деякі поступки українцям. Це лукавство «вождя світового пролетаріату» Путін насаджує як історичний факт, що Ленін створив Україну. Насправді «самостійна Україна Ленінові не те, що не була потрібна, він не хотів не то, що будувати – він її смертельно ненавидів», – писав 23 січня 1924 р. Микита Шаповал. – Після Петра I, Меншикова, Катерини II Ленін найжорстокіший з московських україножерів. З жорстокістю азіата він, на зразок своїх коронованих попередників, садистично нищив Україну. «Україна мусить бути без українців» – цього старого лозунгу московських царів реально додержувався Ленін. Ну, а коли мільйони українських людських істот, заражених своїм українством, вимагають самостійності? Дайте її їм! Самостійну Україну найкраще збудуємо ми, москалі!».

І почалася знаменита вакханалія самоозначення України. Почаклунському крутили пальцями перед носом у жовторотих або примітивних людей і чаклували: *«Оце тобі Самостійна Україна, найкраща. Ти тільки йди в наше військо, служи нам, світовій революції. І вішай, мордуй всіх інакомислячих українців. Шпигуй за ними, донось нам, лай контрреволюціонерами, білогвардійцями і т.п. Це все на користь твоєї самостійній Україні»*.

Жовтороте або свитокожушне українство, яке не мало поняття про техніку політичного дурисвітства захожого москалям, з баранячими очима перло за московським кудесником, вихваляло власне поневолення... [5], не задумуючись над тим, що саме Ленін – на-тхненник і організатор жорстокої агресії та поневолення України більшовицькою Росією.

Нинішня повномасштабна війна Російської Федерації проти України – яскраве свідчення тяглості злочинної політики Леніна, Сталіна, Хрущова, Брежнєва та інших комуністичних вождів і вождиків. Неосталініст-рашист Путін, його криваві поплічники готові, як у свій час Ленін, продати себе «и дьяволу, и его бабушке», щоби відродити російську імперію – Радянський Союз. Для цього потрібно винищити національно свідомих українців, переселити на українські землі громадян Російської Федерації, змішати їх з «правильними українцями», тобто з малоросами, витворюючи нову спільність – «радянський народ» на засадах російської шовіністично-імперської ідеології та політики. Характеристика, яку дав Микита Шаповал Леніну, повністю стосується Путіна, адже йому притаманне «політичне крутість, дурисвітство і канібальська жорстокість».

Водночас метою розповсюдження московського шовіністичного вірусу є формування й утвердження проросійської ідентичності не тільки в українців, а й в громадян зарубіжних країн. Тому наголошуємо, що нинішня геноцидна, етноцидна, лінгвоцидна, екоцидна, терористична війна Російської Федерації проти України – це війна ідентичностей, світоглядів, цивілізацій, боротьба за буття чи небуття українського народу і національної держави, збереження і розвиток у країнах Європейського Союзу демократичних, морально-духовних цінностей.

Тепер загострилася морально-психологічна потреба щодо поглибленого усвідомлення кожним: і численними, і нечисленними народами, і політичними діячами, і хліборобами, і керівниками

держав, і робітниками, і багатими, і бідними, що ми всі – жителі однієї планети, що наша цивілізація збереже себе за умови збереження мови, культури, духовності кожного народу від московських нищителів та подібних до них шовіністів-агресорів. Водночас будь-яка культура має бути відкрита для світу, адже вона – дарунок радості й щастя людям. «Людина і культура – невіддільні, адже людина (аргентинець, болгарин, єврей, українець, японський) творить культуру, а культура (аргентинська, болгарська, єврейська, українська, японська) формує людину. Мудрість діалогу культур – в умінні збирати краплини відмінностей у безмежний океан добра; доброзичливий діалог культур – мов живильний ґрунт, на якому проростають зерна порозуміння, злагоди, дружби між націями, державами; творчий діалог культур – криниця, де зберігаються справжні цінності життя» [6, с. 15–16].

Щоби гідним був український внесок у загальносвітову культуру краси, добра, радості, людяності, потрібно зосередитися на найважливіших чинниках збереження і формування національного «Я» – освіті, науці, інформації в системі гуманітарно-психологічної безпеки України. Відомо, що кардинальною метою путінсько-рашистських агресорів – не допустити всебічного формування й утвердження української національної ідентичності, яка є найпотужнішим морально-психологічним підґрунтям, фундаментом розвитку соборної, самостійної, національної української України. Адже конкурентоспроможною, патріотичною, свідомою є та людина, яка опанувала правдиву історію, володіє новітніми науковими способами сприйняття і передачі інформації, освічена та практично підготовлена, насамперед у мовному, професійному та світоглядному контекстах.

Надзвичайно важливим аспектом виховання в сучасних умовах російсько-української війни є формування у кожного українця національної гідності, державницької свідомості й переконання, морально-духовних цінностей на українських націєцентричних засадах. Саме у такий спосіб створюється основа модерної української національної ідентичності. «Національна ідентичність має п'ять вимірів: психологічний, культурний, територіальний, історичний і політичний» [7, с. 21]. Однак, як уже зазначалося, в Україні впродовж віків діяли й нині діють зовнішні та внутрішні політико-ідеологічні, психолого-педагогічні механізми витискання оригінального, самобутнього, українського із власної духовної території,

що розмивало національну ідентичність і нині негативно впливає на її утвердження. Адже інформаційно-психологічна агресія, яка переросла у повномасштабну війну Російської Федерації проти України, спрямована на знищення усіх п'ятьох вимірів національної ідентичності.

За таких умов по-справжньому ефективним способом оздоровлення української нації, подолання «какаяразніца» – найсучаснішої форми витонченого зловісного російщення – є підвищення природного імунітету нації, що закорінений у життєвій позиції людини – «пізнай себе» (Г. Сковорода). Тому «необхідно якнайшвидше повернути українців у стан їхнього власного політичного, економічного, культурного та духовного націоналізму» [8], де самопізнається кожна окрема особа, нагромаджуються психічні якості свідомого національного «Я». Український теоретик нації О. Бочковський називав національну свідомість «громадським цементом, який об'єднує і перетворює первісний народ у новітню націю» [9, с. 9].

У нинішніх умовах, коли російський агресор використовує у війні проти України інформаційно-психологічний, психогенний, психоаналітичний, нейролінгвістичний і психотропний види впливу на психологію людей, актуальними є поради педагога Омеляна Вишневського, які стосуються формування в українців морально-духовних цінностей, національно-громадянської свідомості. До них належать:

1. *«Абсолютні вічні вартості»*, які мають універсальне значення, загальнолюдський характер і необмежену сферу застосування (доброта, чесність, любов, справедливість, гідність, мудрість, свобода, правда тощо).

2. *Національні вартості*, що є значущими для одного народу і не завжди зрозумілі для інших. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи вартостей належать такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності, державотворчі прагнення, історична пам'ять, прагнення до національної єдності тощо.

3. *Громадянські вартості* – ґрунтуються на визнанні рівності всіх людей і знаходять своє втілення в демократичних суспільствах та в житті громад, що визнають принципи демократії. Йдеться про права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї со-

ціальної гармонії, повагу до законів тощо. Їх антиподами є ідеї расизму, класової чи кастової ненависті і т. ін.

4. *Сімейні вартості*, які втілюють у собі моральні основи існування сім'ї, – стосунків поколінь, подружньої вірності, піклування про дітей та інших членів сім'ї, оберігання пам'яті предків тощо.

5. *Вартості особистого життя* – мають значення передусім для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя тощо» [10, с. 125].

Саме таким у сучасних умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України має бути концептуальний підхід до формування українського особистісного національно ідентичного «Я», щоби «дати рішучу справедливу відсіч усій тій московській маячні, яка брудною гнилою річкою рине на наші береги» [11].

Отже, протидією російській інформаційно-психологічній агресії має бути всебічно обґрунтована Правда на засадах україноцентризму. Україноцентризм ґрунтується на концепції націоналізму, який є філософією буття нації, її життя, розбудови, а шовінізм, фашизм, нацизм і нинішній московський рашизм, який увібрав у себе шовінізм, фашизм, нацизм і більшовизм, – це філософія поневолення і гноблення інших націй [12]. Мета націоналізму – свобода своєї нації, а мета шовінізму, фашизму, нацизму і рашизму – поневолення інших націй. Націоналізм не має нічого спільного з шовінізмом, фашизмом, нацизмом і рашизмом, оскільки він є генетично визначеним явищем природи, а це означає, що він є творінням не стільки людського розуму, скільки Всевишнього, тоді як шовінізм, фашизм, нацизм і рашизм є штучними, хворобливими, маніакальними отруйними плодами, які загрожують не тільки українській ідентичності, а й європейській цивілізації [13].

Для націоналіста національні ознаки інших народів: мова, культура, традиції, звичаї – це святині і є об'єктом поваги й пошанування, а для шовініста, фашиста, нациста і рашиста – це те, що потрібно негайно знищити, викоринити і замінити своїм. Саме такою є мета російської повномасштабної геноцидної, етноцидної, лінгвоцидної, екоцидної, терористичної війни проти України. Український націоналізм породжує подвижників і героїв, незламної волі духу особистостей з неповторно одухотвореним «Я», а московський рашизм, який увібрав у себе шовінізм, фашизм, нацизм і більшовизм виплоджує – убивць, гвалтівників, грабіжників, катів, загарбників, яничарів, холоїв.

Список використаних джерел

1. Лизанчук В. Інформаційна безпека України: теорія і практика : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 728 с.
2. Щодра О. Слов'яни і Русь в ранньому середньовіччі. Передумови і початки формування імперії русів. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 481 с.
3. Франко І. Хуторна поезія П. А. Куліша // Світ. 1882. Ч. 15.
4. Пахльовська О. Тарас Шевченко – письменник ХХІ століття // День. 2013. 24–25 травня.
5. Шаповал М. На смерть тирана // Народна газета. 1992, № 3. Січень.
6. Лизанчук В. Не лукавити словом. Львів, 2003. 560 с.
7. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 304 с.
8. Монастирський В. Націоналізм: чим він є – злом чи добром? // День, 2011. 15–16 квітня.
9. Бочковський О.-І. Наука про націю та її життя. Нью-Йорк, 1958. 79 с.
10. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти; Львів. обл. пед. т-во ім. Г. Ващенко, 1996. 238 с.
11. Мушкетик Ю. Це повинен знати кожен // Слово Просвіти. 2017. 20–26 квітня.
12. Заєць І., Вовк В. Рашизм. Особлива тоталітарна ідеологія // Слово Просвіти. 2022. 19–25 травня.
13. Монастирський В. Етноцид української нації та його наслідки // Дзвін. 2016. № 11/12. С. 141–149.

*кандидат технічних наук, доцент Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
член Донецького відділення НТШ*

СПОГАДИ ПРО ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Особливо насиченим на історичні та доленосні для України події був 1989 рік.

Тоді я був національно свідомим українським патріотом, працював молодшим науковим співробітником у Полтавському відділенні УкрНДГРІ і брав участь, переважно, в масових подіях Української національної революції, які відбувались у м. Полтаві та по всій Україні.

1 травня 1989 р., перебуваючи на гостинах у Львові, я брав участь у першотравневій демонстрації де вперше в Україні замайоріли жовто-блакитні знамена. Тоді, серед прокомуністичних колон демонстрантів від підприємств міста, йшла велика колона під жовто-блакитною символікою. Міліція намагалась заблокувати цю колону, але колона була великою і нам вдалось пройти перед головною трибуною де стояв увесь керівний склад обласної комуністичної влади. На трибуні здивування, шок, переляк. Перед цим колоною деякий час блокували і тоді Левко Лук'яненко, багаторічний в'язень радянських таборів який щойно повернувся з ув'язнення, виліз наверх блокуючої колону вантажівки і виголосив промову до демонстрантів. Після проходження перед головною трибуною, жовто-блакитні кольори заповнили увесь центральний квартал міста Лева і так тривало до настання ночі. На той час це була надзвичайна подія для України, українців і національного відродження Нашої держави.

Пригадується мітинг у Харкові влітку 1989 р. на найбільшій в Європі площі (тоді площа Дзержинського), організований національно-демократичними силами міста, на якому один з професорів Харківського університету ім. Каразіна показово спалив свій членський квиток КПУ–КПРС. Він підняв до гори руку і так тримав па-

лаючий квиток. На той час ця смілива акція професора могла коштувати йому втрати посади і звільнення з університету.

У липні 1989 р. представники російської шовіністичної організації «Пам'ять» намагались провести у Полтаві реконструкцію Полтавської битви до 280-річної дати цього побоїща. В Україні це сприйняли як приниження української нації. Для протидії шовіністичній акції росіян, до Полтави вирушили делегації національно-патріотичних осередків і організацій з різних регіонів України. Співробітники тодішнього КДБ і міліція, яка була у підпорядкуванні КДБ, перехоплювали і затримували групи патріотів у потягах, міжміських автобусах на залізничних станціях на автовокзалах. До Полтави змогли прорватись лише представники із Києва та Харкова. У ті дні в Полтаві співробітниками КДБ і міліції було оточено Корпусний парк і туди не пропускали членів осередку РУХу й інших національно-патріотичних осередків. Парк був нашіпгований людьми у цивільному від КДБ, міліції та дружинниками. І все ж 7 липня 1989 р. делегації від національно-патріотичних сил Харкова вдалось провести протестний мітинг під жовто-блакитною символікою у самому людному місці Корпусного парку – біля російського пам'ятника, який полтавці називають «чорною вороною». Того ж дня члени полтавського товариства «Рідне слово» провели ще один мітинг біля пам'ятника Т. Шевченка, де читали вірш Т. Шевченка «Розрита могила». Учасників мітингу щільно оточили люди в цивільному – співробітники КДБ, міліція. Я ніс на мітинг жовто-блакитний прапор, але це побачили перевдягнені в цивільне люди з КДБ, міліції, дружинники і мене оточили та силою відібрали прапор. Після мітингу, при спробі пройти в Корпусний парк, наш гурт силоміць повкидали у міліцейський автобус і відвезли до Жовтневого відділку міліції. Там провели обшуки, склали на кожного якісь протоколи і вже пізно вночі всіх відпустили додому. Через кілька днів до мого помешкання завітав дільничний міліціонер і під розписку вручив виклик до Октябрського суду. Суд проводив суддя на прізвище Бабакін. У залі суду були присутні два «свідки» один з російським прізвищем яке я не пригадую, інший на прізвище Ківшик. Так звані «свідки», яких біля пам'ятника Т. Шевченка та біля Корпусного парку не було, були працівниками проєктних інститутів – «Радгосппроєкт» і «Колгосппроєкт». Суддя Бабакін звинуватив мене у злісному непідкоренні вимогам міліції і виніс покарання у вигляді штрафу в сумі 150 карбованців. Постанову суду я оскар-

жив через обласну прокуратуру і її відмінили. В подіях липня 1989 р., приурочених до Полтавської битви та інших, активну участь з боку міліції брав капітан Вахнін який невдовзі після своїх міліцейських «подвигів» отримав погони майора.

Пригадую також поїздки до Києва на перепоховання тлінних останків Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого, що відбулось 19 листопада 1989 року на Байковому кладовищі. У той день був сильний мороз. Доставлені з Росії домовини із замученими у радянських таборах українськими мучениками – борцями за волю України, на ніч залишались в одній із київських церков. На ранок траурна процесія від церкви рушила, здається трьома, автобусами. По дорозі завернули у двір будинку, де до ув'язнення жив Василь Стус з родиною. Для церемонії прощання, і щоб Василь в останнє відвідав свою родину, труну з його прахом установили у дворі його багатоквартирного будинку. Там відбулось прощання з Василем Стусом. Коли автобуси прибули на Софіївську площу, траурна процесія з великою кількістю жовто-блакитних знамен вишикувалась за домовинами, щоб далі пішою ходою рухатись на Байковий цвинтар. Цьому намагались завадити працівники силових органів КДБ та міліції, але зрештою було досягнуто домовленості і колона рушила по Володимирській повз управління КДБ до пам'ятника Т. Шевченку, а далі до Байкового кладовища. На вулиці вийшла велика кількість киян, щоб провести Василя Стуса, Юрія Литвина і Олексу Тихого в останню дорогу.

8 – 10 вересня 1989 року у конференц-залі Київського політехнічного інституту відбувся І-й (установчий) з'їзд Народного Руху України. За 2 тижні до з'їзду в Полтавському осередку РУХу відбулися збори, де були визначені делегати на з'їзд РУХу від Полтави. Серед інших кандидатур, я був обраний делегатом з'їзду. Так-як за тиждень я від'їздив на відпочинок до Затоки в Одеську область на базу «Геолог», то я повідомив провідників осередку РУХу О. Келима та М. Кульчинського, що на останніх зборах осередку, перед з'їздом РУХу, мене в Полтаві і на зборах не буде, але я приїду на з'їзд РУХу до Києва як делегат. В день установчого з'їзду РУХу, під час реєстрації делегатів, виявилось, що мене в списку делегатів немає. Біля конференц-залу Київської політехніки я зустрів п. Кульчинського і запитав чому мене немає у списку делегатів, адже мене на зборах осередку обрали делегатом.

Archive of Petro Kahu (Courtesy Photo)

Archive of Petro Kahu (Courtesy Photo)

*Поховальна процесія з тлінними останками Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого на Байковому кладовищі.
(https://gdb.rferl.org/51E2B32B-8F9D-4DB3-8EAC-777D6C3EA7BF_w1080_r0_s.jpg)*

Він відповів, що мене не було на останніх зборах тому мою кандидатуру замінили на іншу. Кульчинський запропонував мені свій пропуск на з'їзд, так-як він був членом організаційного комітету РУХу і мав ще один пропуск від оргкомітету. Так я став свідком цієї важливої для українців історичної події, хоча формально (за списками) і не учасником I-го (установчого) з'їзду Народного Руху України.

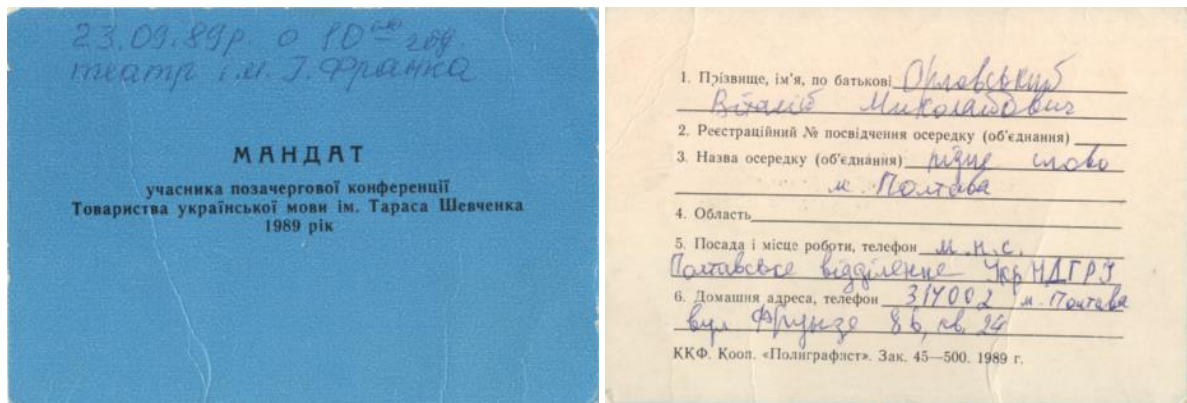

Світлина з конференц-зали Київського політехнічного інституту зроблена під час роботи з'їзду
(<https://uinp.gov.ua/storage/app/public/uploads/2022-09-08/10/5ck1662622237Us7.jpeg>)

23.09.1989 року в Києві у приміщенні театру імені І. Франка відбулась позачергова конференція Товариства української мови ім. Тараса Шевченка на яку був запрошений тодішній завідувач ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчук.

Від Полтави у конференції брали участь члени Товариства Кульчинський М. Г. і Орловський В. М. Конференція відбувалась у глядацькій залі театру. На сцені, в президії, разом із лідерами Товариства української мови ім. Т. Шевченка сидів Л. Кравчук. Ми з Кульчинським сиділи у першому ряду партеру якраз навпроти Л. Кравчука. На конференції обговорювались важливі питання функціонування української мови в Україні. Після завершення конфере-

нції делегати від різних регіонів України поїхали до Центрального республіканського стадіону перед яким проводився мітинг на підтримку незалежності України. Я привіз із Полтави плакати з гаслами про відновлення атрибутів української незалежної держави (мови, армії тощо). Плакати написали художники Рекламного комбінату Полтавської облспоживспілки за сприяння мого знайомого художника Олександра Жовтневого. Один з моїх плакатів потрапив до газети «Красная звезда» за 07 жовтня 1989 р. (нижче світлина з газети).

Мандат учасника позачергової конференції Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, яка відбулась 23.09.1989 року в Києві у приміщенні театру імені І. Франка.

Мітинг у Києві біля Центрального республіканського стадіону, 23.09.1989 р. (світлини із газети «Красная звезда» від 07 жовтня 1989 р.)

Не буде відкриттям, що під час Української національної революції серед національно-свідомих українців – патріотів України і «дисидентів» – борців за незалежність України у Полтаві знаходились люди різних мастей: приховані агенти КДБ, авантюристи і пройдисвіти кожен з яких мав свій інтерес. Одні збирали інформацію для спецслужб, інші намагались напрацювати політичний капітал на майбутнє шукаючи у цьому власну вигоду. Пригадую одного з тодішніх активістів «рабочего движения» Геннадія Захарова, якого, очевидно не безпідставно, ми підозрювали у співпраці зі спецслужбами. Тоді він не працював і його дружина намагалась позичити у мене гроші для родини і «політичної діяльності» та марно. Після проголошення Української держави родина Геннадія Захарова емігрувала до російського Пскова. Ще один «активіст» Шпірко, який у середовищі РУХівців і Просвітян постійно влаштовував сварки, згодом емігрував до Ізраїлю.

Тоді в середовищі РУХу і Просвіти потрібно було виявляти і відмежовувати «псевдопатріотів», зокрема тих, що працювали на спецслужби колишнього союзу. Розуміючи це, приблизно восени 1989 р., ми з Олексієм Захарченком, в минулому слідчим Київського РВВС, запропонували п. Кульчинському свої послуги у створенні своєїрідної контррозвідки у середовищі Полтавського РУХу, але він нам категорично відмовив. Пізніше виникли питання і до персони п. М. Кульчинського. Саме він приклав чимало зусиль щоб не допустити на лідируючі позиції в середовищі РУХу і Просвіти інтелігентну людину науковця та викладача Полтавського педагогічного інституту Покася, який міг би стати достойним лідером національного відродження в Полтаві. Таким чином, РУХ і Просвіту в Полтаві очолив п. Кульчинський, який не мав вищої освіти і потрібної підготовки – працював кранівником. Під керівництвом п. Кульчинського, з часом, РУХ у Полтаві почав втрачати прихильність місця, почався відтік членів організації. А п. Кульчинський зібрав навколо себе відповідну категорію «своїх» людей, які переслідували виключно меркантильні та особисті інтереси. Цікаво й те, що серед кандидатів на вибори до Верховної ради України від полтавського РУХу та Просвіти неодноразово балотувався лише п. Кульчинський та його син.

Після відновлення незалежності України, Російська федерація відразу почала здійснювати економічний тиск на нашу та інші незалежні держави, які вийшли зі складу імперії під назвою СРСР. У

1994 р. в Полтавське відділення УкрНДГРІ (галузевий інститут системи геології), де я тоді працював на посаді старшого наукового співробітника лабораторії Техніки і технології кріплення свердловин, звернулись підприємці геологічних об'єднань «Полтаванафтогазгеологія», «Чернігівнафтогазгеологія» і «Кримгеологія» з проханням знайти замінники на реагент НТФК (нітрилотриметилфосфонова кислота), який застосовується як сповільнювач загущення тампонажних розчинів при цементуванні глибоких свердловин. Реагент вироблявся в Росії, яка тоді різко підняла на нього ціну. В лабораторії ми склали список реагентів-сповільнювачів, які могли б стати замінниками російського реагенту. В пошуках інформації про виробників потрібних реагентів, я поїхав у відрядження до Києва та Івано-Франківська. Необхідну інформацію було знайдено у Міністерстві малотоннажної хімії, Державному комітеті із садівництва та виноградарства та Івано-Франківському заводу тонкоорганічного синтезу. Були знайдені вітчизняні реагенти-сповільнювачі – ВКК (винно-кам'яна кислота) і декстрин. Реагент ВКК практично не поступався російському НТФК і виготовлявся в Україні. Реагент декстрин мав обмежений діапазон температур. Для підвищення його термостійкості до 120 °С лабораторією було запропоновано застосовувати декстрин разом з мідним купоросом. Це дало змогу українським буровим підприємствам системи геології і газової галузі (об'єднання Укрбугаз) на деякий час відмовитись від російського реагенту, що змусило Росію знизити ціни на реагент НТФК до прийняттого рівня.

Література

1. Три дні вересня (Матеріали установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову). — К.: Редакція «Україна. культура. Наука», 2000. — 496 с.
2. Куєвда В. Т. Знищення ТУМу було першим потужним ударом по національному рухові в Україні // URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=37874&PAGEN_2=2
3. Пасько І.Т. Рух — місце в історії // URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=43242

*кандидат технічних наук, доцент Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
член Донецького відділення НТШ*

ЛУБЕНСЬКА РЕСПУБЛІКА 1905-1907 РОКІВ

«Лубенська республіка» (часто також Лубенська Громадська самооборона) — політико-адміністративний орган-комітет, створений у 1905 році у зв'язку з подіями Російської революції (1905—07) в місті Лубни тодішньої Полтавської губернії з представників українських національних сил, що фактично здійснював самоуправління на території міста і околиць (частини повіту) до 1907 року. Питання так званої «Лубенської республіки» є мало дослідженим українськими істориками, його оцінки варіюють від визначення явища як суто локальної самооборони з деякими культурними звершеннями до називання подій «першою українською державою» у новітній історії.

У 1905 році в Російській імперії вибухнула революція. Люди виходили на мітинги та вимагали запровадження восьмигодинного робочого дня, свободу слова, преси та демократичних реформ.

Значна частина росіян, які не підтримали революцію, об'єдналися в “союз русского народа” і виступили на боці імперії проти революціонерів. Їх назвали чорносотенцями¹. Чорносотенці заявили, що в революції винні євреї, а тому їх треба бити. Вони громили єврейські квартали у різних містах України.

З початком революційних подій в Російській імперії у 1905 році, в Лубнах на Полтавщині братами Шеметами та їх соратниками був створений коаліційний комітет (Лубенська Республіка) за участю представників українських національних сил, переважно Української соціал-демократичної робітничої партії та

¹ Чорносотенці – збірна назва для низки російських монархічних й ультра націоналістичних організацій, що виникли після революції 1905 року в Російській імперії. Назву взяли від низового нижньогородського ополчення Смутного часу, під проводом Кузьми Мініна. Виступали за збереження самодержавства на основі уваровської формули «Православ'я, самодержав'я, народність». Період особливої активності чорносотенців припав на 1905–1914 роки.

інших, зокрема, Української Народної Партії (УНП), заснованої М. Міхновським та більш поміркованої Української Радикально-Демократичної Партії (УРДП). Комітет фактично здійснював владно-адміністративні повноваження у Лубнах та деяких селах Лубенського повіту до 1907 року.

Лідером Лубенської Республіки був Андрій Лівицький (пізніше Президент УНР в екзилі у 1926–1954 роках), лідер Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Лівицький мав козацьке походження, освіту юриста і математика і служив у Лубенському окружному суді. Його архіви, мемуари і документи стали головними джерелами дослідження Лубенської республіки.

Лубенська республіка 1905 – 1907 рр.

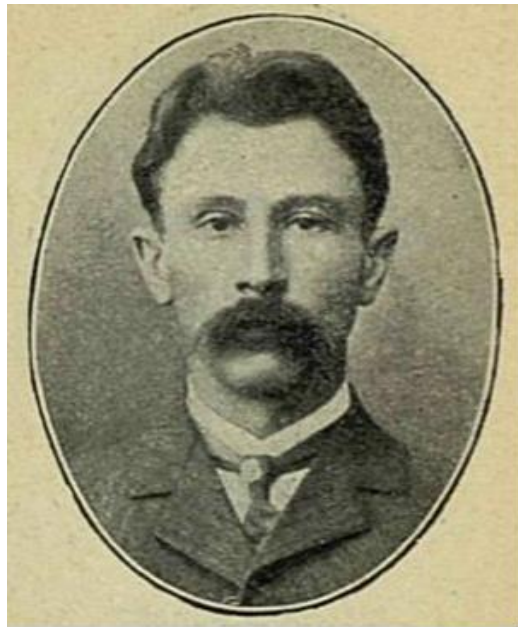
Малюнок: https://artefact.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/repin_17october-1024x555.jpg

Один з лідерів Лубенської Республіки Володимир Шемет став депутатом від Полтавщини до Державної Думи – першого парламенту російської імперії. Там він просував закони, які захищали права та інтереси українців на освіту рідною мовою, на можливість видавати газети та журнали українською мовою, створювати громадські організації та виходити на мітинги.

У проголошеній Лубенській республіці була власна Лубенська самооборона, яка протидіяла арештам революціонерів царською владою, зупиняла єврейські погроми і підтримувала правопорядок

на території «Республіки». Для цього в Лубнах було створено шість підрозділів самооборони, які патрулювали місто.

Лубенська республіка повністю контролювала порядок в місті і в повіті – повсюдно працювали підприємства, велася торгівля, економіка зростала і без втручання царських чиновників.

Андрій Лівицький (ліворуч). Світлина : https://artefact.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/andrij_liwyski.jpg

Володимир Шемет (праворуч). Світлина: https://artefact.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/shemet_vladimir_mikhailovich2-removebg-preview.png

У листопаді-грудні 1905 року лідери Лубенської Республіки – брати Шемети, почали видавати в Лубнах першу на Наддніпрянській Україні газету українською мовою «Хлібороб». Редактором і видавцем газети був В.М. Шемет. Газета видавалась накладом 5 000 примірників на кошти Лубенської української громади. У ній пропагувались ідеї автономії України, соціальної рівноправності, створення селянських спілок, друкувались постанови волосних сходів і селянських громад про землю і народну освіту.

Перше число «Хлібороба» було поміркованим, але починаючи з другого числа звучать заклики до революційної боротьби і не стільки соціальної, а й національної. Про це йдеться в статтях «Про автономію», «Про Фінляндію». В них відкрито звучать заклики вибороти втрачені давні права. Газета була наповнена демократизмом, який відстоювали Володимир і Микола Шемети.

Вже в першому числі газети українські інтелігенти ставлять перед собою мету – «боротися за кращу долю хлібороба в згоді і поруч з місцевими робітникам». Це був «селянський часопис».

Оскільки Володимир Шемет перебував під наглядом поліції, редактором вважався Микола Шемет. Газета виходила у співпраці з Миколою Міхновським.

У четвертому номері був заклик: «Селяни усієї України, єднайтеся!», він був конфіскований імперською владою. Після виходу п'ятого номера накладом 80 000 примірників газету було заборонено. Видавці спробували поновити газету змінивши назву на «Хліборобська справа», але успіху не мали.

Засновником газети вважається Володимир Шемет, а його брат Микола Шемет – випусковим редактором. Микола Шемет закінчив юридичний факультет Київського університету, був одним із найдіяльніших членів Української Народної Партії, разом з Миколою Міхновським видав у Львові знамениту брошуру «Самостійна Україна».

Газета «Хлібороб».

Світлина: https://artefact.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/nbuv_vernadskego_2015_43-1024x768.jpeg

Андрій Лівницький писав, що газета «Хлібороб» була першим україномовним виданням у російській імперії за всю її історію.

Як зауважував Борис Грінченко: «Налякана погромами й карами ні одна київська друкарня не згоджувалася випустити перший

номер української газети. І несподівано в малесеньких Лубнах знайшлася друкарня, що глянула на цю справу інакше».

Але царська влада поступово переходить у наступ. Починаються масові обшуки й арешти. Для розправи над революційно налаштованими робітниками і селянами в Лубни було направлено каральний загін інгушів.

Сучасник тих подій Гаврило Гурза згадував, що йшли арешти за вказівкою пристава. Під суд було віддано близько 50 чоловік. Виникла справа «Лубенської республіки», настільки складна за складом і обставинами, що самому Столипіну довелося втрутитися, щоб не оскардитися.

Всі революціонери, заарештовані у 1906 і 1907 роках, були тісно пов'язані між собою.

Після поразки революції царським режимом було заарештовано 57 учасників Лубенської республіки. У 1907 році в Києві над ними проведено показовий суд, відомий як «Лубенський процес». Зокрема, перед військовим окружним судом постали головні обвинувачені: Андрій Лівицький, його дружина Марія, Володимир Шемет, Микола Сахаров, донька Бориса Грінченка Настя Грінченко та інші.

З матеріалів Лубенського краєзнавчого музею відомо, що активною учасницею революційних подій 1905 року була Клавдія Никифорівна Лебединська, яка народилась у 1861 році, закінчила Лубенську Олександрівську гімназію. Їй, домашній учительці, дозволено відкрити в Лубнах приватне жіноче училище третього розряду. Після арешту Лебединської, у кримінальній справі революціонерки до замаху на поліцейського наглядча додалося ще й розповсюдження нелегальної літератури. Журналіст і краєзнавець Борис Ванцак пише, що поліція і козаки напали на будинок Лебединської, вона відстрілювалася. Після арешту її доля не відома.

30 серпня 1907 року заарештовано відому лубенську революціонерку Марію Бакайченко. В її садибі було знайдено підпільну друкарню. При обшуку поліцейський наглядач Фабрикант знайшов на підводі, що стояла у дворі, кошик із друкарським шрифтом і копіографом, у якому було два відбитки прокламації.

Поступово арештовували всіх революціонерів не тільки у повітовому місті, але й у всьому Лубенському повіті.

Краєзнавець і журналіст Валерій Козюра пише, що на початку 1907 року в місцеву в'язницю щоденно привозять революціонерів

не одиницями, як раніше, а цілими десятками: 18-го січня приведено чоловік 17 селян із сіл П'ятигірець і Юсківець, 19-го січня привели 30 чоловік з Яблунева та інших сіл.

Борис Ванцак пише, що десятки робітників і працівників залізничного депо було віддано до суду або звільнено з роботи. Акціонерне товариство залізничників спішно перетворило депо з основного на оборонне, що різко зменшило кількість робітників.

Тюрми були переповнені. І тим, хто одержав кілька місяців ув'язнення, довелося чекати своєї черги.

Всі активні революціонери були заарештовані в період 1906–1913 роки. Майже ніхто не уникнув покарання. Вся імперія була переповнена «столипінськими галстуками».

Коли вийшов царський маніфест про розпуск першої Думи, Володимир Шемет з групою депутатів підписав «Виборчу відозву» – заклик до народу виявити «пасивний опір урядові» – не платити податків, не давати рекрутів доти, доки цар не призначить нових виборів до Думи. Майже всіх, хто підписав цю відозву, було засуджено до трьох місяців в'язниці. Однак для Володимира Михайловича репресії на цьому не закінчилися, над ним «висіли» ще справи «Лубенської республіки» та «Хлібороба». На так званому «Лубенському процесі» у 1906 році Михайла та Володимира Шеметів захищав адвокат Микола Міхновський. Братів Шеметів спочатку засудили до страти, але після двох місяців адвокатських зусиль М. Міхновського їх звільнили.

Зусиллями Миколи Міхновського, Арнольда Марголіна та інших адвокатів, апеляційний суд виправдав команду Лубенської Республіки і ув'язнених вдалось виправдати та звільнити з-під варти.

Лубенська республіка – перший успішний політичний проєкт українців у ХХ столітті, який досягнув результатів: чорносотенці не змогли розгромити місто, а лубенці запустили процеси прямої демократії і здобули цінний досвід у розбудові українських громадських та політичних проєктів.

В наш час Лубенською міською владою увіковічено пам'ять про події революційних 1905–1907 років. У 2000 році проведено пошуки послання братів Шеметів у ХХІ століття. На місті родинного поховання родини Шеметів встановлено меморіальний комплекс. Одну з вулиць міста названо «Лубенська республіка». Відновлено видання газети «Хлібороб», а її редактор О. Гаврильченко

досліджує революційні події 1905–1907 років. Збереглась історична будівля окружного суду м. Лубни в якій відбувався розгляд справи № 38 учасників «Лубенської республіки».

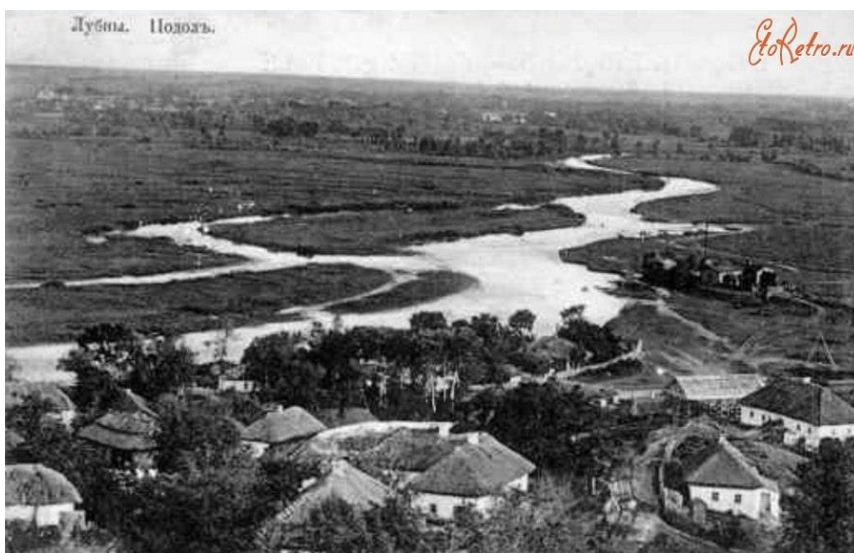

Родинне поховання Шеметів. Меморіал відкрито у 2000 році.

Світлина: https://kurkul.com/storage/tilda/21542475/img/tild6537-3237-4464-b736-646131653432__foto7.jpg

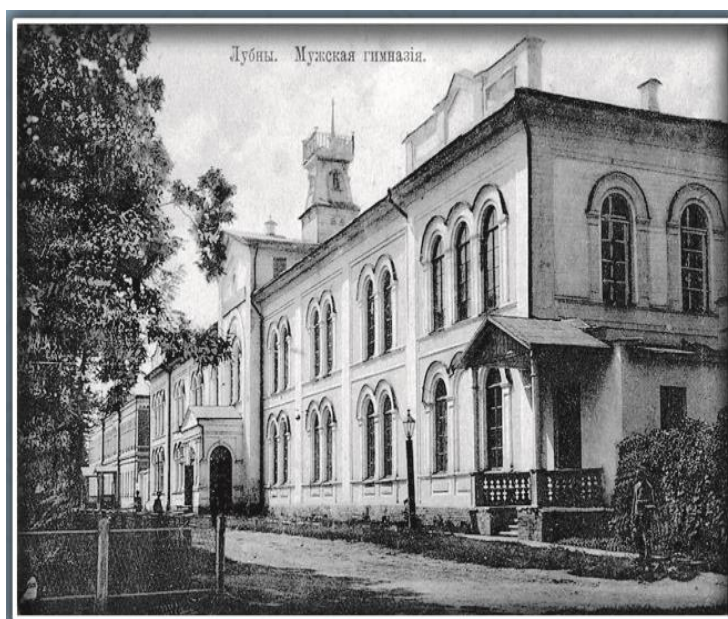

Гранд-готель (праворуч) в якому розташовувався штаб «Лубенської республіки» (ліворуч – Троїцька церква).

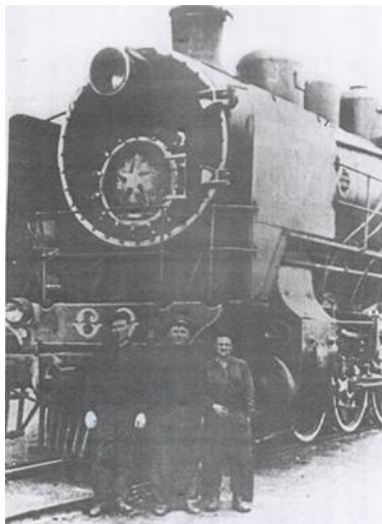

Заплава річки Сули, де в 1905–1907 рр. робітники збиралися на таємні сходки.

Хорольський спуск на початку XX століття, де відбувалися мітинги жителів міста і селян сіл Солониця та Засулля влітку 1905 року.

Лубенська чоловіча гімназія на початку XX століття учні якої брали участь у страйку 1905 року.

Лубенські залізничники, учасники Всеукраїнського страйку 1905 року.

Учасник революційних подій
1905 року в селі
Яблунево Гончаренко
Я.М.

Будинок окружного суду в Лубнах, в якому слухалась справа 38 організаторів «Лубенської республіки»

ДЖЕРЕЛА

1. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – Київ: Академвидав, 2004. – 650 с.
2. Ванцак Б. Унікальне видання // Лубенщина. – 1995. – № 87, 88.
3. Ванцак Б.С. Рідний край: Посібник / Б.С. Ванцак, В.М Козюра. – Лубни, 1993. – 104 с.
4. Вортман Д. Я., Голобуцький П. В. Лубни [Архівовано 5 березня 2016 у Wayback Machine.] // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій

(голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2009. – Т. 6: Ла-Мі. – 790 с. – С. 281–282.

5. Гайдуков Л.Ф. Історія України: Посібник / Л.Ф. Гайдуков, В.Ю. Крушинський. – Київ: Либіть, 1999. – 272 с.

6. Жук В.Н. Революція 1905 – 1907 років на Лубенщині // Матеріали міського архіву. – Ф.62. – № 129.

7. Івасечко Б. Воскресають лише там, де є могили // Хлібороб. – 2000. – № 2. – С. 4.

8. Коваль Г.П. Лубни (1905 – 1914 роки): миттєвості історії / Г. П. Коваль. – Миколаїв, 2020. – 350 с.

9. Козюра І. Іскривці: чотири століття історії / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава: АСМІ, 2002. – 80 с.

10. Коржик Р. Лубенська республіка: український спротив російській ксенофобії та антисемітизму. – журнал “Артефакт”. – 26.11.2024. URL:

<https://artefact.org.ua/history/lubenska-respublika-ukrayinskyj-sprotyv-rosijskij-ksenofobiyi-ta-antysemityzmu.html>

11. Стара Полтава – Лубенська Республіка. – 12 вересня 2023 р. URL:
<https://www.facebook.com/starapoltava/posts/%D0%BB%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82-%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%83-1905-%D1%80%D0%BE/642292514712797/>

УДК 341.485

Віталій Орловський

кандидат технічних наук, доцент Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,

член Донецького відділення НТШ

Олександра Терещенко

красознавець, Полтавський район

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ НА РЕШЕТИЛІВЩИНІ ЗІ СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦІВ

Решетилівський район – колишня адміністративно-територіальна одиниця у Полтавській області України з адміністративним центром у місті Решетилівка. Перша документальна згадка про селище Решетилівка датується 01 травня 1638 року у зв'язку з селянсько-козацьким повстанням під проводом Дмитра

Гуні та Якова Острянина. Другою за часом писемною згадкою про Решетилівку є її позначення на Генеральній карті відомого французького інженера і картографа Гійома Левассера де Боплана, надрукованій у Гданську 1648 року.

На Решетилівщині голод розпочався ще з осені 1931 року, хоча за врожайністю рік не відрізнявся від попередніх. Все зерно з-під молотарок вивозилося на станцію в рахунок держзаготівель, навіть, не залишалось зерна для розрахунку з колгоспниками на трудодні. У господарствах залишався лише насіннєвий фонд.

Усіх, хто виступав проти непомірного плану хлібозаготівель, окупаційна влада називала «куркульськими посіпаками». До таких колгоспників негайно застосовували репресивні заходи. Типове повідомлення тих днів: *«Куркуль Куцевол Семен з Лимарської сільради намагався зірвати готування до третьої більшовицької весни, відмовляючись віддавати посівний матеріал та разом з тим злісно не виконував плану хлібозаготівель. Цей ворог радянської влади зайвий хліб продавав спекулянтам. Виїзна сесія Нарсуду засудила його на 10 років далеких таборів з конфіскацією майна»* [1].

У січні 1933 року масовий голод набув нечуваних масштабів. Проте з трибуни об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) Сталін заявив: *«Ми, безперечно, добилися того, що матеріальне становище робітників і селян поліпшується у нас рік у рік. У цьому можуть лише сумніватися хіба що закляті вороги радянської влади»* [2]. Після такої заяви Сталіна висловлювати іншу точку зору було небезпечно. Але становище в окупованій Україні і, зокрема, на Решетилівщині, було катастрофічним. Представники місцевої влади організували по селах Решетилівського району спеціальні бригади, які викликали селян до сільських рад та вимагали негайно відвести на станцію мішок зерна. Відпускали лише тоді, коли селянин давав згоду. За нездачу зерна селян засуджували на 10 років. Деякі селяни-бідняки під тиском і залякуванням від безвиході накладали на себе руки.

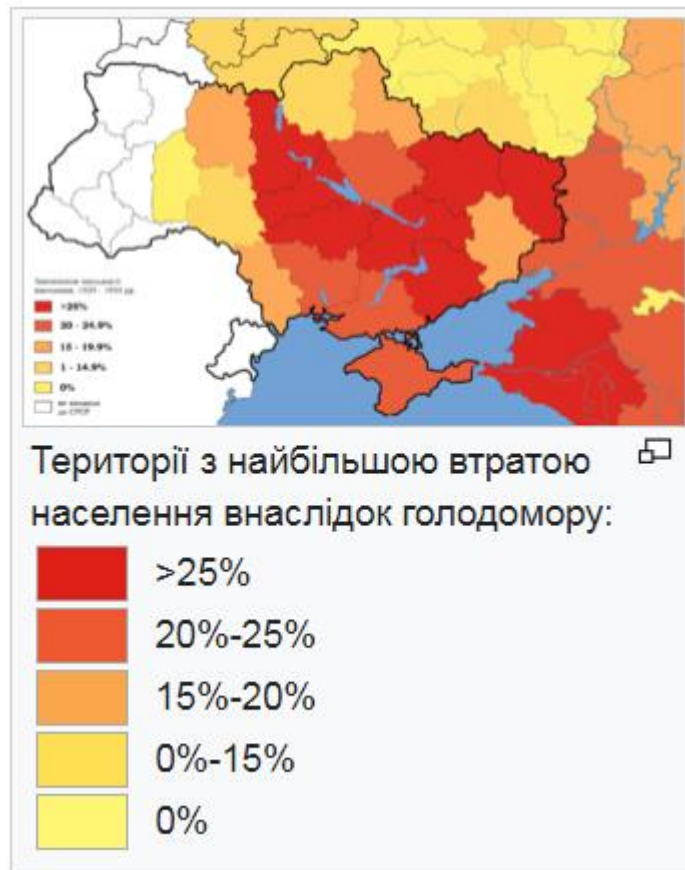
Трагедія голодомору 1932 – 1933 років торкнулася практично всіх селянських родин. Люди, які пережили голодомор, свідчать про сумні події тих років.

Житель села Мушти Малообакайської сільської ради Лобода Федот Потапович згадував: *«...Люди не хотіли йти до СОЗ (спільний обробіток землі), бо кожен мав землю і худобу і сам собі ха-*

зайнував. Часто говорили: «Хіба в гурті можна жити? Гуртове – чортове...». Колективізацію проводили примусово. Не подаси заяви до колгоспу – обкладуть такими податками, що не встигатимеш виплачувати, або заберуть вола чи корову та все до зернини, а самого виженуть з хати або на Соловки...» [3].

«У природі не змінювалося нічого, були сприятливі умови для врожаю, але політика була така, що треба було все віддати. Бувало приховаєш жменю квасолі, та ходили бригадами миротворці по хатах і нищпорили скрізь» [3].

«...У 1933 році люди в селі ходили опухлі, ніби водою налиті, наче хто їм під шкіру насоса накачав. Весна, а їсти нічого. В хід ішли лопухи, лобода, листя липи. Їли собак, котів, мишей, сорок, ворон, жаб усе, що до рук потрапляло. Люди, які були виморені голодом, ніби втрачали розум, ставали, як звірі» [3].

Жителька села Малий Бакай Арендаренко Настя Яківна розповідала: «По дворах ходили комсомольці, забираючи останні харчі. Якщо хто з матерів намагався сховати хоч жменю зерна до дитини в колиску, то вони, викидаючи постіль, забирали останнє зерно, ще й жорстоко били нагайками. Одного разу знайшли давню овечу

шкіру, загорнули в неї квочку з курчатами, яка залишилася в господарстві, а потім задавили і викинули її, відійшовши від хати» [4].

Тож, владою на селі, проводились обшуки обійсть сільських жителів і насильне відбирання усіх харчових запасів, заготовлених селянами до нового врожаю і не лише зерна. Це була злочинна акція тодішньої окупаційної більшовицької влади, спрямована на очищення території від автохтонного населення – тотальне фізичне винищення українського селянства. Люди вмирали від голоду цілими родинами. Смертність була настільки високою що перевищувала середній рівень у 8 – 9 разів.

Жителька села Малий Бакай Вовк Олена Євдокимівна, 1923 року народження розповідала: *«Кінець 1932 та початок 1933 року у нашій родині був роковим. Сім'я з семи чоловік залишилася без батька. Він був засуджений за непокору працювати в колгоспі. Одної ночі місцеві активісти забрали все, навіть заховану торбинку із сухими вишнями. У хаті пусто, лише вода, їсти нічого. Мама – тяжко хворі, діти – малі. Старші ходили в поле, відривали гнилу картоплю, мерзлий буряк. Але так тривало недовго. Першими померли менші – Галя і Сашко, потім брат Володя. Найстарший, Микола поліз на дерево за шовковицями, але впав з висоти, дуже побився і через декілька днів помер. Невдовзі не стало і мами. У 9 років я залишилася сиротою» [5].*

З листа начальника Харківського обласного відділу ДПУ Кацнельсона голові ДПУ УСРР В. Балицькому про голод на Полтавщині (тоді Харківська область): *«Особо поражены продзатруднениями Хорольский, Чутовский, Полтавский, Решетиловский, Кобеянский, Ново-Санжарский районы, где заболевания и смертность на почве истощения начали принимать угрожающие размеры. Голодают колхозники и их семьи. Помощь им не оказывается из-за отсутствия каких бы то ни было продовольственных ресурсов. В связи с этим ежедневно умирает несколько человек» [6].*

За різними даними, під час штучного голодомору 1932 – 1933 років організованого окупаційною російською більшовицькою владою в Україні померло біля 10 мільйонів людей. На Решетилівщині голодомор забрав до семи тисяч селян. У Малобакайській сільській раді від штучного голоду померло щонайменше 75 людей.

Зі свідчень очевидців, голод не був наслідком стихійного лиха, як переконували представники органів окупаційної російської радянської влади і представники КПРС–КПУ. Це була спланована і

організована окупаційним російським комуністичним режимом злочинна акція, з метою винищення українського населення для очищення українських земель від місцевого люду, від українського генофонду та заселення території України представниками народностей російської федерації. У вимерлі від голоду українські села цілими ешелонами завозили північних зайд і поселяли в будинки, де ще залишався трупний сморід від померлих власників.

Джерела

1. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929-1933: Збірник документів і матеріалів. – Полтава, 1997. – 264 с.
2. Горошко С. І., Червінський В. І. Голодомор 1932 – 1933 рр. Українська гуманітарна катастрофа ХХ століття: – К.: Україна, 2016, –180 с.
3. Лобода Ф.П. Свідчення про голод 1932 – 1933рр. у селі Мушти Решетилівського району
4. Арендаренко Н.Я. Свідчення про голод 1932 – 1933 рр. у с. М. Бакай.
5. Вовк О.Є. Свідчення про голод 1932 – 1933 рр. у с. М Бакай Решетилівського району
6. Сергійчук М. І. Український хліб на експорт: 1932 – 1933. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. – 432 с.
- 7 В. Ю. Васильєв, Р. Ю. Подкур Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2010.

УДК 94:271.2-788-055.2 (477.87)«1911/1938»

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології, етнології та культурології України Ужгородського національного університету, в. о. голови Історичної комісії Закарпатського осередку НТШ.

ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗБУДОВА ПРАВОСЛАВНОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТИРЯ В с. ЛИПЧА (1911-1938 рр.)

У статті йдеться про заснування та розбудову православного жіночого монастиря в с. Липча на Хустщині в період 1911-1938 рр. Звертається увага на господарський розвиток обителі, вказано

головні статті доходів та видатків, з'ясовано зростання кількісного складу черниць. Прослідковано співпрацю керівництва монастиря з тодішніми керівниками православної церкви на Підкарпатській Русі. На окремих прикладах показано місіонерську роботу черниць.

Жіноче чернецтво на Закарпатті завжди відігравало значну роль у просвітницькій та місіонерській діяльності православної церкви. Перший жіночий монастир на території краю був заснований жінкою подільського князя Федора Корятовича – Домнікою. Він знаходився на лівому березі Латориці на Сорочій горі – напроти Чернечої гори. За свідченням угорського дослідника Л. Туровці, у XVIII ст. ще було видно його руїни [1].

На сьогодні на території Закарпатської області діють більш як 50 чернечих православних громад. Серед них і Свято-Різдва Богородицький жіночий монастир в с. Липча Хустського району. У 1936 р. інок Олексій Дехтерьов видав невелику за обсягом книжечку, що містила опис церковних споруд та господарського життя обителі [2]. Цінну інформацію містить курсова робота ієромонаха Сергія Цьоки «Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия», що захищена в 1960 р. на звання кандидата богослов'я та видана після смерті автора у 2013 р. [3]. Автор даної публікації вже звертався до цієї тематики, видавши у 2005 р. нариси історії монастиря в Липчі [4]. У 2014 р. було видано книгу «Сповідниця імені Христового. Життєвий шлях ігумені Параскеви (в схимі Ніни) (Прокоп) (30.04.1896-4.04.1967), настоятельки Липчанського та Мукачівського православних монастирів», в якій прослідковано біографію засновниці монастиря через призму історичного розвитку чернечого осередку [5]. На той час ми не мали у своєму розпорядженні значної кількості матеріалів, які доступні сьогодні.

Для підготовки даної публікації залучено до аналізу документи архіву Мукачівської православної єпархії. Робота з документами утруднюється тим фактором, що вони до сьогодні є невпорядкованими. Умовно опрацьовані нами матеріали можна розділити на 6 груп: 1) листування про заснування та діяльність монастиря з єпархіальними архієреями та цивільною владою різних рівнів; 2) договори купівлі-продажу (24 угоди); 3) протоколи засідань загальних зборів монастиря та зборів монастирського управління; 4) єпархіяльні звіти про перевірку господарської діяльності обителі; 5) проєк-

ти статутів; 6) монастирські звіти про господарську та місіонерську діяльність. Незначна кількість документів з історії монастиря в 1924-1938 рр. зберігаються в Державному архіві Закарпатської області.

Вивчивши значний пласт джерельного матеріалу ми розробили та пропонуємо періодизацію історичного розвитку Липчанського монастиря:

I період: початковий (1911-1924 рр.) (з часу появи чернечого життя та до офіційної реєстрації громади в 1924 р.);

II період: 1924-1938 рр. (розбудова обителі в с. Липча, ріст місіонерської ролі монастиря на території краю);

III період: 1938-1944 рр. (погіршення господарського становища монастиря);

IV період: радянський (1944-1961 рр.) (зростання кількісного складу монастиря внаслідок ліквідації інших чернечих громад; конфіскація земельної власності на користь колгоспів; ідеологічний тиск);

V період: ренесансний (з 1990 р.).

Пропоноване дослідження присвячено першим двом періодам в історії обителі.

Напередодні Першої світової війни, коли у с. Іза розпочалося відродження православної церкви, чимало дівчат прагнули присвятити себе служінню Богу. Послушниці об'єдналися навколо Юліанії Прокоп та збиралися для молитви у місцевого жителя Петра Симулика. У 1911 р. вони придбали будинок та перенесли його в урочище Іза-Карпутлаш, де заснували чернечу громаду. Насельниці дотримувалися посту та всіх чернечих правил, прагнучи наслідувати відомих християнських подвижників. 12 грудня 1912 р. монастирську споруду було виявлено та зруйновано угорськими жандармами, а 12 дівчат посаджено під домашній арешт.

У березні 1923 р. Ю. Прокоп прийняла чернецтво з іменем Параскева. Протягом року було пострижено 40 послушниць з с. Ізи та навколишніх сіл. У 1924 р. декілька сестер на чолі з Параскевою Прокоп звернулися до делегата Сербської православної церкви, єпископа Нішського та Карпаторуського Досифея Васича з проханням про заснування жіночого монастиря. На той час православні парафії Закарпаття у переважній більшості знаходилися в складі СПЦ. Близько 10 громад визнавали празького архієпископа Савватія Врабеца, котрого поставив Вселенський патріарх. У листі до на-

стоятеля храму в с. Іза ієромонаха Амфілохія Кеміня владика Досифей повідомляв, що запропонував влаштувати кілька сестер до монастиря за межами краю [6]. Він також звернувся до ігумені жіночого монастиря Кувеждин в Сербії, з проханням прийняти на навчання кілька закарпатських черниць. За свідченням ієромонаха Сергія Цьоки, до Сербії вирішили відправити 6 черниць, котрі вготували необхідні документи. Однак, в останній момент, поїздки було скасовано. Єпископ дозволив будувати монастир на Підкарпатській Русі (офіційна назва Закарпаття у складі Чехословаччини) [7].

Черниці розпочали пошук земельної ділянки під монастир. Розглядалися окремі варіанти в селах Горінчово, Іза, Кошельово. За сприяння настоятеля приходського храму в с. Липча ієромонаха Пантелеймона Кундрі вони зупинили свій вибір на урочищі «Обрубанець». Власниками ділянок виявилися: Марія Вакаров, Михайло Липчей, Іван Липчей, Федір Барна [8]. Селяни передали земельну власність під монастир, з умовою, що черниці будуть згадувати їх у молитвах. Довідавшись про те, що на околицях Липчі розпочинається побудова православного обителі, місцеве населення стало активно допомагати черницям. Староста села Олександр Липчей подарував зі свого лісу чимало будівельного матеріалу. Фінансову допомогу надали єпископ Досифей Васич (2000 Кс [9] та 500 000 Din [10]), архімандрит Олексій Кабалюк та ігумен Діонісій Пирко (20 000 Кс) [11].

5 червня 1925 р. відбулося закладка першого каменю під фундамент Різдва-Богородицького жіночого монастиря. Урочисте богослужіння очолив ієромонах Амфілохій, якого єпископ призначив благочинним обителі [12]. Попри труднощі, до кінця року звели житловий корпус на шість келій та монастирський храм. Згідно з звітом, на будівництво було витрачено 46 823 Кс (залізне покриття – 5 353 Кс; дерево на стіни та вежі – 9 396 Кс; оплата працівників – 6 540 Кс і т.д.) [13].

На початку 1926 р. з ініціативи єпископа Досифея розпочалося упорядкування чернечого життя в монастирі. У листі до ігумена Амфілохія від 16 квітня 1926 р. він виклав головні положення та правила проживання в нововідкритій обителі. Єпископ наголошував, що сестри повинні вільним голосуванням обрати собі настоятельку, яка, своєю чергою, зобов'язана керувати життям монастиря, дотримуючись відповідного статуту [14]. На виконання наказу

владики 15 травня 1926 р. в Липчі відбулися загальні монастирські збори. Сестри одноголосно обрали настоятелькою Параскеву, її помічницями: Февронію Рацюк (благочинна) та Марину Кемінь (економ) [15]. Навесні 1926 р. було закінчено зведення другого житлового корпусу, кухні, трапезни, майстерні. Загальні витрати на будівництво вищеназваних споруд становили 62 893 Кс. Згідно зі звітом, кошти витрачалися на будівельний матеріал, роботу столяра, теслі, муляра, виготовлення іконостаса [16].

На початку січня 1927 р. на Підкарпатську Русь замість єпископа Досифея прибув єпископ Новосадський Іриней Чирич. 9 лютого 1927 р. він відвідав монастир в Липчі та пообіцяв черницям всіляку підтримку [17]. Вже 15 липня 1927 р. Єпархіальне управління запропонувало керівництву монастиря взятися за пошив одягу для духовенства [18]. Через тиждень настоятелька Параскева повідомила єпископа, що «серед сестер є швачки та монастир має можливість шити на замовлення одяг для священників» [19]. На звороті листа-відповіді знаходимо єпископську резолюцію: «Негайно рекомендувати церквам і священникам, щоб зверталися до настоятельки для пошиття риз та одягу» [20]. Таким чином, черниці отримали важливе джерело поповнення бюджету. Зважаючи на активну розбудову монастиря, монахині постійно мусили були шукати фінансову допомогу. З цією метою 16 вересня 1927 р. Єпархіальне управління видано монахині Параскеві свідоцтво, що підтверджувало її посаду, а 23 вересня настоятелька отримала дозвіл для збирання пожертви у селах Великі Лучки та Горонда Мукачівського округу. 2 листопада 1927 р. аналогічний дозвіл було видано для збору пожертв у Празі.

У 1928 р. на Підкарпатську Русь прибув єпископ Серафим Йованович. 22 квітня 1928 р. монастирське правління звернулося до єпископа з проханням затвердити ігумена Діонісія Пирка на посаді священника. У проханні вказувалося, що його направив до Липчі голова Духовної консисторії архімандрит Олексій Кабалюк. 5 травня 1928 р. єпископ Серафим видав розпорядження: «о. Ігум. Діонісія тимчасово призначаємо у довірений Вам монастир для виконання богослужіння та молитовних треб» [21].

На вимогу Єпархіального управління від 19 червня 1928 р. настоятелька Параскева підготувала детальний звіт про становище монастиря. Згідно з цим документом, під її керівництвом проживало 54 особи (19 монахинь та 34 послушниць). У звіті фігурують на-

ступні споруди: домова церква, п'ять житлових будинків, дві стайні. Із земельної власності, що була подарована або куплена черницями, зафіксовано 106 кадастральних гольдів (з них 69 було не зареєстровано). Монастир також мав борги, що складали 15 500 Кс [22]. З інших документів відомо, що влітку 1928 р. єпископ Серафим Йованович особисто відвідував монастир у Липчі [23].

10 липня 1928 р. благочинний Липчанського монастиря ігумен Амфілохій звернувся до єпископа Серафима з проханням про тимчасову відпустку та направлення до Сербії настоятельки монастиря монахині Параскеви. Крім того, ігумен просив дати право монахині збирати в Сербії пожертви на розбудову монастиря [24]. Вивчивши дане питання, єпископ Серафим 17 липня 1928 р. звернувся з листом до Священного Архієрейського Синоду СПЦ в Белграді [25]. На звернення Серафима відповів особисто патріарх Сербський Дмитрій Павлович. Він наголосив, що згоден прийняти двох черниць для опанування техніки рукоділля, крою, пошиття одягу для духовенства тощо в монастир Кувеждин [26]. Таким чином, наприкінці 1928 р. настоятелька та благочинна виїхали до Сербії, де знаходилися декілька місяців.

Того ж місяця черниці просили допомоги єпископа у розробці монастирського статуту. У зв'язку з тим, що на території Карпаторуської єпархії не було православних жіночих монастирів, єпископ Серафим знову написав листа до Священного Архієрейського Синоду СПЦ. У листі він коротко виклав історію заснування жіночого монастиря в Липчі та просив вислати на Підкарпатську Русь необхідний примірник монастирського статуту. Очевидно з Белграда позитивна відповідь прийшла швидко, бо вже на початку серпня 1928 р. черниці обговорили та прийняли статут на монастирських зборах. Протокол установчих зборів підписали всі насельниці монастиря.

Статут складався з 12 розділів та 37 параграфів. У одному із розділів вказувалося, що головною метою монастиря є служіння Богу та ближнім, поширення духовної освіти, культурно-просвітницька робота, надання культурно-гуманітарної та санітарної допомоги населенню. Для виконання своїх цілей монастир мав право створювати дочірні скити; проводити хресні ходи та відпустові богослужіння; будувати храми, каплиці та інші культові споруди; відкривати притулки для дітей та інтернати для учнів; богодільні; народні будинки; опікуватися вже наявними соціальними

установами; видавати та поширювати богослужбові та інші корисні для народу книги та брошури, газети, журнали, ікони та предмети богослужбового обряду; володіти майстернями церковного та господарського характеру [27].

23 серпня 1928 р. п'ять екземплярів монастирського статуту та протоколу були вислані на розгляд та затвердження єпископа Серафима. Вже 30 серпня владика переслав пакет документів до Окружного уряду в Хусті. Однак статут так і не було затверджено. Про проблеми із затвердженням монастирського статуту 6 січня 1929 р. писав тимчасово керуючий Карпаторуською православною єпархією архімандрит Олексій Кабалюк. Звертаючись до керівництва Окружного уряду він наголошував на тому, що у зв'язку з відсутністю статуту сестри не мають можливості вирішувати фінансові питання. Отець Олексій просив видати тимчасове посвідчення настоятельці монастиря, щоб вона могла здійснювати операції з землею [28].

Фінансові витрати монастиря у 1928 р. складали 42 910 Кс, які монастир намагався погасити коштом державної субвенції. 29 листопада 1928 р. архімандрит Олексій Кабалюк підтримав клопотання черниць до Хустського окружного уряду про виділення грошової допомоги. На жаль, документів про виділення даної суми не виявлено. Станом на 1929 р. монастир мав досить міцну економічну основу. Черниці займалися не лише сільським господарством, але й рукоділлям та кравецтвом. Велике значення для монастиря мало укладення договору з ужгородським виробником килимів Рудольфом Заградою, співпраця з яким тривала п'ять років [29]. Про високий фаховий рівень черниць у виробництві килимів свідчить той факт, що у жовтні 1931 р. секретар Єпархіального управління С. Ряснянський запропонував сестрам взяти участь у Празькій виставці народної творчості. Керівництво монастиря подало кілька зразків килимів до оргкомітету в Мукачеві, звідки їх відправили то столиці Чехословаччини. Через кілька місяців після укладення договору на сторінках періодичної преси з'явилося цікаве оголошення про Липчанський монастир. «Монастир володіє: 1) велику ткацьку майстерню, в якій працює 26 сестер, які виготовляють по національним і місцевим мотивам килими для церков та будинків, орлеці і т.д.» [30].

У 1929 р. черниці розпочали будівництво великого житлового корпусу, через те, що число насельниць з кожним днем збільшувалося.

лося. У архіві виявлено документ, у якому зафіксовано витрати монастиря на купівлю будівельного матеріалу. Зокрема, черниці придбали 10 000 штук цегли, цемент, вапно, пісок, шлак, етерніт, вікна та двері, скло і т.д. Загальна сума, яку було сплачено складала 64 821 Кс. Згідно зі звітом від 5 липня 1930 р. в монастирі проживало 70 сестер. Монастирське правління складало вісім монахинь. Вказувалося, що крім церковної діяльності черниці піклуються про хворих, займаються садівництвом, землеробством, ручними роботами. Земельна власність монастиря складала 120 кадастральних угрів [31]. Земський уряд 3 квітня 1930 р. асигнував монастирю грошову допомогу в розмірі 3 000 Кс.

14 серпня 1930 р. в обителі відбулися збори монастирського правління. Під час засідання розглядалися господарські та церковні справи. Настоятелька говорила про необхідність дотримання чернечих правил. Збори прийняли рішення просити Єпархіальне управління дозволити постриг в монахині вісім сестер. Згадані особи пройшли випробування, перебуваючи п'ять років послушницями [32]. У зв'язку з тим, що статут 1928 р. так і не був затверджений цивільною владою, керівництво єпархії 14 листопада 1930 р. видало «Свідоцтво» на ім'я монахині Параскеви. Даний документ був необхідний, адже монастир здійснював акти купівлі-продажу землі. У «Свідоцтві» зазначалося, що «Православний дівочий монастир на честь Різдва Божої Матері, що при селі Липча дійсно організований та має право здійснювати всякого роду угоди по купівлі та продажу рухомого і нерухомого майна з правом записувати його на своє ім'я» [33].

На початку грудня 1930 р. єзархом-адміністратором Карпато-руської православної церкви було обрано єпископа Бітольського Йосифа Цвійовича. Владика Йосиф розумів значення діяльності жіночого монастиря в Липчі. 28 грудня 1930 р. він прибув у обитель, де під час літургії звів настоятельку Параскеву в сан ігумені [34]. У 1931 р. єпископ Йосиф затвердив новий монастирський статут, який також було схвалено Окружним урядом в Хусті [35]. Порівняно зі статутом, що був розроблений 1928 р., новий документ був більш об'ємним. У Державному архіві Закарпатської області нам вдалося виявити кілька примірників статуту та друкований варіант у вигляді брошури. Статут 1931 р. складався із 15 розділів та 166 параграфів [36].

Восени 1931 р. монастирське правління звернулося до єпископа за дозволом про зведення нового будинку на 16 келій. Загальна вартість споруди складала 35 000 Кс. Усієї необхідної суми монастир не мав. Про це свідчить один із звітів, де зазначалося, що черниці мають борг у розмірі 17 800 Кс, із них 6 500 Кс – Єпархіальному управлінню. Попри цей факт, правлячий архієрей 21 серпня 1931 р. дав згоду на початок будівництва [37].

У 1931 р. було засновано жіночий монастир в Домбоках на Мукачівщині [38]. У серпні 1931 р. єпископ Йосиф звернувся за допомогою в організації монастирського життя до ігумені Параскеви Прокоп. До новоствореного монастиря вона направила вісім сестер. З того часу Липчанський монастир контролював та піклувався про дочірню обитель.

13 січня 1932 р. в монастирі відбулися збори. На них були присутні 13 членів монастирського правління та благочинний монастиря архімандрит Амфілохій Кемінь. У протоколі вказувалося, що монастир отримав прибутки починаючи з 1925 р. в розмірі 414 012 Кс та витратив 438 200 Кс. За черницями зберігався борг у розмірі 24 200 Кс. Настоятелька повідомила, що монастирське господарство та підсобні майстерні майже повною мірою можуть забезпечити існування чернечої громади. Наявний борг планувалося погасити за рахунок коштів, отриманих від фабриканта Р. Загради та інших джерел. У зв'язку зі складним матеріальним становищем обителі, сестри прийняли рішення у 1932 р. відмовитися від спорудження нових будинків та обмежитися видатками в розмірі 34 000 Кс. Сестри також ухвалили рішення просити благословення єпископа на продаж земельної ділянки в Кошельові та на постриг у монашество дев'ять сестер [39].

Монастир проводив широку місіонерську роботу. У лютому 1929 р. в Липчі з католицизму до православ'я перейшов згодом відомий художник та іконописець Ростислав Лукін [40]. В монастирському архіві виявлено рукописні та друковані бланки запрошень православних священників та вірників на відпусту Різдва Пресвятої Богородиці (21 вересня) та пророка Іллі [41]. Про місіонерську роль монастиря свідчить той факт, що у 1932 р. єпископ Вінніпезький Арсеній Чаховцов запропонував черницям створити православний жіночий монастир в Канаді [42]. Однак, ігуменя Параскева Прокоп змушена була відмовитися від цієї пропозиції, у зв'язку з обмеженими фінансовими можливостями. До монастиря прагнули вступи-

ти послушниці із-за меж Підкарпатської Русі. Протягом 1932-1933 рр. з такими проханнями до єпископа зверталися Маргарита Ладжинська (Пряшів), Анна Чабара (Верхній Орлих), Наталія Березіна (Братислава) [43].

Наприкінці вересня 1932 р. ігуменя Параскева повідомила єпископу, що при монастирі розпочалися п'ятимісячні господарські курси під керівництвом російського емігранта, інженера Івана Мірошникова. Оплата вчителю проводилася із державного бюджету. У тому ж році в Липчі почалося викладання церковного співу, яке проводив священник Володимир Потапов. З його ініціативи в монастирі було створено хор.

До монастиря у святкові дні приходило тисячі вірників із навколишніх сіл. Богослужіння проводилося у домовому храмі на честь Різдва Пресвятої Богородиці, який не вмщав всіх охочих. У зв'язку з цим, 24 вересня 1932 р. архімандрит Амфілохій у листі до єпископа просив дозволу побудувати в монастирі каплицю [44]. Каплиця на честь пророка Іллі мала просту конструкцію. Основу будівлі складав дерев'яний каркас, який був замурований необпаленою цеглою. У цьому ж році ігуменя Параскева отримала дозвіл на будівництво при монастирі водяного млина, який обслуговував внутрішні та зовнішні потреби.

9 січня 1933 р. в обителі було проведено збори членів правління. Розглядаючи фінансові питання, сестри прийшли до висновку, що прибутки-видатки у 1932 р. знаходилися на належному рівні. Загального доходу монастир отримав у розмірі 42 472 Кс, а видатки складала всього 26 919 Кс. Це дало можливість частково виплатити борг, з якого залишилося лише 8 390 Кс. Сестри звернулися до єпископа з проханням дати дозвіл на постриг у рясу 10 послушниць [45]. З іншого документу довідуємося, що названі сестри несли послух при монастирі 5-7 років.

Восени 1933 р. монастир купив кілька ділянок землі, чим значно збільшив свої володіння. Так, у листопаді 1933 р. були зареєстровані угоди про купівлю землі від жителів с. Іза: Ілька Хвуста, Василя Ороса, Максима Кашко. Від Дмитра Калинича черниці придбали ділянку в Кошельові, а жителька того ж села – Пелагея Борщ (вдова Василя Барана) передала свою землю в дар. У 1934 р. монастир продовжив купівлю земель у навколишніх селах. Зокрема було придбано ділянки від жителів с. Іза: Василини Дума, Пилипа Кеміня, Полані Плишка, Стефана Вучкана, Петра Вучкан; с. Липча: Гафії

Бритвак, Олени Сеневич, Івана Федоричка, Анни Сеневич, Анни Роман, Калини Чопей; с. Липецька Поляна: Ісидора Юдковича, Єфрема Ороса [46].

Наприкінці 1934 р. закінчився контракт з виробником килимів Р. Заградою. Виходячи із листування монастиря з Єпархіальним управлінням, довідуємося, що угода не була продовжена, що негативно вплинуло на фінансове становище обителі [47]. У наступному році робилися спроби відновити виробництво. 21 жовтня 1935 р. настоятелька просила Міністерство шкіл і народної освіти подарувати черницям для відновлення майстерні десять ткацьких верстатів. Планувалося налагодити при монастирі виробництво не лише килимів, а й інших текстильних виробів [48].

У 1935 р. було продовжено купівлю земель. Так, 25 липня було затверджено угоду про купівлю землі від жителів Липчі Юрія Бенци та Анни Бенца (дівоче Томиш); 17 вересня державний нотаріус переписав на монастир земельну ділянку куплену від жительки Кошельова Марії Чопей (дів. Орос) в с. Іза. У грудні 1935 р. черниці купили землі від жителів с. Іза: Варвари Бубнюк (дів. Кемінь), Юрія Ороса, Марії Симулик (дів. Орос), Степана Ороса, Пелагеї Бенца (дів. Орос), Петра Ороса [49].

Про зростання монастирського господарства свідчить звіт від 3 березня 1936 р. Автор звіту о. Амфілохій Кемінь зазначав, що загальні витрати поточного року склали 42 513 Кс, а прибутки 50 910 Кс. Зберігався борг в розмірі 8 397 Кс. Кошти отримувалися переважно від господарства, читання Псалтиря, споминків та дрібних внесків сестер. На той час в монастирі проживало 86 сестер та два духівники: ігумен Пантелеймон та ієросхимонах Кассіан Корепанов [50].

Зростання кількості насельниць вимагало розширення житлової площі. У 1936 р. сестри розпочали збір коштів для нового корпусу та монастирської церкви. В єпархіальному архіві виявлено документи, що дозволяли сестрам збирати пожертви для зведення храму. В кризовий для монастиря час сестри зверталися за допомогою до Єпархіального управління. Наприклад, 16 липня 1936 р. ігумена Параскева просила господарський відділ єпархії надати кредит у розмірі 3 000 Кс. Підтримувала черниць також кредитна спілка в Липчі та Живностенський банк. Значну підтримку монастирю надавали окремі жертводавці. У 1936 р. від родини емігрантів Вальневих з Франції було отримано 11 907 Кс. Від Кокліних з Бол-

гарії надійшло 10 000 Кс. [51]. У 1936 р. чехословацький Червоний Хрест проводив при монастирі курси першої медичної допомоги. Після навчання, в присутності директора Червоного Хреста та єпископа Дамаскіна Грданички, були проведені іспити.

У брошурі, що вийшла у 1936 р. до 10-річчя заснування монастиря, інок Олексій Дехтерьов описав тодішнє становище обителі. В першу чергу його увагу привертало внутрішнє оздоблення храму, господарське становище, кількість черниць. «В монастирі є в наявності храм на честь Різдва Пресвятої Богородиці та каплиця... В храмі є іконостасні ікони Спасителя, Богородиці та Страшного суду, а також Плащаниця...» [52].

У 1936 р. черниці купили земельні ділянки від жителів с. Іза – Степана Ороса, Олекси Ороса, Марії Орос; с. Бадов-Свобода Бергівського округу – Дмитра Ізая; с. Липча – Юрія Юрці [53].

Наприкінці 1936 р. Єпархіальне управління видало розпорядження, згідно з яким монастир повинен був вислати до Мукачева річний фінансовий звіт та скласти бюджет на 1937 р. Зі звіту довідуємося, що на той час в обителі проживало 82 сестри. Богослужіння відправлялося по статуту – Типику. Прибутки складали – 81 383 Кс, видатки – 88 698 Кс. Боргові зобов'язання монастиря налічували – 23 130 Кс [54]. Зважаючи на важке матеріальне становище монастиря, Єпархіальне управління намагалось підтримувати обитель. У лютому 1937 р. на рахунок монастиря було передано 3 000 Кс, а в березні – 1 000 Кс [55].

26 листопада 1937 р. в обителі відбулися збори монастирського правління. Крім сестер, на зібранні були присутні архімандрит Олексій Кабалюк, ігумен Дмитрій Кемінь, ієромонах Пантелеймон Кундря. Головою зборів було обрано архімандрита Олексія. Він перший виголосив промову, у якій розповів про роль монастирського правління в житті чоловічих та жіночих монастирів. Ігумена Параскева зазначила, що через фінансові проблеми життя черниць є досить важким. Монахиня Матрона наголошувала на необхідності ведення протоколу засідань монастирського правління. Інші члени правління говорили про послух сестер, дисципліну, господарські проблеми [56].

Наступного дня, 27 листопада 1937 р., архімандрит Олексій Кабалюк підготував детальний звіт про перевірку Липчанського монастиря. «Ми з'явилися в обителі несподівано і якраз у цей час зійшлися монастирські сестри, які були в різних місцях на тересів-

ській та боржавській річках, з читанням псалтирів у селянських будинках... Спочатку ми розпочали перевірку наявної в монастирі канцелярії, урядових та прибутково-витратних книг. Виявилося, що урядові книги ведуться точно, а то під керівництвом благочинної Февронії. А також і касові книги здалися в порядку...» [57]. Далі в документі подано таблицю видатків-прибутків монастирського господарства за 1924-1937 рр., описано становище монастирських будинків [58].

Значну увагу керівництво монастиря приділяло хоровому співу сестер. Починаючи з 1932 р. хором керував священник Володимир Потапов [59]. Заняття з сестрами о. Володимир проводив раз на тиждень, однак цього було замало. У серпні 1937 р. Потапов звернувся до єпископа з проханням сприяти призначенню його постійним вчителем співів у Липчанський монастир [60]. Прохання священника В. Потапова було підтримано правлячим архієреєм. Земський уряд восени 1937 р. виділив фінансування на утримання вчителя.

Наприкінці 1937 р. черниці продали земельну ділянку в с. Кошельово сільському жителю Василю Гомечко. На виручені кошти було придбано землю в Липчі від Василя Липчея та горінчівських жителів – Анни Бобик та Іллі Бобика [61]. Наприкінці року єпископ Дамаскін призначив тимчасовим духівником монастиря протоієрея Сергія Ноарова.

Керівництво єпархії уважно стежило за становищем монастиря та життям його насельниць. У одному із розпоряджень єпископ Дамаскін наказував: «доручити правлінню дівочого монастиря в Липчі призупинити на певний час покупку земель, і головним чином будівництво споруд і звернути велику увагу на сестер. Їжу необхідно покращити, сестрам потрібно купити одяг і потурбуватися, щоб сестер не навантажувати зайвою працею» [62]. Документ свідчить також про те, що сестри намагалися переважну більшість своїх заощаджень відкласти на розбудову обителі, при цьому, часто відмовляючи собі в побутових потребах.

Щоб погасити боргові зобов'язання, що виникли у монастиря внаслідок будівництва житлових споруд, Єпархіальне управління надало черницям на початку березня 1938 р. позику в розмірі 1 000 Кс. У цьому ж місяці монастирю було виділено державну субвенцію у розмірі 2 000 Кс. Крім того, восени 1938 р. черниці продали

земельну ділянку липчанським жителям Михайлові, Стефану та Юрію Малетам [63].

3 липня 1938 р. в обителі відбулися збори монастирського правління. Головні питання, що виносилися на обговорення, стосувалися господарської діяльності монастиря. Зокрема, черниці прийняли рішення просити єпископа дати дозвіл на будівництво стайні та будинку на «ізянському хуторі». Черниці також клопотали дозволити збір пожертвування для монастиря та залишити при обителі священником ієромонаха Пантелеймона Кундрю [64].

ВИСНОВКИ

Таким чином, протягом визначеного хронологічного періоду православний монастир в с. Липча на Хустщині перетворився з невеликої чернечої громади на значний місіонерський та господарський центр. Черниці проводили просвітницьку роботу серед населення краю, допомагали біднякам та дітям-сиротам. Для забезпечення місіонерських можливостей керівництво монастиря отримувало підтримку від керуючих єпархіальних архієреїв, окремих благодійників та простих селян.

ДЖЕРЕЛА

1. Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. К.: Филокалия, 2005. С. 126.
2. Алексей (Дехтерев), инок. Сокровище неоцененное (Очерк православного девичьего монастыря в Липши – на Подкарпатской Руси). Ужгород, 1936. 39 с.
3. Сергей (Цюка), иеромонах. Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия. Липча: Женский монастырь Свято-Рождества Пресвятой Богородицы, 2013. 492 с.
4. Данилець Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. Ужгород: Гражда, 2005. 88 с.
5. Данилець Ю. Сповідниця імені Христового. Життєвий шлях ігумені Параскеви (в схимі Ніни) (Прокоп) (30.04.1896-4.04.1967), настоятельки Липчанського та Мукачівського православних монастирів. Ужгород: ПП Мультити Арт, 2014. 294 с.
6. Досифей Васич, єпископ. Лист ієромонаху Амфілохію Кемінь від 11.10.1924 р. // Данилець Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. Ужгород: Гражда, 2005. С. 69.
7. Сергей (Цюка), иеромонах. Указ. сочин. С. 329.

8. Женский православный монастырь в с. Липча // Православная Карпатская Русь. 1929. 1 июня. С. 4.

9. Кс – чехословацька крона, грошова одиниця Чехословацької республіки. 1 Кс = 100 гелерам.

10. Din – динар, грошова одиниця Королевства Сербів, Хорватів и Словенців. 1 Din = 100 парам.

11. Спогади настоятельки жіночого Св. Різдва Богородичного монастиря с. Липча ігумені Ольги Вовканець / Записано Ю. Данильцем. Липча. 2001. 24 березня. С. 2.

12. Харламов П. К истории православного монашества на Закарпатье // ЖМП. 1957. № 5. С. 64.

13. Архів Мукачівської православної єпархії (Далі Архів Мук. прав. єп.). Документи про діяльність Свято-Різдва-Богородицького жіночого монастиря в с. Липча Хустського району Закарпатської області. Звіт про витрати за 1925 р.

14. Там само. Лист єпископа Досифея до ігумена Амфілохія Кемінь від 16. 04. 1926 р.

15. Там само. Протокол зборів сестер Липчанського монастиря від 15 травня 1926 р.

16. Там само. Лист єпископа Досифея до ігумена Амфілохія Кемінь від 16. 04. 1926 р.

17. ДАЗО, ф. 2, оп. 2, спр. 91, арк. 35 зв.

18. Архів Мук. прав. єп. Звернення Єпархіального Управління до іг. Параскеви Прокоп за №639 від 15. 07. 1927 р.

19. Там само. Параскева Прокоп, монахиня. Лист до Єпархіального Управління від 22. 07. 1927 р.

20. Там само.

21. Там само. Серафим Йованович, єпископ. Розпорядження від 05.05.1928 р.

22. Там само. Амфілохій Кемінь, ігумен. Донесеніє на ім'я єпископа Серафима Йовановича від 28.06.1928 р.

23. Православная Карпатская Русь. 1928. 15 июля. С. 4.

24. Архів Мук. прав. єп. Амфілохій Кемінь, ігумен. Прошеніє на ім'я єпископа Серафима Йовановича від 10.03.1928 р.

25. Там само. – Серафима Йованович, єпископ. Лист Священному Синоду СПЦ в Белграді від 17.08.1928 р.

26. Лист Патріарха Сербського Димитрія до єпископа Серафима від 18.11.1928 р. // Данилець Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. Ужгород: Гражда, 2005. С. 70.

27. Архів Мук. прав. єп. Устав Православнаго в честь Рождества Богородицы общежительнаго монастиря при селе Липша Хустскаго окр. в Подкарпатской Руси от 10 августа 1928 г.

28. Там само. Олексій Кабалюк, архімандрит. Лист до Окружного уряду в Хусті від 6.01.1929 р.

29. Там само. Договір о Найме.
30. Православний дивичий монастир Родства Пресвятыя Богородицы // Православний Русский Календарь на 1930 г. Владимирова-на-Словенску. 1929 . С. 67.
31. Архив Мук. прав. еп. Амфілохій Кемінь, архімандрит. Звіт про становище Липчанського монастиря від 5.07.1930 р.
32. Там само. Амфілохій Кемінь, архімандрит. Звіт про постриг сестер Липчанського монастиря від 29.08.1930 р.
33. Там само. Свідцтво на ім'я монахині Параскеви Прокоп від 14.11.1930 р.
34. Алексій (Дехтерев), инок. Сокровище неоцененное (Очерк православного девичьего монастыря в Липши – на Подкарпатской Руси. Ужгород, 1936. С. 23.
35. Архив Мук. прав. еп. Розпорядження Єпархіального Управління від 25.05.1931 р.
36. Устав монастырской жизни русскаго православнаго общежительнаго женскаго монастыря при селе Липше, Хустскаго округа, Карпатской Руси, Чехословацкой республики, в честь Родства Пресвятыя Богородицы. Владимирова на Словенску, 1931. 20 с.
37. Архив Мук. прав. еп. Розпорядження Єпархіального Управління від 21.08.1931 р.
38. Данилець Ю. Православний монастир Успіння Божої Матері в селі Домбоки. Ужгород: Гражда, 2006. С. 6.
39. Архив Мук. прав. еп. Протокол зборів сестер Липчанського монастиря від 13. 01. 1932 р.
40. Присоединение католика к православию // Православная Карпатская Русь. 1929. 1 березня. С. 3.
41. Архив Мук. прав. еп. Запрошення на відпуст Різдва Пресвятої Богородиці до Липчанського монастиря 1929 р.
42. Там само. Дамаскін Грданички, єпископ. Звернення до ігумені Липчанського монастиря Параскеви Прокоп від 20. 06. 1932
43. Там само. Вратський Л., прот. Лист на ім'я єпископа Дамаскіна від 16.11.1932 р.
44. Там само. Амфілохій Кемінь, архімандрит. Лист від 24.09.1932 р.
45. Там само. Протокол зборів монастирського правління Липчанського монастиря від 9.01.1933 р.
46. Там само. Угоди купівлі продажу земель (1920-30 рр.).
47. Там само. Розпорядження Єпархіального управління від 27.11.1934 р.
48. Там само. Параскева (Прокоп), ігуменя. Лист до Міністерства шкіл і народної освіти у Празі від 21.10.1935 р.
49. Там само. Угоди купівлі продажу земель(1920-30 рр.).
50. Там само. Амфілохій Кемінь, архімандрит. Донесеніє Єпархіальному управленію від 3.03.1936 р.

51. Там само. Николай, ієромонах. Лист ігумені Параскеві Прокоп від 22 травня 1936 р.
52. Алексій (Дехтерев), инок. Указ. сочин. С. 26.
53. Там само. Угоди купівлі продажу земель (1920-30 рр.).
54. Там само. Звіт від 26 грудня 1936 р.
55. Там само. Лист Єпархіального Управління до Окружного Уряду від 21.04.1937 р.
56. Там само. Протокол засідання правління Липчанського монастиря від 26.11.1937 р.
57. Там само. Олексій Кабалюк, архімандрит. Звіт про інспекцію дівочого монастиря в Липчі. Арк. 1.
58. Там само. Арк. 2-4.
59. Там само. Параскева Прокоп, ігуменя. Повідомлення на ім'я єпископа Дамаскіна Грданички за № 128 від 28. 09. 1932 р.
60. Там само. Потапов Володимир, священник. Прошення на ім'я єпископа Дамаскіна Грданички від 30.08.1937 р.
61. Там само. Угоди купівлі продажу земель (1920-30 рр.).
62. Там само. Розпорядження за № 4655/37 від 24.12.1937 р.
63. Там само. Угоди купівлі продажу земель (1920-30 рр.).
64. Там само. Протокол засідання правління Липчанського монастиря від 3 липня 1938 р.

ФІЛОСОФІЯ

УДК 54(091)

ШКАЛА ДОСКОНАЛОСТІ ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРИРОДИ МЕТАЛІВ У АЛХІМІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ТА НАТУРФІЛОСОФІЇ ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Костянтин РОДИГІН,

кандидат філософських наук,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця*

Михайло РОДИГІН,

*кандидат хімічних наук, Інститут фізико-органічної хімії та вуг-
лехімії ім. Л.М. Литвиненка НАН України, м. Київ*

*Аналіз уявлень Теофана Прокоповича щодо досконалості ме-
талів свідчить про їх відповідність постулатам європейської алхі-
мії пізнього середньовіччя. Філософом виокремлено та проаналізо-*

вано критерії оцінки досконалості та фактори, що, згідно зі світоглядом спазіриків, визначають природу металів. Погляди Прокоповича на це принципове питання засвідчують спадковість тенези алхімічної думки від Гебера до Роберта Бойля.

Ключові слова: Теофан Прокопович, алхімія, натурфілософія, традиція, метали, метало-планетні відповідності, досконалість.

З давніх-давен у суспільній свідомості закріпився поділ металів на благородні та неблагородні, що являє собою виразний приклад фантазійної екстраполяції соціальних уявлень на широке коло природних об'єктів. У координатах природознавства означені соціальні категорії зазнали трансформації в понятійну пару «досконалий-недосконалий», що передбачало осмислення та визначення критеріїв їх оцінки. Не лишився осторонь цієї важливої теми й український вчений Теофан Прокопович. Разом із алхіміками-попередниками, розгляду цієї проблематики він приділив чималу увагу, що заслуговує на детальний огляд та аналіз. «Звичайні метали мають менш досконалі основи» [1, с. 493] – пише він, а вивчення причин досконалості, в свою чергу, вимагає розгляду та аналізу природи металів.

Отже, метою цієї роботи є дослідження уявлень про шкалу досконалості металів, встановлення факторів, що в межах алхімічного світогляду визначають природу металів, їх аналіз та порівняння з натурфілософськими поглядами Теофана Прокоповича.

Розгляду причин досконалості-недосконалості металів присвячено безліч алхімічних праць. Василій Валентин в главі «Про недосконалий метал» (De Metallo Imperfecto) трактату «Про гірничу справу» пов'язує вади металів з присутністю шкідливих домішок. «Недосконалий метал серед інших ... є грубішим, оскільки ... містить ... нечистоту разом із сумішами, чудернацьки поєднаними один з одним» [2, с. 298]. «... метали здатні псуватися або від нечистоти сульфур, або від зловонної землі. У цьому й полягають особливості, що відрізняють метали один від одного», – зауважує Альберт Великий в «Libellus de Alchimia» (Гл.2 «Як виникають метали») [3, с. 8]. Нарешті, у трактаті Псевдо-Аквіната проблему сформульовано широко в гносеологічному контексті: «можна скласти класифікацію металів, засновану на ступені дії планет, з якими вони комуніковані, на досконалості їх сульфур, на ступені згущення

меркурія та землистості ... все це буде визначати місце ... металу відносно інших» [4, с. 274]. У такий спосіб актуалізовано ідею створення шкали досконалості металів, реалізація якої передбачає ретельний розгляд алхімічних уявлень та створення опорної бази даних для подальшого аналізу.

Отже, **Золото**. Теофан Прокопович: «Хіміками воно описується так: золото – найблагородніший з металів, що складається з найчистішої, найретельніше виплавленої ртуті, доводиться до досконалості силою переважно червоної й дуже твердої сірки, виглядає дуже добре змішаною єдністю» [1, с. 493].

Альберт Великий у «*Libellus de Alchimia*» (Гл.2) характеризує золото стисло: «Коли чистий червоний сульфур контактує з живим сріблом у череві землі ... зачинається золото» [3, с. 8], але розвиває цю думку в трактаті «*De Mineralibus*» (Гл. 8): «Золото ... є в найкращий спосіб влаштованим внаслідок найбільшої чистоти сульфур та меркурію ... у ньому багато субстанції меркурію, але мало його сили, багато сили сульфур, але мало його субстанції ... Золото не горить у вогні достатньому для його [топлення]» [5, с. 315].

Роджер Бекон: «Золото є тілом досконалим, що складено з чистого, блискучого, постійного меркурію, забарвленого в червоний колір, та з чистого, постійного, забарвленого в червоний колір сульфур, і не має жодних вад (*nullum habet defectum*)» (*Speculum Alchemiae*, гл. 2) [6, с. 410].

Василій Валентин: Золото «через свою фіксацію добре визріло» [7, с. 184]. «серед ... металів перевагу має золото, оскільки ... значно стабільніше виварено й доведено до повної та достатньої зрілості» [7, с. 189].

Псевдо-Аквінат: «Золото дійсно є найдосконалішим з металів, складено ... світлим, тонким і негорючим червоним сульфуром та тонким і світлим меркурієм, що є під сильним впливом Сонця. Тому воно не може бути горючим сульфуром, що можливо для решти металів» [4, с. 274].

Привертає увагу згадка негорючого сульфур, адже сульфур є втіленням горючості. У трактаті «Про камінь філософів» Псевдо-Аквіната міститься ще відповідна згадка. Це не прояснює парадоксальне визначення, але свідчить, що йдеться не про випадкову помилку: «досконаліший спосіб трансмутації, ... полягає у змінненні меркурію ... через червоний або білий сульфур, світлий, простий,

негорючий, як вчить Аристотель ..., висловлюючись вкрай невизначено та темно, оскільки це є ТАЄМНИЦЯ МУДРЕЦІВ (*Absconditum sapientibus*); ... негорючий сульфур здобувають відділенням, очищенням та поєднанням чотирьох елементів» [4, с. 277-278]. В «Ієрогліфічних фігурах» Фламеля також згадується «вогнетривкий сульфур» [8, с. 71]. Фігурує він і в уявленнях новітнього окультизму: «Золото ... бере ... початок зі світлішого та чистішого Духа Життя (*Mercurius vivus*) та найчистішого незаймистого Сульфуру» [9, с. 35].

Характеристики золота, наведені Гебером («*Summae Perfectionis Magisterii*»), становлять наочний приклад розвитку думки за суто алхімічним та фізико-хімічним векторами. «Сонце складено з найвитонченішого меркурію та невеликої кількості дуже чистого, ясного та гомогенізованого сульфуру з червонуватим відтінком. Оскільки сульфур не завжди буває одного кольору, насиченість якого може різнитися, то й жовтизна золота може варіюватися в широких межах» (цит. за [10, с. 33]). Це геберівське визначення є подібним до беконівського, а наступне формулювання – до значно пізнішого, бойлівського. Гебер: «Золото ... металічна речовина лимонно-жовтого кольору. Воно є дуже важким, ковким, стійким до прожарювання ... Зв'язати його зі спиртом [розчинити в кислоті? – Авт.] дуже й дуже важко» (цит. за [11, с. 24]). Роберт Бойль: «золото є вагомішим, фіксованішим ... його важче зіпсувати, ніж залізо» [12, с. 3].

Срібло. Теофан Прокопович: «До благородних відноситься і срібло. ... це благородний метал, проте нижчий від золота, складається із зовсім твердої ртуті й білої цілком твердої сірки. А що сірка тут визначається іншою в золоті, ніж у сріблі, то треба знати, що вона відрізняється лише досконалістю, розплавленням і чистотою» [1, с. 493].

Альберт Великий: «Коли чистий білий сульфур контактує з живим сріблом у чистій землі, зачинається срібло, яке відрізняється від золота тим, що сульфур у золоті є червоним, а в сріблі – білим» (*Libellus de Alchimia*, Гл.2) [3, с. 8]. «У сріблі є багато субстанції сульфуру, але сили – мало, багато сили меркурія, але субстанції мало ... Його матерія є ближчою до матерії золота, ніж будь-яка інша металічна матерія. І його легше перетворити на золото, ніж будь-

яке інше тіло. Адже не треба [для цього нічого], крім зміни кольору та збільшення ваги» (De Mineralibus, Гл. 8) [5, с. 316].

Подібного погляду дотримується Роджер Бекон: «майже досконале чисте тіло ... з чистого, блискучого, білого, майже затверділого меркурію. Його сульфур має такі ж якості. Сріблу лише трохи бракує постійності, кольору та ваги» (Speculum Alchemiae, гл. 2) [6, с. 410].

Псевдо-Аквінат: «Срібло є утвореним світлим, тонким та негорючим білим сульфуром та прозорим і світлим тонко стиснутим меркурієм; [утворене воно] під дією ... Місяця й тому є нижчим за золото» [4, с. 274].

Мідь. Теофан Прокопович: «Першим з них [за досконалістю після золота й срібла – Авт.] є мідь .., недосконалий твердий метал, складається з малої кількості ртуті, великої кількості сірки, червоної, недосконалої, недобре дозрілої й тому нетвердої, а звідси ... мідь має червоний колір» [1, с. 493].

Альберт Великий: «Якщо ... червоний сульфур зіпсований та пригорілий, контактує з живим сріблом у землі, то зачинається мідь, що нічим не відрізняється від золота, хіба що в золоті сульфур є здоровим, а ... [у міді] зіпсований» (Libellus de Alchimia, Гл. 2) [3, с. 8].

Псевдо-Аквінат: «Мідь утворено міцним сульфуром та доволі грубим меркурієм» [4, с. 274].

Роджер Бекон: «Мідь є металом нечистим та недосконалим, що складено з нечистого, нестійкого, землистого, горючого червоного меркурію, позбавленого блиску. Це ж стосується його сульфур. Міді бракує міцності, чистоти та ваги. У ній забагато землистих негорючих часток та нечистого кольору» (Speculum Alchemiae, гл. 2) [6, с. 410]. Отже, за братом Роджером, мідь є надзвичайно далекою від досконалості, але Разес (De Aluminibus et Salibus, Гл. 58) дотримується абсолютно іншої думки: «Венера [мідь] ... , хоча вона є червоною, нагадує благородством, плавленням та твердістю ... срібло. [Те], що знищує її червоність, перетворює її на срібло, оскільки зовні (in manifesto) вона є [міддю], а внутрішньо (in occulto) – сріблом. Вона є душею та сестрою срібла» [13, с. 37].

Залізо. Теофан Прокопович: «Другим [після золота та срібла – Авт.] є залізо, звичайний метал, складається з невеликої кількості

ртуті й більшій кількості твердої сірки, свинцево-білуватого кольору» [1, с. 493].

Альберт Великий: «Коли зіпсований та пригорілий білий сульфур контактує з живим сріблом у зловонній землі, то починається залізо» (*Libellus de Alchimia*, Гл. 2) [3, с. 9].

Роджер Бекон: «Залізо є тілом нечистим, недосконалим, складеним з нечистого меркурію білого та червоного, що є занадто міцним, містить землисті частки та позбавлений блиску. Йому бракує плавкості, чистоти та ваги ... містить забагато нечистого сульфур та землистих горючих часток» (*Speculum Alchemiae*, гл. 2) [6, с. 410].

Псевдо-Аквінат: «Залізо утворено грубим та землистим меркурієм та землистим й нечистим сульфуром, ... дія його планети [Марса – Авт.] сильно згущує його» [4, с. 274].

Олово. Теофан Прокопович: «Третім [після досконалих – Авт.] звичайним металом є олово, м'яке, біле, складається ... з великої кількості ртуті, менш чистої й твердої, ніж у благородних, однак, чистішої й твердішої, ніж у свинці, і з білої, нечистої й менш дозрілої сірки» [1, с. 493].

Альберт Великий: «Коли білий сульфур, зіпсований та пригорілий, контактує з живим сріблом у землі, то починається олово. Воно ... хрускає на губах та легко розріджується ... відбувається це від того, що живе срібло було погано змішаним із сульфуром» (*Libellus de Alchimia*, Гл. 2) [3, с. 8-9]. «Олово є погано змішаним зі складників, тобто сульфур та меркурія, оскільки в ньому бракує природної вологи й вона є погано зв'язаною з його сухістю, якої багато. Тому воно є крихкішим за інші тіла» (*De Mineralibus*, Гл. 8) [5, с. 316].

Псевдо-Аквінат: «Олово – це тонке живе срібло, що є трохи сгущеним та змішаним із грубим та нечистим сульфуром; тому воно є підвладним міді, залізу, сріблу та золоту» [4, с. 273-274].

Роджер Бекон: «Це недосконале тіло є чистим та складено з чистого, постійного, блискучого та легкого меркурію, білого ззовні та червоного всередині. Сульфур його має такі ж властивості. Олово є тільки трохи недопеченим та недовареним» (*Speculum Alchemiae*, гл. 2) [6, с. 410].

Характеризуючи досконалість металу, брат Роджер використовує характеристики «недопечене та недоварене», що потребує

пояснень. За Аристотелем (Метеорологіка, кн. IV, гл.3), «Варіння ... здійснюється ... завдяки вогню, [прихованому] у волозі. ... від нагрівання у зовнішній волозі виділяється внутрішня. Кип'ячене тому є сухішим за смажене, що при кип'ятінні не відбувається поглинання вологи всередину, оскільки зовнішнє тепло домінує над внутрішнім» [14, с. 533].

Бернар Тревизан екстраполуює ці абстрактні уявлення на якості металів: «Сульфур ... не ... можна ... відділити від меркурія. Цей сульфур після переробки домінує над двома іншими якостями, тобто холодом та вологістю ... різні ступені варки складають відмінності металів» (цит. за [15, с. 20]). Аналогічної думки дотримується Альберт Великий («властивості металів ... походять від сульфуру та меркурію. Тільки відмінна ступінь варки зумовлює різницю в природі металів» (*Le Compose des composes*, цит. за [15, с. 23]) та Арнольд із Вілланови: «Є тільки одна первинна матерія металів, вона приймає різні форми в залежності від ступеня їх приготування» (цит. за [15, с. 19]). В пізніших уявленнях вираз «варити матерію» означає процедуру поєднання елементів [16, с. 304].

Свинець. Теофан Прокопович: «хіміки називають свинець шорстким золотом² (*aurum leprosum*). ... Четвертий [після досконалих – Авт.] звичайний метал – свинець, м'який, сизого кольору, з великої кількості нечистої, необробленої ртуті й невеликої кількості нечистої й несвіжої сірки» [1, с. 493].

Альберт Великий: «коли сульфур чорний та зіпсований контактує з живим сріблом, то зачинається свинець. Свинець, за виразом Аристотеля, є прокаженим золотом» (*Libellus de Alchimia*, Гл. 2) [3, с. 9].

Роджер Бекон: «Це недосконале та нечисте тіло є складеним із нечистого, нестабільного, землистого живого срібла, що розпорошується та є трішки білим ззовні та червоним всередині, та рівної частини такого самого сульфуру, що є горючим. Свинцю бракує чистоти, міцності та кольору. Він є недостатньо провареним [буквально: йому бракує вогню – Авт.]» (*Speculum Alchemiae*, гл. 2) [6, с. 410].

² Точнішим був би буквальный переклад «прокажене золото» як усталена алхімічна метафора. Проблема передачі нюансів хімічної та алхімічної термінології в українських перекладах натурфілософських трактатів Теофана Прокоповича та інших киево-могилянців виходить за межі предмету цієї статті і є перспективною темою окремих досліджень.

Псевдо-Аквінат: «свинець є ... землистим меркурієм, ... до його складу входить легко згущена земля, що змішана з невеликим надлишком тонкого сульфуру» [4, с. 273].

Василій Валентин: «Свинцева руда з'являється ([завдяки] небесному втіленню чорного та холодного Сатурна з невивареного водного Сульфуру, нечистого Меркурію та Солі» [2, с. 363].

Відомості щодо градації металів Великої Сімки за ступенем досконалості узагальнено в таблиці 1.

Табл.1. Алхімічна послідовність металів за ступенем досконалості в уявленнях європейських авторів XIII – XVIII ст.

Теофан Прокопович	Альберт Великий	Роджер Бекон	Псевдо-Аквінат	Василій Валентин
Золото	Золото	Золото	Золото	Золото
Срібло	Срібло	Срібло	Срібло	Срібло
Мідь	Мідь	Олово	Мідь	Мідь
Залізо	Олово	Свинець	Залізо	Залізо
Олово	Залізо	Мідь	Олово	Олово
Свинець	Свинець	Залізо	Свинець	Свинець
Ртуть	-	-	-	Ртуть

«Золото, срібло, мідь і ртуть у самородному вигляді виявляються часто, залізо й бісмут – рідше, а олово і свинець майже ніколи», – повідомляє Георгій Агрікола (1494–1555 pp.) [17, с. 102]. Це повідомлення є цікавим із кількох міркувань.

По-перше, «батько мінералогії» нарівні з представниками Великої Сімки розглядає бісмут (вісмут), що є свідченням нехтування традиційними настановами, згідно з якими кількість металів має дорівнювати кількості планет (небесних тіл) за Птолемеєм.

По-друге, якщо не брати до уваги ртуть, то наведена Агріколою послідовність самородних металів збігається з алхімічною (табл.1). Отже, виявляється, що усталені уявлення щодо досконалості металів мають не лише економічне, міфологічне або якесь інше містичне підґрунтя, а й відбивають тенденцію їх схильності до окиснення.

Стосовно першості золота (Табл. 2) та срібла в цьому переліку, всі автори є одностайними, що цілком природно, адже неви-

знання цього означає несприйняття самої сутністнотвірної ідеї алхімії.

Табл. 2. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу золота

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	найчистіший та найретельніше виплавлений	червоний та дуже твердий	дуже добре змішане
Альберт Великий	найбільшої чистоти	чистий червоний; найбільшої чистоти	-
Роджер Бекон	чистий, блискучий, постійний, червоний	чистий, постійний, червоний	-
Псевдо-Аквінат	тонкий та світлий	світлий, тонкий, негорючий, червоний	під сильним впливом Сонця
Василій Валентин	-	-	добре визріло, стабільно виварено

Отже, всі автори є одностайними в думках, що золото має бути ретельно виготовленим. Прокопович таке виготовлення визначає, як «змішування» і наводить його пояснення: «змішування Арістотель визначає [так]: «[Це] єдність змішуваних змінних», бо коли протилежні елементи змішуються між собою, виникає зміна. Коли ж є сполучення якихось нестійких з'єднань, що між собою діють, то виникає суміш» [1, с. 387].

Тобто, якщо елементи добре вимішані, то виникає нова якість, зокрема, утворюється золото. В іншому випадку результатом є сплав із недосконалих металів-складників. Рефреном алхімічної характеристики золота слід вважати префікс «най-»: найдосконаліший, найблагородніший, найчистіший тощо. Наступним за досконалістю є срібло (Табл. 3).

Табл.3. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу срібла

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	зовсім твердий	білий цілком твердий	-
Альберт Великий	зовсім твердий	чистий білий сульфур	у чистій землі зачинається
Роджер Бекон	чистий, блискучий, білий, майже затверділий	сульфур має такі ж якості, як меркурій	-
Псевдо-Аквінат	прозорий, світлий, тонко сгущений	світлий, тонкий, негорючий, білий	-

Обґрунтування вторинного статусу срібла авторами-алхіміками здійснюється як у містичний (Псевдо-Аквінат: «[утворено] під дією ... Місяця й тому є нижчим за золото»), так й у фізичний (Роджер Бекон: «трохи бракує ваги, постійності та кольору») способи. Теофан Прокопович дотримується фізичного вектора визначень. Переважними ознаками срібла в наведених визначеннях виступають ті, що не лише є природно притаманними сріблу, а й чітко відрізняють його від золота, – білий колір та більша твердість.

Визначення твердості покладено в основу випробовування золота на пробірному камені. Ось що пише про це Геродот («Історія», Кн.7): «щире золото лише тоді ... визнаємо таким, коли ... тремо на пробірному камені об інший золотий зливоч і знаходимо, який ... є найкращим» [18, с. 390]. Твердість золота складає 18 кгс/мм^2 ($176,5 \text{ МПа}$), срібла – відчутно більше, 25 кгс/мм^2 ($245,2 \text{ МПа}$). Якщо золото містить срібну лігатуру, то це одразу відбивається на твердості сплаву. Саме з цим методом аналізу пов'язана згадка про алхімію у трактаті «Про гірничу справу» Георгія Аґріколи: «Алхіміки ж вказали спосіб відділення срібла від золота, при якому нічого з того чи іншого не пропадає. Попередньо золотом, що містить срібло, або сріблом, що містить золото, наносять штрих на пробірний камінь. Такий же штрих наносять подібною ж золотою або срібною пробі-

рною голкою. За цими штрихами дізнаються, яка частина срібла міститься в золоті або золота – в сріблі» [19, с. 37].

Привертає увагу, що Теофан Прокопович включає меркурій (ртуть) до загального переліку металів, чого не робить решта авторів, за винятком Василя Валентина – представника пізньої алхімії (вірогідно кількох осіб, що писали під одним псевдо). Нема меркурія й серед металів «Хризопеї Клеопатри». Дом Пернеті – спагіричний автор, дещо пізніший за Прокоповича, у своєму довіднику повідомляє, що більшість хіміків (вочевидь він має на увазі суто алхіміків) не вважають ртуть металом, хоча сам він відносив її до недосконалих металів [16, с. 195].

Сповнені скепсису міркування Прокоповича нагадують геродотівське правило транслювати все почуте, але не обов'язково брати на віру. Він наводить водночас абстракції сульфур-меркуріальної теорії та конкретно-природничі спостереження щодо фізичних властивостей ртуті, зокрема, її феноменальної густини. Ознака «щільне ... тіло», застосована Василієм Валентином, певно також стосується великої питомої ваги ртуті, що «відчувається ... при зважуванні її ваги на терезах» [7, с. 184], але в цілому його міркування відрізняються від прокоповичівських та мають радше філософське, ніж природознавче спрямування.

Меркурій (ртуть, живе срібло).

Теофан Прокопович:

«П'ятим [після досконалих – Авт.] є живе срібло (не кажу, чи воно є метал, чи щось інше, однак зараховується до металів, тому що знаходиться в копальнях металів і служить матерією для інших металів. Воно не відноситься ні до дорогих, ні до звичайних, бо є рідиною або звичайним металом з тієї причини, що не змішане з сіркою або змішане у невеликій кількості. Воно має дуже цікаву природу: тече, подібно до води, але не зволожує, дуже важке, і нічому, крім золота, не дозволяє занурюватись у себе» [1, с. 493].

Василій Валентин:

«чиста ртуть має абсолютно щільне, міцне, компактне фіксоване, непереможне тіло, якому не можуть заподіяти жодного гниття та псування ані земля, ані вогонь, ані вода, ані повітря» [17, с. 184].

Неузгодженість у поглядах герметиків на природу меркурія є наслідком сукупності суперечливих факторів. З одного боку, мер-

курій з усією очевидністю не відповідає загальним вимогам до металів, оскільки за агрегатним станом є рідким. Він не плавиться, як решта металів, не є механічно міцним, не кується. З іншого – він має металевий колір та блиск, а решта металів «перетворюються на нього» в результаті топлення, про що повідомляє о.Теофан: «метали [при плавленні] перетворюються у ртуть» [1, с. 490]. «багато [металів] виникають ... разом, ... один [вид] перетворюється в інший, ... а всі розплавляються на ртуть» [1, с. 492]. Ця думка має принципове значення, оскільки проголошує ще одну визначальну ідею, без якої немає алхімії, а саме ідею носія металічності в межах сульфур-меркуріальної теорії: «хіміки надають тим принципам [Меркурію та Сульфур – Авт.] ... здатність породжувати метали» [1, с. 490].

«... один [вид металів – Авт.] перетворюється в інший» [1, с. 492], засвідчує наступну базову алхімічну ідею Прокопович. «Перетворення в інший» означає визначення меж та ознак цієї інакшості, врешті-решт створення умоглядної шкали досконалості, найвищі щаблі якої посідають золото та срібло. Бачення Теофаном Прокоповичем градації металів за досконалістю цілком збігається з поглядами авторів пізньої європейської алхімії, до яких належить Василій Валентин і з високою ймовірністю Псевдо-Аквінат, та з незначними відмінностями – з уявленнями Альберта Великого³.

Таким чином, якщо брати до уваги ексклюзивний статус меркурія, то найнижчу сходинку за досконалістю алхімічна думка відводить свинцю-Сатурну. «У складі свинцю є помірна кількість сульфур ... тому він є найхолоднішим та найважчим» (*De Mineralibus*, Гл. 8) [5, с. 316]. Навіть загальною основою металів за елліністичної доби вважався не Меркурій, а Сатурн, що засвідчує текст «Хризопеї Клеопатри». В окультні уявлення ХІХ ст. поняття Сатурн-Свинець увійшло як узагальнений принцип матерії (першоматерії?), що має як формотвірні, так і руйнівні властивості [9, с. 44]. Станом на ХVІІІ ст. усталеною була думка, що свинець є металом найгіршим за досконалістю й найменш придатним для цілей

³ Привертає увагу, що Роджер Бекон, сучасник Альберта Великого, щодо досконалості металів має відмінну точку зору. Відмінність ця полягає в тому, що місцями поміняно пари Юпітер-Сатурн та Венера-Марс, хоча в самих парах послідовність досконалостей збережено. Пари ці є спорідненими не лише в античній міфології, а й в уявленнях герметиків: «Навіть вульгарні хіміки знають, що Венера є пов'язаною з вогнем, що міститься також у Марсі, та в них є стільки подібності по ... їх природі, що з Марса можна зробити Венеру. Тому не є дивним, що між ними існує обопільна любов» [16, с. 61].

Великого Діяння [16, с. 288]. Отже, в історичній генезі поглядів на значущість Сатурна-Свинцю спостерігається принципова контраверсія. З одного боку, його вважають наближеним до першоматерії з її безмежними формотвірними потенціями, що за алхімічними уявленнями є основою Великого Діяння. Аналогічних поглядів дотримується Василій Валентин: «всю градацію слід пройти від недосконалого металу ... до його справжньої досконалості, звідси, метали в їх русі із Сатурна можуть стати золотом» [7, с. 195]. З іншого – найгіршим варіантом досягнення мети алхімії, що підкріплюється авторитетами Джорджа Ріплі («багато хто помиляється, працюючи з Сатурном») та Авіценни («Сатурн завжди лишиться Сатурном») [16, с. 288].

В будь-якому разі, у Великій Сімці металів свинець є найгіршим – уявною «нульовою точкою» алхімічної шкали. Недосконалість свинцю пов'язували з вадами формування руди, «оскільки дія його планети (Сатурна) є слабкою та віддаленою, то відносно олова, міді, заліза, срібла та золота він перебуває у підпорядкованому статусі» [4, с. 273]. Міркування Василя Валентина з цього приводу є подібними водночас до опису видінь Зосіми з Панополіса та куртуаєзних алегорій Жана з Менга: «... сказав наступне «Я, Сатурн, найвища планета на небосхилі, свідчу .., що я серед вас є Негідним та Зневаженим. У цій юдолі скорботи я маю слабке тіло, що руйнується, чорний колір та багато вад»» [20, с. 68]. Алхімічні пояснення недосконалості свинцю його будовою варто проаналізувати детально (Табл.4).

Рефреном алхімічної характеристики свинцю, до якої доєднується Прокопович, є префікс «не», що акцентує увагу на його неповноцінності. Наведений о.Теофаном опис [1, с. 493] фізичних властивостей цього металу є подібними до геберівського, що має додаткову алхімічну компоненту. «Сірувато-коричневий або тьмяно-білий, важкий метал, що не дзвенить. ... легко кується та плавиться. ... Хоча він є далеким від срібла, за допомогою нашого мистецтва ми взмозі перетворити його на срібло. Під час перетворення його вага не лишається постійною» (*Summae Perfectionis Magisterii*, цит. за [11, с. 24]). Щодо використаних порівнянь, то висловлювання Прокоповича («*aurum leprosum*» [1, с. 492]) є подібними до Альбертових («прокажене золото» [3, с. 8]), що передбачає користування спільною джерельною базою або пряме запозичення.

Табл.4. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу свинцю

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	багато та нечис- тий, необроблений	небагато, нечи- стий та несві- жий	-
Альберт Великий	-	чорний та зіп- сований; у по- мірній кількості	-
Роджер Бекон	нечистий, нестабі- льний, землистий, що «розпорошу- ється», та неоднो- рідного кольору	нечистий, нестабільний, землистий, най- горючіший	недостатньо проварений
Псевдо- Аквінат	землистий	невеликий над- лишок тонкого сульфуру	містить «легко згущену зем- лю»
Василій Валентин	нечистий	невиварений та водний	нечиста Сіль, з'являється під впливом чор- ного та холод- ного Сатурна

Решта металів, що на шкалі алхімічної досконалості посідають серединні місця, не є принциповими з позицій герметичного світогляду, але мають неабияке господарське значення. «З усуненням металів з побуту людей була б знищена усяка можливість ... ведення цивілізованого способу життя», – небезпідставно вважав Агрікола [17, с. 25]. «Найчастіше коваля потребує кожен, / хоч без інших майстрових обійтися може», – підтверджує цю думку сучасник Прокоповича, український письменник Климентій Зіновійв [21, с. 235]. «Добре й гірниче також ремесло у світі, / але знаю, тяжко там випада робити. / ... Отже, й рудників примнож, Господи, усюди, / щоб собі заліза в нас мали досить люди» [21, с. 243].

Історичні дослідження свідчать, що мідь була першим металом, що набув значущості в господарській діяльності людства [22,

с. 35-36]. Аналогічне положення посідає він і в алхімічній ієрархії. «Першим з ... [металів після благородних – Авт.] є мідь», – пише Прокопович [1, с. 493] (Табл.5).

Табл.5. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу міді

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	у малій кількості	у великій кількості, червоний, недосконалий, недозрілий	-
Альберт Великий	найчистіший та найретельніше виплавлений (як у золоті)	червоний, зіпсований та пригорілий	-
Роджер Бекон	нечистий, нестійкий, землистий, горючий, червоний та позбавлений блиску	нечистий, нестійкий, землистий, горючий червоний	забагато землистих негорючих часток та нечистого кольору
Псевдо-Аквінат	доволі грубий	міцний	-

Співставляючи ці характеристики, можна припустити, що в алхімічному розумінні мідь уявлялась невдалим золотом. Причина недосконалості міді мислилась в непропорційно великому внеску сульфуру, його низькій якості та забрудненості. Наступним металом за рівнем досконалості є залізо (Табл. 6).

Якщо не брати до уваги погляди брата Роджера, що вважав залізо ледь не взірцем недосконалості⁴, то спільна алхімічна думка полягає у визнанні шкідливого впливу землі – домішок у меркурії чи сульфурі або місця зародження. На цьому фоні думка Прокопо-

⁴ Можливо це є обертоном Гесіодової трактовки позбавленої щастя «залізної доби» або інших релігійно-етичних настанов. Відлуння таких поглядів збережено у творах Агріколи: «... противники металів піддають найсильнішим нападкам ... залізо, говорячи, що нічого не могло стати для роду людського більшою згубою, аніж воно. І дійсно, з нього виготовляють мечі ...» [17, с. 21].

веча виглядає дещо несподівано – фактично він вважає коренем недосконалості не вплив абстрактних «земель», а порушений баланс внесків меркурія та сульфура, хоча має сумніви щодо самого існування такої пропорції: «Неймовірним є те, ... що ... ніби сірка і ртуть якимось правильним співвідношенням між собою утворюють матерію металів» [1, с. 482].

На цьому фоні варто відзначити погляди Гебера, що мають як алхімічну, так і природничу, власне, ремісничу компоненти: «Сірувато-білий важкоплавкий метал ... сильно дзвенить, не надто гнучкий та важко кується. Він є дуже щільним і працювати з ним важко через високу температуру топлення. Жоден з тугоплавких металів не годиться для трансмутації» (*Summae Perfectionis Magisterii*, цит. за [11, с. 24]).

Табл. 6. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу заліза

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	у невеликій кількості	твердий та у більшій кількості	-
Альберт Великий	-	зіпсований та пригорілий, білий	формується у зловонній землі
Роджер Бекон	нечистий, занадто міцний, неоднорідного забарвлення та позбавлений блиску	забагато нечистого сульфуру	містить землісті частки
Псевдо-Аквінат	грубий та землистий	землистий та нечистий	-

Залишається розгляд природи олова – металу дивної алхімічної вдачі: ледь не найкращого за поглядами Роджера Бекона та ледь не найгіршого за Псевдо-Аквінатом (табл. 7). Зважаючи на властивості металу, це не видається дивним. Дійсно, за температурою топлення та деякими фізико-механічними властивостями олово є подібним до свинцю. Відлуння їх подібності відчувається в Разесовій

сентенції (De Aluminibus et Salibus, Гл. 65): «Стагнум ... та plumbum alkalay ... є створеними дією Юпітера ... його природа є гарячою та вологою, але гарячість є зменшеною (minorata)» [13, с. 39]. Водночас, своїм кольором воно більше схоже на срібло, ніж решта металів Сімки. Таким чином, олово цілком виправдовує свою назву Plumbum album – «білий свинець», а характеристика «білий» домінує в алхімічних визначеннях.

Табл.7. Загальноалхімічні характеристики факторів, що обумовлюють природу олова

Автор	Характеристики та примітки		
	Меркурій	Сульфур	Інші
Теофан Прокопович	у великій кількості, менш чистий і твердий, ніж у благородних металах, але чистіший та твердіший, ніж у свинці	білий, нечистий, недозрілий	-
Альберт Великий	-	білий, зіпсований та пригорілий	погано змішаний
Роджер Бекон	чистий, постійний, блискучий та легкий, білий ззовні та червоний всередині	властивості як у Меркурія	трохи недопечений, недоварений
Псевдо-Аквінат	тонкий, трохи стиснутий	грубий та нечистий	-

Висновки

Уявлення Теофана Прокоповича щодо градації металів за ступенем досконалості в цілому узгоджуються з поглядами пізньої європейської алхімії та свідчать про добру поінформованість та глибоку компетентність ученого в означеній проблематиці.

Ним наведено та змістовно проілюстровано конкретними прикладами алхіміко-природознавчі критерії оцінки досконалості ме-

талів. Висновки стосовно причин досконалості о.Теофан обґрунтовує уявленнями про природу металів та визначає фактори, що її зумовлюють, у першу чергу, співвідношення та якість меркуріального й сульфурного начал.

Погляди Теофана Прокоповича на властивості та природу металів мають виражену природничу компоненту, чим не схожі на герметичні алегорії та абстракції Василя Валентина. Водночас глибинною алхімічною сутністю вони відрізняються від виробничо-прагматичних міркувань Георгія Аґріколи. Притаманний уявленням Прокоповича «хіміко-спагіричний» дуалізм, за духом зближує їх як із раціональною алхімією Гебера, так і зі скептико-емпіричною хімією Бойля. В такий спосіб у трактаті «Натурфілософія, або фізика» віддзеркалюється магістральний напрямок історичного розвитку уявлень про властивості та природу металів.

Література

1. Прокопович Ф. Натурфілософія або фізика. *Філософські твори в 3-х тт.* К.: Наук. думка, 1980. Т. 2. С. 116–502.
2. Василий Валентин. О горном деле. *Алхимические трактаты.* К.: Автограф, 2008. С. 288–374.
3. Albertus Magnus. *Libellus de Alchimia* / transl. by Sister Virginia Heines. Berkeley & Los Angeles: Univ. of California Press, 1958. 79 p.
4. Фома Аквинский. О камне философов и прежде всего о телах сверхнебесных. Об искусстве алхимии. *Свинцовые врата алхимии: Теории, символы, практика.* СПб.: Амфора, 2002. С. 263–295.
5. Kibre P. An alchemical tract attributed to Albertus Magnus. *Isis.* 1945. Vol.35. P.303–316.
6. Bacon R. *Speculum Alchemiae. Theatrum Chemicum.* Strasbourg, 1613. Vol. 2. P. 409–417.
7. Василий Валентин. О естественных и сверхъестественных вещах. *Алхимические трактаты.* К.: Автограф, 2008. С. 168–201.
8. Фламель Н. Иероглифические фигуры. *Алхимия* / пер. Г. Бутузова. СПб.: Азбука; Петербургское Востоковедение, 2001. С.35–120.
9. Гессманн Г.В. Тайные символы алхимии, фармацевтики и астрологии средних веков / пер. с нем. В. фон Эрцен-Глерона. К.: ИП Береза, 2012. 224 с.

10. Саду Ж. Алхимики и золото. К.: София, 1995. 320 с.
11. Сабадвари Ф., Робинсон А. История аналитической химии. М.: Мир, 1984. 304 с.
12. [Boyle R.] Of A Degradation Of Gold Made By An Anti-Elixir : A Strange Chymical Narrative. London: Printed by T.N. for H. Herringman, 1678. 17 p.
13. Steele R. Practical Chemistry in the Twelfth Century. Rasis de aluminibus et salibus. *Isis*. 1929. Vol.12. P.10–46.
14. Аристотель. Метеорологика. *Сочинения в 4-х тт.* М.: Мысль, 1981. Т. 3. С. 442–556.
15. Poisson A. Théories & symboles des Alchimistes. Paris: Bibliothèque Chacornac, 1891. 184 p.
16. Пернети А.-Ж. Мифо-герметический словарь. К.: ИП Береза, 2012. 384 с.
17. Агрикола Г. Про гірничу справу XII книг (книги I–VI). Переклад і редакція В.С. Білецького та Г.І. Гайка. Донецьк: Східний видавничий дім, 2014. 232 с.
18. Геродот. Геродота турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами. Харків: Фоліо, 2006. 655 с.
19. Агрикола Г. Про гірничу справу XII книг (книги VII–XII). Переклад і редакція В.С. Білецького та Г.І. Гайка. Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2023. 343 с.
20. Василий Валентин. О великом камне древних философов. *Алхимические трактаты*. К.: Автограф, 2008. С. 62–70.
21. Зіновіїв К. Звідси починаються вірші про різних ремісників. *Слово многоцінне*. К.: Аконіт, 2006. Кн.3. С. 218–276.
22. Возникновение и развитие химии с древнейших времен до XVII века / отв. ред. Ю.И. Соловьев. М.: Наука, 1983. 399 с.

Олена Щербакова,

кандидат філологічних наук, доцент, м.Київ

Володимир Білецький,

доктор технічних наук, професор, професор Національного технічного університету «Харківський технологічний інститут»

ГАННА ОНКОВИЧ: ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ

Ганна Володимирівна Онкович – український науковець, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (Київ, 1999-2015), відомий український лінгводидакт, медіапедагог, дослідник у галузі медіаосвіти. Досліджує проблематику медіадидактики. Автор багатьох публікацій з тематики медіаосвіти, лінгводидактики, українознавства, педагогіки вищої школи. Учасниця і організатор ряду міжнародних наукових конференцій з педагогіки, медіакультури, журналістики та медіаосвіти. Членкиня Донецького відділення НТШ (2018), Національної Співки журналістів України (2014). Член Оргкомітету Європейської конференції з інформаційної грамотності (ECIL — European Conference on Information Literacy) від України.

Нині ім'я українського вченого, медіадидакта і теоретика медіаосвіти Ганни Онкович серед таких світових учених, теоретиків медіаосвіти, як Жан Бодрійяр — французький соціолог і філософ, відомий своїми роботами про медіа, віртуальність, Війну в затоці; Девід Бакінгем — британський вчений і теоретик медіаосвіти; Дівіна Фрау-Майгс — французький дослідник і теоретик у сфері медіа; Чомські Ноам — американський лінгвіст і політичний аналітик, Маршалл Маклуен — канадійський теоретик в сфері медіа; Ніл Постмен — американський медіа-еколог.

Ключові слова: Ганна Онкович, творчий портрет, медіа дидактика, медіа культура, журналістика, українознавство, методика вищої школи.

Ганна Володимирівна Онкович народилася 1944 року. Батько, учитель за фахом, перебував у діючій армії, мати працювала сільською фельдшеркою. Закінчила 147-у київську школу (1961).

У друкарні та видавництві Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка два роки «заробляла» робітничий стаж для вступу на факультет журналістики (тоді це було обов'язковою умовою навчання на стаціонарі університету).

Із 1963 р. по 1967 р. – студентка факультету журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка, після закінчення якого працювала старшим лаборантом із виконанням обов'язків редактора багатотиражної газети Київського інженерно-будівельного інституту.

У 1969–1971 рр. – викладач (за сумісництвом) цього ж навчального закладу.

У 1971–1974 рр. навчалася в аспірантурі філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка по кафедрі української літератури.

Г. В. Онкович – старший викладач (1984), кандидат філологічних наук (1988), доцент (1989) кафедри російської, потім – російської та української мов Київського інженерно-будівельного інституту, доктор педагогічних наук (1995), професор (1997).

До і після захисту кандидатської дисертації (1988, спеціальність 10.01.10 – журналістика), до вступу до докторантури (1992) вона працювала з іноземними аспірантами та стажистами.

У 1995 р. Ганна Володимирівна Онкович закінчила докторантуру по кафедрі методики мови Державного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Того ж року захистила докторську дисертацію: спеціальність 13.00.02 – теорія та методика навчання (української мови) – «Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів»

нефілологів», де обґрунтувала нові методичні відгалуження – пресодидактику і пресолінгводидактику.

Г.В.Онкович обіймала посади доцента кафедри українознавства Київського державного технічного університету будівництва та архітектури (1995–1996 рр.), професора кафедри українознавства Державної академії керівних кадрів освіти (колишній Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, УІПКК-КО) (1996–1998 рр.) та Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, старшого наукового співробітника Інституту педагогіки АПН України (1998 р.), професора Інституту розвитку людини (Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»), проректора з наукової роботи та керівника Центру україністики та культурології, завідувача кафедри журналістики, видавничої справи та редагування Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (1999–2003 рр.).

У 2000–2015 рр. – завідувач відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

У 2015-2017 рр. – завідувачка кафедрою Педагогіки, психології та медіадидактики Миколаївського обласного інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наукові інтереси проф. Г.В. Онкович зосереджені на питаннях лінгводидактики, лінгвоукраїнознавства, медіаосвіти, медіадидактики, педагогіки вищої школи. Вона є авторкою наукових термінів: пресодидактика, пресолінгводидактика, слово-тема, культурознак; першою ввела до наукового обігу такі поняття, як медіадидактика вищої школи, професійно-орієнтована медіаосвіта.

За наукового керівництва Ганни Володимирівни Онкович захищено 22 кандидатських та дві докторські дисертації. Географія докторантів та аспірантів і здобувачів охоплює різні регіони України. Нині Г.В. Онкович та представники її наукової школи успішно розробляють новий напрям у педагогічній науці – медіаосвіту. Підготовлені під її керівництвом дисертаційні роботи є новаторськими не лише в Україні, а й за кордоном.

Нею було опубліковано (одноосібно й у співавторстві) понад 20 монографій, понад 30 посібників та навчальних програм. Вона – авторка понад 700 наукових, навчально- і науково-методичних праць (філологія, журналістика, методика викладання мови як іноземної, педагогіка, українознавство, медіаосвіта) в Україні, а також Білорусі, Болгарії, Грузії, Естонії, Казахстані, Канаді, Китаї, Латвії, Мол-

дові, Німеччині, Польщі, Росії, США, Туреччині, Угорщині, Узбекистані, Фінляндії, Хорватії та ін. Із-поміж інших наукових досягнень Ганни Володимирівни доцільно відзначити такі теми науково-дослідницької роботи очолюваного нею відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України: «Теоретико-методологічні засади інтеграції змісту гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю» (2009–2011) та «Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції» (2012–2014).

У 2010-і роки вона успішно реалізовувала наукові проекти як керівник тем: «Навчально-методичний комплекс з розвитку мовлення на українознавчій основі (для тих, хто вивчає українську мову як нерідну або іноземну)» в Інституті вищої освіти НАПН України (на виконання завдань Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 рр.).

Ганна Володимирівна опікувалася широким колом громадських обов'язків:

- голова Науково-методичної комісії (НМК) Міносвіти України з української мови як державної, член НМК з журналістики (до 2004 р.);
- член спеціалізованих рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Інститут вищої освіти НАПН України, Інституті українознавства, НТУ України «КПІ»);
- заступник головного редактора часопису «Вища освіта України»;
- керівник корпункту часопису «Рідна школа» (США) в Україні;
- член постійного оргкомітету від України конференції European Conference on Information Literacy (ECIL), які відбулися в Туреччині, Хорватії, Фінляндії, Естонії, Чехії, Франції, Польщі;
- експерт (від України, із 2009 р.) міжнародної програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» – міжурядової програми, призначеної виключно для сприяння забезпеченню всезагального доступу до інформації та знань з метою створення якісно нових умов розвитку науки, освіти, культури, що є ключовим моментом у побудові суспільства знань;
- Г. В. Онкович – академік Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки (Україна) із 2009 р., член редколегії наукових фахових видань («Вища освіта України», «Мова і культу-

ра», «Дивослово», «Наукові студії» (Український гуманітарний інститут).

Вона не тільки учасниця численних наукових конференцій та круглих столів, а й їхній організатор і керівник. З її ініціативи було започатковано і проведено 9 всеукраїнських круглих столів «Сьогодення українського мовного середовища», понад 15 міжнародних круглих столів «Медіаосвітні технології у навчальному процесі».

Ганна Володимирівна Онкович є активним учасником численних міжнародних наукових конгресів, симпозіумів, конференцій тощо, серед яких на особливу увагу заслуговують вісім конгресів Міжнародної асоціації у Будапешті (Угорщина), Регенсбурзі (Німеччина), Братиславі (Словаччина), Варні (Болгарія), Шанхаї (Китай), Гранаді (Іспанія) та ін.. на яких вона презентувала роботи з лінгвокраїнознавства, лінгводидактики, медіадидактики.

Г. В. Онкович відзначена знаком «Відмінник освіти України». Нагороджена державними відзнаками: медалями «Ветеран праці», до 1500-ліття м. Києва, найвищою відзнакою АПН України – медаллю К.Д. Ушинського. Вона – п'ятикратний переможець конкурсу за програмою «Трансформація гуманітарної освіти в Україні», ініційованої Фондом «Відродження» (1994). Останнім часом Ганна Володимирівна зосереджує свою увагу на науковому керівництві науково-освітніх проєктів – «Школа медіаосвіти на Кінбурні» та «Медіашкола професора Ганни Онкович» у мережі Фейсбук, – котрі стали продовженням її реальної медіашколи на Кінбурні. За рейтингом всеукраїнського громадсько-політичного тижневика «Освіта» Г. В. Онкович була неодноразово визнана кращим освітянином року. Так, за рейтинговим голосуванням цієї газети її було визнано кращим освітянином 2015 року – лауреатом відзнаки «Засвіти вогонь» – за заснування та ефективного втілення у життя інноваційного проєкту «Школа медіаосвіти на Кінбурні» (К., 2016).

Робота, педагогічна та наукова діяльність Ганни Володимирівни Онкович відзначені й іншими численними відзнаками, грамотами і подяками. Зокрема, Подякою Наукового Товариства імені Шевченка за вагомий особистий внесок у розвиток Товариства, з нагоди його 150-річчя. 16 грудня 2023 р. Львів та Пам'ятною медаллю "Микита Шаповал" Донецького відділення НТШ, посвідчення № 14 від 23 грудня 2023 р.

Література

1. Онкович Ганна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор. До 70-річчя від дня народження: біобібліографія / НАПН України, Ін-т вищ. освіти, від. теорії та методології гуманітар. освіти ; упоряд. і наук. ред. О. А. Щербакова. — К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2015. — 232 с.
2. Онкович Ганна Володимирівна / В. С. Білецький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-75446>.
3. Автобіографія : [автобіографія Г. В. Онкович] / Ганна Володимирівна Онкович // Науково-дослідний центр періодики (1993– 2003 рр.) : у 2 т. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики ; уклад. М. М. Романюк ; [відп. ред. Л. В. Сніцарчук]. — Львів : [б. в.], 2003. — Т. 2 : Постаті : біобібліогр. покажч. — С. 510–512.
4. Бібліографія праць : [бібліогр. пр. Г. В. Онкович] // Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.) : у 2 т. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики ; уклад. М. М. Романюк ; [відп. ред. Л. В. Сніцарчук]. — Львів : [б. в.], 2003. — Т. 2 : Постаті : біобібліогр. покажч. — С. 512–517.
5. Коноваленко Ольга. Усю себе помножила на творчість і любов [про життєдіяльність Г. В. Онкович] / Ольга Коноваленко // Освіта : всеукр. громад.-політ. тижневик. — 2004. — 1–7 січ. (№ 1/2). — С. 12.
6. Ганна Володимирівна Онкович. До 60-річчя від дня народження : біобібліографія / АПН України, Ін-т вищ. освіти ; упоряд. П. П. Куляс. — Київ : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2004. — 35 с.
7. Короткі відомості про вчених-методистів. Онкович Ганна Володимирівна : [короткі відом. про Г. В. Онкович як ученого-методиста] // Словник-довідник з української лінгводидактики / О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко [й ін. ; за ред. М. Пентиліук]. — Київ : Ленвіт, 2003. — С. 146.
8. Ярмаченко М. Онкович Ганна Володимирівна : [про Г. В. Онкович] / М. Ярмаченко // Педагогічний словник / АПН України, Ін-т педагогіки ; за ред. М. Д. Ярмаченка. — Київ : Пед. думка, 2001. — С. 347.
9. Онкович Г.В., Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів-нефілологів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Методики викладання (української мови)» / Онкович Г. В.; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ : [б.в.], 1995. — 46 с.
10. Духаніна Н. М. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у підготовці магістрів комп'ютерних наук: автореф. дис.... канд. пед. наук. — 2011. — 22 с.
11. Сахневич І. А. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців нафтогазового профілю. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Інститут вищої освіти НАПН України. К., 2012. 20 с.

12. Гуріненко І. Ю. Педагогічні умови застосування засобів мас-медіа у професійній підготовці майбутніх державних інспекторів з пожежної безпеки. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Умань, 2012. 20 с.

13. Чемерис І.М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань [Текст] : автореферат дис. . канд. пед. наук : 13.00.04 / І. М. Чемерис ; Ін-т вищ. освіти, Акад. пед. наук України. - К., 2008. - 20 с

14. Бужиков Р.П. Педагогічні умови застосування інноваційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземних мов студентів вищих економічних навчальних закладів [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Бужиков Роман Петрович ; Ін-т вищ. освіти АПН України. - К., 2006. - 257 , [5]арк. - Бібліогр.: арк. 182-220.

15. Бужикова Р.І. Педагогічні технології професійно орієнтованого навчання студентів економічних коледжів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бужикова Раїса Іванівна ; Ін-т вищої освіти АПН України. - К., 2010. - 20 с.

16. Балабанова К. Є. Формування професійно-комунікативної компетенції магістрів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 "Теорія і методика проф. освіти" / Балабанова Катерина Євгенівна ; Інститут вищої освіти, НАПН України. – Київ, 2011. – 20 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 16-17.

17. Борко Т. М. Формування професійної компетентності майбутніх редакторів засобами художньої перекладної літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – 20 с.

18. Шубенко Н. О. Формування медіакультури майбутнього вчителя музики засобами аудіовізуальних мистецтв [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шубенко Наталія Олександрівна ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. - К., 2010. - 20 с.

19. Гришкова Р.О, Педагогічні умови реалізації особистісно орієнтованого навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей вищих закладів освіти [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Гришкова Раїса Олександрівна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. - К., 2000. - 196 арк.

20. Онкович А. Д. Формування професійної компетентності вчителів української діаспори США засобами педагогічної періодики [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Онкович Артем Дмитрович ; АПН, Ін-т вищ. освіти. - К., 2004. – 216 арк.

21. Ячменик М. М. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до використання засобів медіаосвіти у професійній діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ячменик Марина Михайлівна ; Сум. держ. пед. ін-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2019. – 20 с.

22. Марченко Г. В. Розвиток медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки ХХ ст.) [Текст] : дис... канд. пед.

наук: 13.00.04. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2023. 267 с.

23. . Лашук Н. М. Формування медіакомпетентності майбутніх маркетологів у процесі фахової підготовки [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лашук Наталія Миколаївна ; Нац. ун-т "Чернігів. колегіум" ім. Т. Г. Шевченка. - Чернігів, 2019. - 20 с.

Вибрані статті:

1. Ганна Онкович, «Медіашкола на Кінбурні» — авторський культурно-освітній проект // Соціальні комунікації: теорія і практика: наук. журн./ наук. і літ. ред. Г. Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод. — Київ, 2016. — Т.3. — С.118-122.

2. Ганна Онкович, Тетяна Борко. ШКОЛА МЕДІАОСВІТИ НА КІНБУРНІ //ДОНЕЦЬКИЙ ВІСНИК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА. — т. 51. — ХАРКІВ-ЗАПОРІЖЖЯ, 2023. — 173 с. — (ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, МЕДІАОСВІТА, ПЕРЕКЛАДИ). — С.107-118. 27.

3. Онкович Г. В., Духаніна Н. М., Лесик Г. В. Медіадидактика вищої школи у розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців // Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 11 жовтня 2019 р.) / Чернігів. нац. технол. ун-т. — Чернігів, 2019. — 290 с.— С. 211-215.

4. Білецький В.С. Нове в медіаосвіті: науково-педагогічна блогодидактика / В. С. Білецький, Г. В. Онкович, А. Д. Онкович // Прикарпатський вісник НТШ. — Івано-Франківськ : Слово, 2018. — № 4 (48). — С. 380–391.

5. Онкович Г. В. Нове у вищій освіті: інженерна блогодидактика (на прикладі підготовки спеціалістів для нафтогазової сфери) / Г. В. Онкович, В. С. Білецький, А. Д. Онкович // Інновації та традиції у мовній підготовці студентів : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 13 грудня 2018 р. — Харків : Іванченко І. С., 2018. — С. 199–204.

6. Онкович Г.В., Білецький В.С., Онкович А.Д. Вікідидактика в соціальній мережі Фейсбук. // The 1st International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (September 8-10, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. 408 p. - С.211-221.

7. Білецький В.С., Онкович Г.В., Онкович А.Д., Балабанова К.Є. Вікідидактика: контент-аналіз просування нових складників медіаосвіти в соціальній мережі Фейсбук / PR и СМИ в Казахстане: сб. научных трудов. — Қазақстандағы PR және БАҚ: ғылыми еңбектер жинағы / сост. и гл. ред. Л.С. Ахметова. — Вып. 22. — Алматы: Қазақ университет, 2022. — 369 с. С. 101-115.

8. З. Адамія, Г. Онкович, В.Білецький, А.Онкович. Компаративний аналіз статистики інформаційно-освітніх сторінок Фейсбуку// У книзі «ДОНЕЦЬКИЙ ВІСНИК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім.. ШЕВЧЕНКА». – т. 50. – Харків-Запоріжжя, 2022. – 200 с. С. 143-154.

9. Білецький В. С., Онкович Г. В. Кінодідактика. Відеоматеріали про транспорт нафти і газу у становленні фахової медіакомпетентності спеціаліста з нафтогазової інженерії // The 5th International scientific and practical conference “Science and society: modern trends in a changing world” (April 15-17, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. 492 p. С. 239-244.

10. Білецький В. С. Синергетичний ефект від застосування вікі-, кіно- сайто-, блоґо-, вебінародідактики та електронних бібліотек у сучасній університетській освіті і науці / Білецький В., Онкович Г., Соколівська Л. // Innovative development of science, technology and education : proc. of the 8th Intern. sci. and practical conf., Vancouver, Canada, May 9-11, 2024 / ed. Komarytsky M. L. – Electronic text data. – Vancouver, Canada : Perfect Publishing, 2024. – P. 340-350.

Віталій Орловський

*кандидат технічних наук, доцент Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
член Донецького відділення НТШ*

ЕТНІЧНА ВІРА УКРАЇНЦІВ

1. Історія і сучасність. Знаменною подією ХХ століття стало відродження етнічної релігії автохтонного населення України після тисячолітньої заборони, переслідувань, репресій і тотального нищення. Ця релігія має прадавню історію, витoki якої сягають глибини тисячоліть (неоліту) і яка сформувалась за часів Київської Русі.

Володимир Шаян. Світлина:

<https://tureligious.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/Shajan.jpg>

Ідею відродження Української Рідної Віри (УРВ, Українського язичництва) у ХХ ст. запропонував професор Володимир Шаян. Він народився у Львові у 1908 році. Батько Володимира – Петро Шаян – походив із села Мшана і був підстаршиною австрійської армії, а за польської окупації Галичини – залізничним службовцем. Мати – Єва Дмитрик – походила зі стародавнього селянського роду села Добростани, що на Яворівщині (Львівська область). У 1927 році В. Шаян з відзнакою закінчив гімназію, а у 1939 р. – Львівський університет, де вивчав філософію, європейську філологію і санскрит.

Етнічною релігією В. Шаян зацікавився у 1934 році, під час навчання в університеті, коли у Карпатах на горі Грегит він став свідком проведення народного обряду освячення насіння. На його думку християнство стало лише зовнішньою, нав'язаною надбудовою, яка заважала українцям звільнитися від іноземної залежності. Пізніше В. Шаян писав, що після декількох ночей “проведених у боротьбі з самим собою”, він прийшов до висновку про необхід-

ність відродження етнічного світогляду українців – Української Рідної Віри – релігії давніх русинів-українців. Вивчаючи в університеті санскрит і пам'ятки давньоіндійської літератури, Шаян захопився ідеєю панарійського ренесансу, під яким він розумів об'єднання арійських народів на основі відродження етнічних релігій.

У 1943 році В. Шаян створив нелегальну релігійно-політичну організацію “Орден лицарів бога Сонця”, завданням якої було поширення неоязичницьких ідей та боротьба за звільнення України. Під час наступу Червоної армії Шаян виїхав зі Львова на захід. Він перебував у таборі для переміщених осіб у Геттінгені, потім в Аугсбурзі. Там, у 1945 році, В. Шаян відновив діяльність “Ордена” та привів до присяги 12 осіб, серед яких був і майбутній лідер РУНВіри Лев Силенко.

У 1948 році В. Шаян переїхав до Лондона, де активно займався громадсько-політичною діяльністю пов'язаною з Українським товариством у Великобританії та проводив наукові дослідження. Там він здобуває звання професора. Працюючи над відродженням Української Рідної Віри, В. Шаян, на основі студій «Велесової Книги», розробив теорію “українського генотеїзму”.

Журнал «Орден», який видавав Володимир Шаян у кінці 40-х – на початку 50-х років XX століття. Світлина:

[https://www.facebook.com/photo/?fbid=2277022689124390&set=a.1468360329990634&__cf_t__\[0\]=AZXUmbEzbHcbyRQ6lrCBz66TpEu5Da9RaAFtT58JmZ0yBAYyhtDfKXBI0SafVdCagCU nm9xBZiJR1rzHg5kN3W8FU_vFL5TbB0nVJJ2VChmc3k3bjBGFtfm9zFnlAFE8aUPhagb91DXalxB-_Znad8XHAf8v03I8yERkwDAh_6HkBXnuGIyaLfNatYgH4k5NcCI&__tn__=EH-R](https://www.facebook.com/photo/?fbid=2277022689124390&set=a.1468360329990634&__cf_t__[0]=AZXUmbEzbHcbyRQ6lrCBz66TpEu5Da9RaAFtT58JmZ0yBAYyhtDfKXBI0SafVdCagCU nm9xBZiJR1rzHg5kN3W8FU_vFL5TbB0nVJJ2VChmc3k3bjBGFtfm9zFnlAFE8aUPhagb91DXalxB-_Znad8XHAf8v03I8yERkwDAh_6HkBXnuGIyaLfNatYgH4k5NcCI&__tn__=EH-R)

На початку 1960-х років у нього виник конфлікт з Левом Силенком, який на той час притримувався інших поглядів і створив релігійну організацію РУНВіру.

15 липня 1974 року В. Шаян помер від серцевої хвороби на 66-му році життя залишивши недописаною свою працю „Аналіз книги Велеса”.

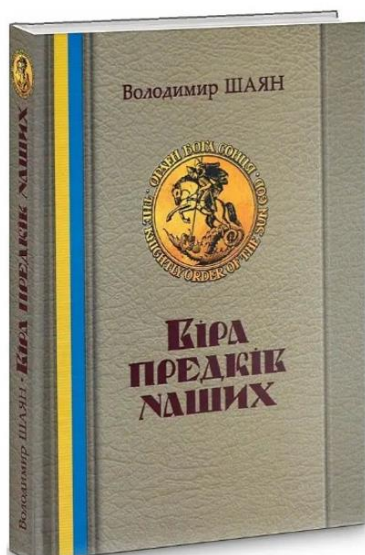
Початком відродження Української Рідної Віри українські язичники вважають 1934-й рік, коли на горі Грегит у Володимира Шаяна виникла ця епохальна ідея.

У 1969 році соратниця Шаяна Лариса Мурович зініціювала створення “Допомогового комітету” для видання наукових праць професора В. Шаяна. У 1972 році, з ініціативи працівників «Альманаху Світання» було створено Інститут ім. Володимира Шаяна.

Велесова кника. Реконструкція дощечки № 16 Велесової Книги з архівного фонду РО «Релігія Природи». Світлина:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Doshecka_Izenbeka._Reconstruction.jpg

Першими в діаспорі з’явилися громади РУНВіри з ініціативи Лева Силенка, який після смерті Шаяна активно працював над своєю концепцією відродження етнічної релігії.

Збірка наукових праць Володимира Шаяна «Віра Предків Наших». Світлина:
<https://content.rozetka.com.ua/goods/images/big/389830727.jpg>

Перша громада Української Рідної Віри (УРВ), концепцію відродження якої створив В. Шаян, була створена у 1981 році в канадському місті Гамільтон за сприяння старшого проповідника

Мирослава Ситника. Громада Рідної Віри з'явилась після переходу Гамільтонської громади РУНВіри Мирослава Ситника разом з громадою Мирослава Шкавритка до Рідної Віри.

Вони взяли на себе справу поширення Української Рідної Віри. Мирослав Шкавритко проводив богослужіння в збудованому храмі – Святині Дажбожій у Гамільтоні.

Громади Української Рідної Віри започаткували часопис «Українське Відродження», опублікували ряд праць духовних лідерів Рідної Віри, переважно Володимира Шаяна та Ярослава Оріона. Пізніше з'явилась ще одна громада сповідників Рідної Віри в Австралії.

Деякий час Рідна Віра Шаяна і РУНВіра Силенка залишалися лише емігрантським явищем. На початку 1990-х років, коли наша держава здобула незалежність, на територію України повернулася Рідна Віра, а разом з нею поширилась і РУНВіра.

20.12.1993 року у Києві утворилась перша громада Українських язичників послідовників концепції В. Шаяна “Православ’я”, яку очолила волхвиня Зореслава (Галина Лозко). Громада була зареєстрована 31.05.1995 року. На думку Г. Лозко, наші Пращури славили Божественний Закон – світ Прави, шанували Праву, Справедливість, Праведність тому українська язичницька Віра називалась „Православ’ям”.

У 1995 році вийшов у світ перший український неоязичницький часопис «Сварог» і ряд праць присвячених Предківській Вірі: дослідження “Велесової Книги” та ін.

25 серпня 1998 року у Києві відбувся Перший Всеукраїнський Собор Рідної Віри на якому прийнято рішення про створення Об’єднання Рідновірів України (ОРУ). Духовним провідником громад Рідної Віри стала Волхвиня Зореслава. Центр Руху відродження етнічної релігії українців Рідної Віри знаходився у м. Києві. На той час в Україні існувало уже більше десяти громад Рідної Віри, але зареєстрованих було лише три громади, оскільки обласні відділи релігій зволікали з їх реєстрацією.

У 1999 році зареєстровано три громади УРВ у Харкові, Чернігівській і Київській областях. Кількість громад УРВ щороку збільшується за рахунок утворення нових громад сповідників етнічної (Предківської) Віри та переходу громад РУНВіри у Рідну Віру.

Історія УРВ сформована на основі «Велесової Книги». У ній провідною ідеєю виступає вчення про божественне походження українського народу. В. Шаян говорив: “Божественне походження народу це його духовна метрика народження”. Ця ідея несе в собі міфологічне розуміння. У «Волховнику» відображено філософське осмислене УРВ, ідею "сотворення роду", де українці є кровними нащадками Дажбога.

Згідно із Священною історією, батько Орь мав дочок Рожаниць, які від Дажбога народили засновників українського роду. Після цієї події вся історія йде за літописами «Велесової Книги».

Хрещення Руси-України князем Володимиром у 988 році на ціле тисячоліття кидає Предківську Віру українців до рук „духовних інквізиторів”, які безпощадно її нищать. Але етнічна Віра зберігається у глибині народу на підсвідомому рівні, у його світоглядних обрядових піснях і святах річного Сонячного (Хліборобського) Кола. Після заборони етнічної Віри і гоніння на русинів-язичників, на Поділлі на берегах річки Збруч язичницький релігійний центр продовжував діяти до XVII століття.

Наразі Предківська Віра українців розвивається і міцніє та намагається повернути втрачений статус етнічної релігії українців.

Українська Рідна Віра пройшла складний процес ідейно-філософського формування, увібрала в себе елементи світоглядних систем арійський вірувань та «Велесової Книги». Рідновіри створили систему етико-моральних цінностей, які є продуктом українського способу світовідчуття. Згідно із загальноприйнятою термінологією, Рідна Віра є національною релігією, яка наразі належить до категорії неоязичницьких вчень.

У 1998 році у Вільнюсі відбувся перший конгрес міжнародного об'єднання неоязичників на якому був заснований Всесвітній конгрес етнічних релігій (WCER). Однак членство в організації залишалося переважно європейським і пов'язаним з неоязичництвом. В результаті, у 2010 році організація була перейменована на Європейський конгрес етнічних релігій (European Congress of Ethnic Religions – ECER).

Метою організації є сприяння розвитку етнічних релігій Європи – дохристиянських європейських релігійних традицій, включаючи неоязичництво.

Організації-члени ECER репрезентують балтійську, слов'янську, німецьку, грецьку та римську традиції. Станом на 2023 рік орга-

нізаціями-членами ЕСЕР були: Латвія, Італія, Франція, Україна, Польща, Литва, Норвегія, Чехія, Греція.

Громади неоязичників у Полтаві

Перша громада РУНВіри в Україні. Влітку 1988 року в Полтаві постала перша в Україні громада РУНВіри. Ініціаторами її створення були п. В. І. Гнітько та п. Ю. К. Курило. Першим керівником громади був Володимир Гнітько. 23.10.1991 року десять членів громади (Белей Лілія Анатоліївна, Гейко Олександр Йосипович, Гнітько Володимир Петрович, Гнітько Юрій Володимирович, Кравченко Володимира Іванівна, Кравченко Іван Семенович, Руденко Людмила Йосипівна, Скочко Ірина Олексіївна, Токар Микола Григорович, Нагірний Олексій Петрович) подали на реєстрацію статут Полтавської громади РУНВіри. Офіційно громаду було зареєстровано 20.03.1992 року (другою в Україні після київської). Крім названих, серед перших членів громади був лікар-хірург першої міської лікарні Степан Юхимович Литвинчук. Серед членів громади, переважно, була національно свідомо інтелігенція.

***Перша полтавська громада РУНВіри з представником
ОСІДУ РУНВіри Боголюбом Свириденком (США)
(п'ятий з права), червень 1992 р.***

На початку, нетривалий час, громада проводила зібрання у приміщенні Полтавського художнього музею, потім періодичні зібрання громади у літній час відбувались у парку біля Красзнавчого

музею, а в холодну пору року – в помешканні голови громади В. Гнітька. У зібраннях брали участь 8 – 12 членів громади, головував В. Гнітько. Під час зібрань громади читали „Мага Віру”, слухали доповіді І. Кравченка та О. Гейка.

Друга Полтавська громада РУНВіри „Оріяна”. У червні 1992 року, під час приїзду зі США представника ОСІДУ РУНВіри Боголюба Свириденка, у громаді стався розкол і новим головою обрали Івана Кравченка. У квітні 1993 року чотирнадцять членів громади (Кравченко І.С., Кравченко В.І., Гейко О.Й., Коваленко Н.О., Литвинчук С.Ю., Баніна Н.М., Кулик О.Г., Каплонський М.В., Цветкова Т.І., Токар А.М., Романенко Ф.І., Турівний В.М., Хникін В.П., Шевчук В.В.) подали на реєстрацію статут нової громади РУНВіри „Оріяна”. Статут громади зареєстровано 14.06.1993 року. Нова громада збиралась кожної неділі на Червоній площі (тепер Соборна площа) у приміщенні спортивного клубу інвалідів, пізніше у міському „Центрі Культури” (тепер будинок “Полтавського симфонічного оркестру”).

19 березня 1995 року головою громади обрано В. М. Орловського, який став членом громади з кінця жовтня 1993 року.

У 1995 році в громаді почали проводитись щонедільні богослужіння. У 1996 році протягом деякого часу діяв релігійних хор громади, який здійснював супровід богослужінь. Хор був створений у громаді за участю професійної музикантки, викладачки Полтавської школи мистецтв та Полтавського музичного училища Тетяни Циплюк. Пізніше богослужіння проводились під магнітофонний супровід і підспівуванням членів громади.

З осені 1996 року зібрання громади відбувались в Обласному центрі естетичного виховання учнівської молоді, в кімнатах третього поверху. У громаді налічувалось 10 – 12 членів, громада входила до складу ОСІД РУНВіри в Україні. На пропозицію В. Орловського було введено посаду священика та старости громади.

Священиком громади (В. Орловським) було розроблено релігійний календар «Сонячне Коло» на основі етнографічних джерел.

Громаду РУНВіри «Оріяна» підтримували ОСІД РУНВіри в Україні, до складу якого вона входила також конфесія РУНВіри в діаспорі (Канада, США, Австралія). Громаді надавали інформаційну, гуманітарну та деяку фінансову допомогу з діаспори: Боголюб

Свириденко (США), Володар Гайдайчук (Канада), Марко Корнієнко (Австралія). В громаді робила доповіді про народні (язичницькі) свята викладачка-релігієзнавець Світлана Маєвська.

У різний час, крім названих, членами громади були: З. К. Токар, В. З. Кравець, П. С. Хімчинський, Ю. Н. Новохатько, В. М. Білюченко, Т. В. Циплюк та інші.

З квітня 1998 року богослужіння громади проводились у приміщенні Полтавського художнього музею (у виставковій залі другого поверху), яке люб'язно надав тодішній директор музею Кім Григорович Скалацький.

Громада РУНВіри «Оріяна». Освячення ритуальної страви на Великдень Дажбожий (виставкова зала Полтавського художнього музею), 1998 р. Світлина: Ігоря Сабадаша.

З вересня 1998 року зібрання і богослужіння громади проводились в актовій залі Полтавської обласної організації спілки письменників України. Святкові богослужіння на великі свята “Сонячного Кола” здійснювались під супровід бандуристок – студенток Полтавського музичного училища.

Громада Рідної Української Віри ім. І. Котляревського. На пропозицію голови громади В. Орловського перейти з РУНВіри до конфесії Рідної Віри (Українських язичників), на початку вересня 1998 року на зборах громади було прийнято рішення про зміну назви громади на громаду Рідної Української Віри ім. І. Котляревського. Необхідно було також затвердити і зареєструвати новий Статут релігійної громади.

31.01.1999 року на зборах було прийнято новий статут громади Рідної Української Віри ім. І. Котляревського. У квітні 1999 року дванадцять членів громади (Блоха А.К., Вівчар В.І., Жовтневий О.Б., Кравець В.З., Кулик О.Г., Литвинчук С.Ю., Лугова Т.М., Ма-

євська С.В., Обревко-Годзенко О.М., Орловський В.М., Чорний А.В., Шиян Г.М.) подали на реєстрацію новий статут громади Рідної Української Віри ім. І. Котляревського, який було зареєстровано 27.05.1999 року.

На початку 1999 року у громаді започатковано щорічне видання релігійного календаря „Сонячне Коло” та щоквартальника „Світлиця Велеса” (видавався до середини 2001 р.).

Громада Рідної Української Віри ім. І. Котляревського під час святкування Великодня Дажбожого (актова зала Полтавської обласної організації спілки письменників України), 2000 р. Світлина: Ігоря Сабадаша.

Громада РУВ ім. І. Котляревського мала багато прихильників, які сприяли діяльності з відродження етнічної Віри українців. Так, організувати супровід святкових богослужінь громади допомагали музикант Віктор Д. Ручище з Києва, викладачі Полтавського музичного училища ім. Лисенка Олексій Чухрай і Наталія Тимощенко, студентки-бандуристки Олена Єрьоменко та її колега Наталія. Працівник Полтавської гравіметричної обсерваторії Микола Тимошук з колегами робив обчислення астрономічних даних для календаря “Сонячне Коло”. Редактори газет: обласних профспілок “Довір’я” Микола Костенко, “Полтавської думки” Олександр Кулик, “Цілком відверто” Володимир Скобельський друкували статті священика

громади. Редакція Полтавського міського радіо надавала ефір членам громади для розповідей про національні свята українців. Письменник Микола Костенко надав свої вірші язичницького циклу для видання у віснику „Світлиця Велеса”. Викладачка Полтавського музичного училища Ірина Бабяк вишила хоругву громади і т.п.

Громада брала активну участь у роботі всеукраїнських релігійних об’єднань. Зокрема, восени 2000 року священник Радомир (В. Орловський) брав участь у роботі установчих зборів “Собору Рідної Української Віри” у м. Вінниці.

Найактивніший період діяльності громади продовжувався до кінця січня 2001 року. Пізніше голова громади В. Орловський оголосив про тимчасове призупинення щонедільних зібрань у зв’язку зі спробами однієї з членкинь розколоти громаду намаганнями повернутись до конфесії РУНВіри.

На 2001 – 2004 роки припадає період найменшої активності громади РУВ ім. І. Котляревського. Громада збиралась на відзначення лише деяких літніх свят на природі. У цей час відбувалось переосмислення попередньої діяльності громади та планування подальшої діяльності.

У лютому 2003 року голова громади був делегатом Форуму Українських Рідновірів (пізніше Віче Українських Рідновірів) у Києві, громада УРВ ім. І. Котляревського номінально стала членом цього релігійного об’єднання, яке пізніше втратило свою активність.

Влітку 2005 року діяльність громади активізувалась. Громада проводила святкові богослужіння, переважно, в Тамаринському лісі (територія дендропарку). Під час святкування Купайла священником (жрецем) громади Радомиром (В. Орловський) було висвячено на жреця п. Ярослава (В. К. Тарасюк з м. Нові Санжари). Але восени п. Ярослав змінив місце проживання – влаштувався на роботу завідувачем відділу культури у м. Кременчуці і повністю втратив активність.

З серпня 2006 року дві громади Рідної Української Віри ім. Котляревського та Українських язичників “Православ’я” почали проводити спільні відзначення свят, а 05 жовтня 2006 року на спільних зборах громад було прийнято рішення про об’єднання в одну громаду Української Рідної Віри „Світовид”.

Громада Українських язичників „Православ’я”. У 2003 році бувша членкиня громади Рідної Української Віри ім. І. Котля-

ревського О. М. Обревко створила і 21.06.2004 року зареєструвала громаду Українських язичників “Православ’я”. Громада увійшла до Об’єднання Рідновірів України, а О. М. Обревко було висвячено на жрицю під іменем Ведана. Громада “Православ’я” відзначала деякі, переважно літні, свята у Священному гаю поблизу с. Гора Полтавського району.

У 2005 році, після святкування Купала, між головою громади О. М. Обревко і членами громади виник конфлікт, який з часом поглибився і громада почала проводити свята без участі жриці.

На початку 2006 року Священною Радою Об’єднання Рідновірів України було прийнято рішення про позбавлення релігійного сану жриці Української Рідної Віри Ведани (О. М. Обревко) за деякі несумісні із саном жриці вчинки у м. Києві. На початку жовтня 2006 року на зборах головою громади Українських язичників “Православ’я” було обрано Володимира Пізика.

05 жовтня 2006 року громада Українських язичників “Православ’я” об’єдналась із громадою РУВ ім. І. Котляревського і припинила своє існування як окрема релігійна організація.

Громада Української Рідної Віри “Світовид”. Після утворення нової громади УРВ „Світовид” 05 жовтня 2006 року, її головою було обрано Володимира Пізика, священиком (жрецем) – В. Орловського. На установчих зборах було обговорено і прийнято статут нової громади.

У червні 2007 року десять членів громади (Білаш А. М., Блоха А. К., Жовтневий О. Б., Литвинчук С. Ю., Малий В. Г., Марченко

Л. Ф., Орловський В. М., Пізик В. М., Рогозін В. О., Сердюк А. І.) подали на реєстрацію статут громади УРВ „Світовид”, який було зареєстровано в Полтавській обласній державній адміністрації 15 серпня 2007 року.

Громада УРВ «Світовид». Різдво Дажбоже разом з Полтавською обласною організацією партії «Свобода», 23.12.2008 р.

Громада УРВ “Світовид” входить до Об’єднання Рідновірів України (ОРУ). Відзначення свят і святкові богослужіння громада проводить у Священному гаю поблизу с. Гора і в Тамаринському лісі (Полтавський дендропарк). Громада веде інформаційну сторінку у facebook.

Крім названих, у різний час членами громади були Андрій Цубер, Володимир Мацера (помер у 2016 р.), Сергій Гудзь, Вячеслав Мещеряков (помер у 2021 р.), Олексій Пугач, Олена Хорошун, Ольга Турянська, Анатолій Чумак, Світлана Прохорчук та ін.

Наразі у 2025 році громада є діючою.

Культурно-просвітницьке товариство “Велес”. 05.10.2006 року члени Полтавської громади Української Рідної Віри «Світовид» зініціювали створення обласної громадської організації „Ку-

льтурно-просвітницьке товариство “Велес”. Товариство “Велес” легалізовано 17.10.2006 року реєстрацією в Полтавській обласній державній адміністрації шляхом повідомлення.

Основною метою діяльності Культурно-просвітницького товариства “Велес” є збереження, відродження, поширення Української національної культури, зокрема етнічної Віри.

Символіка Полтавської обласної громадської організації “Культурно-просвітницьке товариство “Велес”

До ради Товариства увійшли Орловський В.М., Марченко Л.Ф., Сердюк А. І., Малий В.Г.

Наразі товариство «Велес» веде інформаційну сторінку у facebook.

Джерела

1. Іван Нечуй-Левицький. Світогляд українського народу. – 1876.
2. Іван Огієнко. Дохристиянські вірування українського народу. – 1992.
3. Історія релігії в Україні у 10 томах. / Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. – Київ, 1996. – Т.1. – 384 с.
4. Лозко Г. Боги і народи. Етносоціальний вимір: курс релігієзнавства. – Тернопіль: Мандрівець, 2015.
5. Лозко Г. Волховник. Правослов. – Київ: Сварог, 2001. – 144 с.
6. Лозко Г. Коло Свароже. – Київ: Український письменник, 2005. – 222 с.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До розгляду приймаються статті обсягом до 2 друк. арк. (80000 знаків з пробілами).

Мова видання – українська. Окремі матеріали редакція вважає за можливе вміщати іншими мовами – англійською, польською, російською та ін.

Стаття повинна мати УДК, прізвище та ім'я (ініціали) автора, його науковий чи інший статус.

Рекомендуємо таку структуру статті: назва статті, анотація та ключові слова (укр. та англ. мовою), постановка проблеми, стан вивчення проблеми, мета та завдання статті, виклад основного матеріалу, висновки, література та джерела (оформлюється за чинними стандартами).

Наукове видання

**ДОНЕЦЬКИЙ ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА (т. 55)**

Редакція текстів – авторська

Підп. до друку 11.01.2025. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Друк цифровий. Ум. друк. арк.
12. Обл.-вид. арк. 10. Наклад 50 прим. Зам. 10-03.